

๙๙๕.๙๑๐๐๙  
๙๙๕.๙๑๐๐๙  
๙๙๕.๙๑๐๐๙

บทวิเคราะห์-วิจารณ์

นางในวรรณคดีไทย



ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุนันทา โสรัจจ์

18 พ.ย. 2528

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

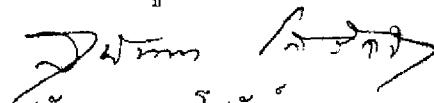
## คำแถลง

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2518 ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งชื่อว่า "บทวิเคราะห์-วิจารณ์ พระเอกหรือผู้ร้ายในวรรณคดีไทย" และในครั้งนั้นโครงการตำราของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พินิจโลก ได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อให้ลิสต์นักศึกษาใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนในรายวิชา วรรณคดีวิจารณ์ วรรณคดีวิเคราะห์และการเขียน ต่อมาเมื่อต้นปี 2520 ทางสำนักพิมพ์นิมิตวิทยากรุงเทพ ได้นำไปพิมพ์อีกเป็นครั้งที่ 2 จำนวน 1000 เล่ม และหนังสือก็ได้จำหน่ายหมดไปนานแล้วและก็ได้จัดพิมพ์อีก

เมื่อกลางปี 2526 ข้าพเจ้าได้รวบรวมงานเขียนชุดใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละครในวรรณคดีไทยเช่นเดียวกันแต่ยังไม่เคยพิมพ์ที่ใดมาก่อน คราวนี้กล่าวแต่เฉพาะตัวเอกฝ่ายหญิง จึงให้ชื่อหนังสือว่า "บทวิเคราะห์-วิจารณ์นางในวรรณคดีไทย" เพื่อจะให้เข้าสู่ชุดกับ "บทวิเคราะห์-วิจารณ์ พระเอกหรือผู้ร้ายในวรรณคดีไทย" ซึ่งเขียนขึ้นก่อน หนังสือเล่มนี้มีได้กล่าวถึงตัวนางในเรื่อง ระเด่นลันได เงาะป่า และพระอภัยมณี เพราะได้วิพากษ์วิจารณ์รวมไปกับตัวละครในหนังสือชุดแรกไปแล้ว แต่ก็ได้เพิ่มตัวละครที่น่าสนใจศึกษาตัวอื่นแทน

หนังสือเล่มนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์-วิจารณ์ลักษณะนิสัยของตัวละคร โดยมองจากพฤติกรรมต่าง ๆ และความรู้ลึกนึกคิดที่วิได้พรรณนาไว้นวนกกับทัศนะของผู้เขียนเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงเป็นหนังสือที่อ่านง่ายและหวังว่าผู้อ่านคงจะได้รับประโยชน์ตามสมควร

จากผู้เขียน

  
สุนันทา โสรจจ์

10 สิงหาคม 2526

## สารบัญ

| บทที่ | หน้า                                                | หน้า |
|-------|-----------------------------------------------------|------|
|       | คำนำ                                                |      |
| 1     | บทนำ                                                | 1    |
|       | การเลือกเรื่องและตัวละครในบทวิเคราะห์-วิจารณ์       | 4    |
|       | จุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์วิจารณ์                    | 5    |
| 2     | ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการวิเคราะห์-วิจารณ์ตัวละคร   | 6    |
| 3     | กวีและวรรณคดีที่นำมาวิเคราะห์-วิจารณ์               | 11   |
|       | กวีและเรื่องที่แต่ง                                 | 11   |
|       | สังเขปเนื้อเรื่องของวรรณคดีที่นำมาวิเคราะห์-วิจารณ์ | 23   |
| 4     | การวิเคราะห์-วิจารณ์นางในวรรณคดีไทย                 | 37   |
|       | พระเพื่อนพระแพง                                     | 38   |
|       | สีดา                                                | 47   |
|       | เรื่อง "ราชนิเวศน์" ในรามเกียรติ์                   | 56   |
|       | ภากี                                                | 60   |
|       | การวิเคราะห์เชื้อชาติของตัวละคร                     | 67   |
|       | รจนา                                                | 77   |
|       | ที่มาของเรื่องสังข์ทอง                              | 88   |
|       | เบญจาและจันทะทรา                                    | 96   |
|       | พิมพ์ฉาไลย                                          | 110  |
|       | มัทรี                                               | 124  |
|       | วาสิณธุ์                                            | 132  |

บทที่

หน้า

|   |                                                    |     |
|---|----------------------------------------------------|-----|
| 5 | สรุปผลการวิเคราะห์-วิจารณ์ตัวละคร .....            | 140 |
|   | ด้านสถานภาพทางสังคม .....                          | 140 |
|   | ด้านลักษณะนิสัยและผลจากลักษณะนิสัย .....           | 140 |
|   | แนวคิดที่ได้และคุณค่าจากการวิเคราะห์-วิจารณ์ ..... | 148 |

|                  |     |
|------------------|-----|
| บรรณานุกรม ..... | 151 |
|------------------|-----|

|               |     |
|---------------|-----|
| ภาคผนวก ..... | 154 |
|---------------|-----|



การเลือกเรื่องและตัวละครในการวิเคราะห์วิจารณ์

วรรณคดีที่มีชื่อเสียงของไทยส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่เน้นพฤติกรรมของตัวเอกซึ่งเป็นกษัตริย์หรือโอรสกษัตริย์เป็นสำคัญ จะสังเกตได้ง่าย ๆ จากชื่อเรื่อง เช่น สังข์ทอง อิเหนา รามเกียรติ์ พระเวสสันดร พระลอ อุณรุท พระอภัยมณี ฯลฯ ส่วนตัวเอกฝ่ายหญิงหรือนางเอกนั้น แม้จะมีบทบาทไม่ยิ่งหย่อนกว่าฝ่ายชาย ผู้แต่งก็ไม่ให้ความสำคัญมากนัก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากในสมัยโบราณ สังคมไทยยกย่องฝ่ายชายให้เป็นเสมือนช้างเท้าหน้า เป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้นำประเทศชาติ ผู้ชายสามารถมีภริยาหลายคนได้โดยสังคมยอมรับ ผู้ชายจึงมีควรเป็นผู้มีพฤติกรรมต่าง ๆ มากมายหลายแบบ พอเพียงแก่ผู้แต่งที่จะนำมาผูกเป็นเรื่องราวให้สมบูรณ์ได้

ส่วนฝ่ายหญิงนั้น สังคมโบราณกำหนดให้เป็นช้างเท้าหลัง ต้องตามฝ่ายชายเสมอ ถ้าหากเราจะพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่า หญิงไทยในอดีตก็ดี ในวรรณคดีไทยก็ดี จะมีไม่น้อยที่มีบทบาทสำคัญไม่แพ้ฝ่ายชาย มีได้ทำตัวเป็นช้างเท้าหลังอยู่ทั่วไป แต่ได้ก้าวออกมาเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษ ช่วยกอบกู้เอกราชและเป็นผู้นำของชุมชนได้เช่นกัน สตรีในประวัติศาสตร์ที่มีบทบาทเป็นคู่คอครอบครัวและสังคมทั้ง เช่น นางเสื่อง นางนพมาศ สมเด็จพระศรีสุริเยศ ท้าวเทพกษัตรี ท้าวศรีสุนทร ท้าวสุนารี เป็นต้น

ในวรรณคดีไทยนั้น ตัวเอกฝ่ายหญิง หรือตัวนางที่มีบทบาทสำคัญโดดเด่นเป็นตัวเดินเรื่องก็มีอยู่ไม่น้อย ทำให้เรื่องมีรสชาดที่ควรค่าแก่การติดตาม แม้ว่าจะเป็นพฤติกรรมทางฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่วก็ตาม ถ้าเราลองทบทวนดูพฤติกรรมของตัวละครเหล่านี้ เราจะพบว่า

พิมพ์ฉลาไลย หรือวันทอง เป็นชนวนทำให้เกิดรักสามเส้าระหว่างตนกับขุนช้าง

ขุนแผน และเรื่องจบลงโดยคนถูกลงโทษประหารชีวิต

รจนา เป็นลูกสาวที่ทำให้พ่อแม่หัวใจ เพราะเลือกคู่ครองเป็นเงาะป่า  
แหวกแนวออกไปไม่เหมือนกับที่พ่อแม่คิดหวังไว้

พระเพื่อน-พระแพง ทำให้พระลอคตั้งใจลงต้องทิ้งบ้านเมืองไปหา แต่ต้องจบ  
ชีวิตลงทั้งหกหลังจากไล่สมหวังเพียงถึงเดือน

พระมัทรี เป็นผู้มีส่วนช่วยอย่างสำคัญที่ทำให้พระเวสสันดรได้ทำ บុตบรจก  
และภริยาบรจก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัญจมหาบรจก

บุษบา ผู้เคียดแค้น ผู้เฉลียวฉลาดสามารถรบเก่งไม่แพ้ชายอกสามศอก  
มีส่วนช่วยสังคมนาโคอย่างมาก

สีดา ผู้เป็นชนวนสำคัญที่ทำให้พระรามปราบทศกัณฐ์จนราพณาสูร ได้ขยาย  
อาณาเขตและแผ่อาณาภาพลงเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่

วาสิฏฐี ผู้ยึดมั่นต่อความรักที่บ่ศอกามนิต แต่ไปสมหวังในภาคสวรรค์ ในที่สุด  
ก็ตกใจเลสไคและถึงนิพพานก่อนกามนิต

กากี ราชนีผู้อ่อนน้อมแห่งกรุงพาราณสี ผู้รับหัวท้าวพรหมหัตถ์และพระยาครุฑ  
จนต้องเช็ดชยาคีในมารยาสตรี

ชีวิตของตัวละครเหล่านี้มิได้จืดชืดหรือแห้งแล้งน่าเบื่อหน่าย แต่เป็นชีวิตที่ตื่นเต้น  
เร้าความสนใจให้ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์คุณลักษณะนิสัยตัวละครเป็นอย่างดี  
ตัวละครที่กล่าวมานี้มีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องมาก ทำให้เรื่องดำเนินไปอย่างสมเหตุสมผล  
ตามลักษณะนิสัยของตัวละคร ในเรื่องอ่านเล่มที่จัดว่าเป็นวรรณคดีแล้ว เราจะไม่พบว่า  
เนื้อเรื่องไปทางหนึ่ง และนิสัยใจคอของตัวละครไปอีกทางหนึ่ง คร.วิทย์ ศิวศรียานนท์  
กล่าวไว้ในเรื่องการศึกษาวรรณคดีว่า

เนื้อเรื่องและนิสัยใจคอจะต้องเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันเสมอ ในเรื่องที่เป็นเหตุการณืเกิดขึ้นเพราะบุคคลนิสัยอย่างหนึ่งได้มาเผชิญกับบุคคลนิสัยในคออีกอย่างหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า นิสัยใจคอของบุคคลเป็นต้นเหตุของเหตุการณ์เหล่านั้น แต่ในทำนองตรงกันข้ามเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมอาจมีอิทธิพลเปลี่ยนแปลงนิสัยใจคอตัวละครก็ได้ ทั้งนี้ตรงตามที่เป็นอยู่ในชีวิตจริง ๆ ส่วนในเรื่องอ่านเล่นแล้ว ๆ นั้น เนื้อเรื่องก้าวหน้าไปโดยไม่มีความสัมพันธ์กับตัวละครเลย ตัวละครเหมือนเป็นหุ่นที่เขาเชิดและดู ไม่มีความจำเป็นอะไรเลยเลย นอกจากมีไว้สำหรับเป็นอุปกรณ์กรรมต่าง ๆ เท่านั้น<sup>1</sup>

การวิเคราะห์วิจารณ์งานในวรรณคดีไทยครั้งนี้ ผู้เขียนจึงได้เลือกเอาตัวเอกฝ่ายหญิงดังกล่าวไว้ข้างต้นมาศึกษาลักษณะนิสัยอันเป็นผลส่งอิทธิพลชีวิตของตัวละครเหล่านั้นพบจุดจบต่าง ๆ กันดังปรากฏเป็นเนื้อเรื่องในวรรณคดีไทยที่มีชื่อเสียงทั้งหลาย

ตารางการเลือกเรื่องและตัวละครดังแสดงในตารางต่อไปนี้

---

<sup>1</sup>วิทย์ คีระศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ หน้า 258 - 259

ตารางแสดงการเลือกเรื่องและตัวละครในการวิเคราะห์-วิจารณ์

|    | เรื่อง        | ประเภทและ<br>คำประพันธ์ | ตัวละคร             | ที่มาของเรื่อง                                                  | ผู้แต่ง                    |
|----|---------------|-------------------------|---------------------|-----------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 1. | สังข์ทอง      | บทแสดง<br>กลอนบทละคร    | รจนา                | ปัญญาสชาดก                                                      | ร. 2                       |
| 2. | อิเหนา        | บทแสดง<br>กลอนบทละคร    | จินตะหรา<br>บุษบา   | นิทานของชาว                                                     | ร. 2                       |
| 3. | รามเกียรติ์   | บทแสดง<br>กลอนบทละคร    | สีดา                | นิทานเรื่องพระราม<br>จากอินเดียได้                              | ร. 1                       |
| 4. | ขุนช้างขุนแผน | บทขับร้อง<br>กลอนเสภา   | พิมพิลาไสย          | นิทานพื้นบ้าน<br>สุพรรณบุรี                                     | ประชุมกวี<br>สมัย ร. 2     |
| 5. | พระลอ         | โคลงเล่าเรื่อง<br>ลิลิต | พระเพื่อน<br>พระแพง | นิทานพ่าย<br>เรื่องพระลอ                                        | กวีสมัย<br>อยุธยาตอนต้น    |
| 6. | มหาเวสสันดร   | คำเทศน์<br>ยาว          | มัทรี               | นิบาตชาดก                                                       | กวีสมัย<br>รัตนโกสินทร์    |
| 7. | กามนิค        | นวนิยาย<br>ร้อยแก้ว     | वासुकी              | แปลจากเรื่อง<br>The Pilgrim<br>Kamanita<br>ของ John<br>E. Logoi | เสฐียรโกเศศ<br>นาคะประทีป  |
| 8. | กากี          | นิยาย<br>กลอนสุภาพ      | กากี                | นิบาตชาดก                                                       | เจ้าพระยา-<br>พระคลัง (หน) |



## จุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละคร

จุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้เขียนต้องการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับชีวิตซึ่งเป็นเรื่องที่ได้รับการสนใจเป็นพิเศษในยุคปัจจุบัน วรรณคดีเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากชีวิตของผู้คนหลายชั้นวรรณะ ต่างวัยและต่างเชื้อชาติกัน กวีได้นำเรื่องราวแห่งชีวิตเหล่านั้นมาเรียบเรียงอย่างมีศิลปะ จากเหตุการณ์ นิสัยใจคอ คำพูด และการกระทำของตัวละครในเรื่อง เราอาจได้แนวคิดและข้อสังเกตเกี่ยวกับชีวิตนับไม่ถ้วน อันอาจเอามาเรียบเรียงเข้าเป็นแนวปรัชญาหรือแนวจริยธรรมได้ แต่แนวเหล่านี้จะกลมกลืนหายเข้าไปในเนื้อหาของเรื่องจนหายต่อเชื่อมมิได้ เพราะกลศิลป์ของกวี ดังนั้นจึงต้องมีการวิเคราะห์วิจารณ์ขึ้นเพื่อแยกแยะและตีความวรรณคดีอันจะเป็นประโยชน์ในการสร้างเสริมประสบการณ์ให้แก่ชีวิต เกิดความเข้าใจตนเองและผู้อื่นมากยิ่งขึ้น สามารถปรับปรุงตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข แม้เราจะไม่ลืมว่าชีวิตที่กวีหรือนักประพันธ์สร้างขึ้นมานั้นไม่ใช่เป็นชีวิตจริง แต่ก็จะต้องอยู่บนรากฐานจากประสบการณ์ในชีวิตจริง เป็นชีวิตมนุษย์ที่กวีได้กลั่นกรองแล้วและสร้างขึ้นอย่างสัจจริง

## ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการวิจารณ์ตัวละคร

การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์นั้นเราสามารถทำได้หลายวิธี เช่น เรียนจากประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคมวิทยา มนุษยวิทยา ชีววิทยา สรีรวิทยา จิตวิทยา เป็นต้น แต่ละวิชาก็สามารถทำให้เราเข้าใจชีวิตมนุษย์คนละด้านกัน วรรณคดีก็เป็นอีกวิชาหนึ่งที่กล่าวถึงชีวิตมนุษย์ในหลาย ๆ ด้านและวิธีการศึกษาวรรณคดีก็แตกต่างไปจากศาสตร์แขนงอื่น บ.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวถึงการเรียนวรรณคดีไว้ว่า "เราจะใช้ระเบียบวิธีอันใดเรียนวรรณคดี วิชาวรรณคดีวิจารณ์นี้เองเป็นคำตอบ การเรียนวิชาวรรณคดีวิจารณ์ คือการเรียนรู้ถึงชีวิตมนุษย์ในเชิงสุนทรียภาพทางภาษา"<sup>1</sup>

ในวรรณคดีเรื่องหนึ่ง ๆ ย่อมประกอบไปด้วยส่วนย่อยหลายส่วน อาทิ โครงเรื่อง (Plot) ฉาก (Setting) ตัวละคร (Characters) สารัตถะของเรื่อง (Theme) กลวิธีในการแต่ง (Techniques) และท่วงทำนองการแต่ง (Style) ในบรรดาส่วนย่อยเหล่านี้ ตัวละครเป็นส่วนย่อยสำคัญยิ่งส่วนหนึ่งที่จะดึงดูดผู้อ่านให้ติดตามเนื้อเรื่องไปจนตลอดวรรณคดีหรือนิยายทั่ว ๆ ไปจะอาศัยลักษณะนิสัยของตัวละครเป็นเนื้อหาที่สำคัญอันหนึ่งของหนังสือ เราคงเคยได้ยินส่วนวนต่าง ๆ ที่คนไทยมักพูดกัน ซึ่งมีที่มาจากวรรณคดีที่มีชื่อเสียงของไทย ดังเช่น "ว่าแต่เขาฮีเนาเป็นเอง" "คำเป็นจรกา" "ชื่อลัศม์เหมือนสีดา" "งอมพระราม" "เจ้าชูเหมือนขุนแผน" "วันทองสองใจ" ฯลฯ ส่วนวนเหล่านี้ย่อมประมวลมาจากลักษณะนิสัย และพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละครในเรื่องทั้งสิ้น วรรณคดีที่เนื้อเรื่องดำเนินไปโดยไม่อาศัยลักษณะนิสัยของตัวละครก็มีเหมือนกัน แต่จะไม่สามารถทำให้อ่านได้นานนัก เพราะผู้อ่านส่วนใหญ่ มักจะติดใจเรื่องราวที่ตัวละครมีบทบาทเข้มข้น มีบุคลิกและวิธีชีวิตที่แปลกพิสดารชวนให้ติดตาม มากกว่าอย่างอื่น นอกจากนั้นผู้อ่านยังจะได้แนวความคิดและปรัชญาของผู้ประพันธ์จากการพิจารณา ลักษณะนิสัยของตัวละครสำคัญ ๆ ในเรื่องด้วย

<sup>1</sup> บ.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย หน้า 2

ลักษณะนิสัยเป็นศัพท์ใช้ในวิชาการศึกษา หมายถึงภาวะเชิงกายภาพและจิตภาพที่รวมกันเข้าแล้วทำให้บุคคลคิด พูด และทำตามที่ถูกกลนั้น ๆ มักทำ ภาษาแต่เดิมไว้นิสัยบางอุปนิสัยบ้าง<sup>1</sup>

การแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครนั้น กวีหรือผู้ประพันธ์อาจใช้กลวิธีต่าง ๆ กัน วิธีที่ง่ายที่สุดก็คือ บรรยายลักษณะนิสัยของตัวละครนั้นแก่ผู้อ่านโดยตรง (Discursive Method) วิธีนี้ดีในแง่ที่ผู้อ่านเข้าใจตัวละครได้เร็วและตรงตามจุดประสงค์ของผู้ประพันธ์ อีกวิธีหนึ่งก็คือ ผู้ประพันธ์บรรยายสภาพความเป็นอยู่ ภูมิหลัง และพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละครเพื่อจะให้อ่านสรุปลักษณะนิสัยของตัวละครเอาเอง (Dramatic Method) วิธีนี้ผู้อ่านจะต้องใช้ความคิดและจินตนาการในการสร้างภาพพจน์เกี่ยวกับตัวละครนั้น ๆ มากขึ้น และในบางครั้งอาจจะมีความเห็นไม่ตรงกับผู้อ่านก็ได้

นอกจาก 2 วิธีดังกล่าวแล้ว ผู้ประพันธ์อาจจะใช้วิธีให้ตัวละครอื่นกล่าวถึงหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวละครนั้น ๆ (Characters on Other Characters) หรือผู้ประพันธ์จะใช้หลาย ๆ วิธีรวมกันเพื่อแสดงลักษณะนิสัยของตัวละคร (Mixing Methods) ก็ได้

ตัวละคร (Characters) ในวรรณคดีหรือในวรรณกรรมปัจจุบันนั้นหมายถึง ผู้ที่มีบทบาทในเรื่อง จะเป็นคน หรือสัตว์ หรือพืชก็ได้ แต่แต่ผู้ประพันธ์จะกำหนดให้เป็น कुछาย มัลลิกะมาส กล่าวว่า "ตัวละครในเรื่องจะต้องเหมือนมนุษย์ (หรือเทียบเท่า) แต่จะต้องไม่ใช่มนุษย์จริงคนใดคนหนึ่ง มิฉะนั้นจะกลายเป็นคนจริงในจดหมายเหตุ ในชีวประวัติ หรือในประวัติศาสตร์พงศาวดารไป"<sup>2</sup> ตัวละครในเรื่องมีความสัมพันธ์กับผู้สร้างอย่างยิ่ง เพราะผู้สร้างหรือผู้ประพันธ์จะเป็นผู้กำหนดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้กับตัวละคร กล่าวคือ

<sup>1</sup> ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย หน้า 10

<sup>2</sup> कुछาย มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ชุดที่ 1 หน้า 45

1. ชื่อ รูปร่าง หน้าตา เพศ วัย

2. ลักษณะนิสัยของตัวละคร (trait) ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

2.1 ตัวละครที่มีลักษณะนิสัยอย่างเดียว หรือน้อยอย่าง (Flat Character) คือตัวละครที่ผู้ประพันธ์สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นตัวแทนของความคิด หรือคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามจุดประสงค์ของเรื่อง เช่น ตัวละครที่ตระหนี่ถี่เหนียว ชื่น รักสนุก เจ้าอารมณ์ หรือเป็นเห็นไปจนตลอดเรื่อง

2.2 ตัวละครที่มีลักษณะนิสัยสลับซับซ้อน (Round Character) คือตัวละครที่ประกอบด้วยบุคลิกภาพหลาย ๆ ด้าน และมีพัฒนาการของบุคลิกภาพไปตามวัย ประสบการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ

3. ประเภทของตัวละคร ตัวละครในเรื่องหนึ่ง ๆ อาจแบ่งประเภทได้ดังนี้

1. ตัวละครเอก (The Major Character) คือตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องโดยตลอด

2. ตัวละครประกอบ (The Minor Character) หมายถึงตัวละครที่มีบทบาทในฐานะเป็นส่วนประกอบของการดำเนินเรื่องเท่านั้น แต่ก็มีส่วนช่วยเสริมเนื้อเรื่องและทำให้ตัวละครสำคัญเด่นขึ้นด้วย

วรรณคดีของไทยแต่เดิมนั้น ผู้แต่งส่วนใหญ่เป็นบุคคลชั้นสูงในราชสำนัก เรื่องที่นำมาแต่งก็มักจะนำมาจากนิทานพื้นบ้านบาง จากชาดกบาง และนำเค้าเรื่องมาจากประเทศเพื่อนบ้านบ้าง จะเห็นได้ว่า ผู้แต่งมิได้วางโครงเรื่อง (Plot) หรือสารัตถะของเรื่อง (Theme) เองเนื่องจากต้องดำเนินเรื่องไปตามแนวที่มีอยู่แล้ว ส่วนที่ผู้แต่งได้แสดงความสามารถก็อยู่ที่กลวิธีในการแต่ง (Techniques) ซึ่งประกอบไปด้วย กลวิธีในการสร้างตัวละคร ฉาก และสำนวนโวหาร

หนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนใคร่เสนอการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวนางในวรรณคดีไทยในแนวหนึ่ง ซึ่งอาจจะแตกต่างไปจากนักเขียนหรือนักวิจารณ์อื่น ๆ ที่เคยกล่าวถึงตัวละครเหล่านี้ไปแล้ว เนื่องจากการตีความแตกต่างกัน น.ล.บุ.เหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวไว้ว่า "การตีความ

วรรณคดีนั้น ต้องทำความเข้าใจกันว่า เป็นอัตวิสัยเช่นเดียวกับการวินิจฉัยค่าหรือวิพากษ์ใน  
ขั้นสุดท้ายของการวิจารณ์ วรรณคดีเรื่องหนึ่ง ๆ ผู้อ่านต่างคนก็อาจตีความหมายต่างกันไป<sup>1</sup>

การวิจารณ์ตัวละครนั้น ผู้วิจารณ์อาจนำแนวความคิดทางจิตวิทยา สังคมวิทยา หรือ  
ปรัชญามาใช้ในการวิจารณ์ลักษณะนิสัยของตัวละครก็ได้ เพราะจะช่วยให้วรรณคดีวิจารณ์มีลักษณะ  
เป็นศาสตร์ยิ่งขึ้น จิตวิทยาจะช่วยให้เราเข้าใจความคิดและอารมณ์ของมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น แต่เรา  
จะต้องไม่ลืมว่าวรรณคดีเป็นเรื่องสมมุติ ดังนั้นตัวละครในวรรณคดีจึงมิใช่มนุษย์ในโลกแห่งความจริง  
แม้ว่าผู้แต่งจะสร้างได้สมจริงเพียงใดก็ตาม เจตนา นาควัชระ กล่าวไว้ว่า "วรรณคดีวิจารณ์  
แบบอิงจิตวิเคราะห์ก็อาจกลายเป็นเรื่องของการแจกแจงพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละครเข้าตาม  
ช่องต่าง ๆ ที่นักจิตวิทยากำหนดไว้ มิได้ช่วยในเรื่องวินิจฉัยคุณค่าแต่ประการใด"<sup>2</sup>

ส่วนวิชาสังคมวิทยานั้นก็มีส่วนช่วยอย่างสำคัญในการศึกษาวรรณคดี เพราะจะทำให้เรา  
เข้าใจถึงสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์ โดยทั่วไปแล้วมนุษย์จะประพฤติไปตามชนบ  
ประเพณีที่ตนเคยชินตามสังคมที่แวดล้อมตนอยู่ตั้งแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่ เราจึงถือว่าวรรณคดีเป็น  
เครื่องสะท้อนสังคม แต่เราก็จะต้องไม่ลืมว่า วรรณคดีเกิดขึ้นจากจินตนาการของผู้ประพันธ์ด้วย  
ในบางครั้งผู้ประพันธ์อาจจะมีความคิดอันล้ำลึกเกินกว่าคนในสังคมร่วมสมัยก็ได้

ศาสตร์อีกแขนงหนึ่งที่นักวิจารณ์ตะวันตกให้ความสนใจมากก็คือ การวิจารณ์วรรณคดี  
เชิงปรัชญา ทั้งนี้ก็เพราะเนื้อหาของวรรณคดีหรือกวีนิพนธ์ตะวันตกชวนให้คิดอ่านไปในเชิงปรัชญาได้  
ปรัชญาตะวันตกมีหลายลัทธิ มีเจ้าลัทธิเป็นผู้วางแนวคิดไว้อย่างกว้าง ๆ กัน การถกเถียงในเชิงปรัชญา  
เช่น มนุษย์เกิดมาทำไม จะไปสิ้นสุดที่ใด ระหว่างที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ควรจะทำอะไรบ้าง จะดำเนิน  
วิถีชีวิตแบบไหน ศาสนา ชนบประเพณีจำเป็นสำหรับมนุษย์หรือไม่ เหล่านี้เป็นสิ่งควรคิดตรึกตรอง  
และพิจารณาหาคำตอบซึ่งคนตะวันตกสนใจกันมาก ลัทธิปรัชญาที่มีผู้นำมาใช้ในการวิจารณ์วรรณคดี  
มีหลายลัทธิ เช่น Existentialism ของ Jean - Paul Sarte ซึ่งยึดหลักว่า

<sup>1</sup>ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ วิเคราะห์วรรณคดีไทย หน้า 40

<sup>2</sup>เจตนา นาควัชระ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ใน วรรณไวทยาการ:  
วรรณคดี หน้า 10

"ปรัชญาในการดำรงชีวิตที่ถูกต้องการที่มีเจกบุคคลจะยึดถืออิสรภาพส่วนตัวในการที่จะดำเนินชีวิตไปในทางที่ตนเห็นว่าสมควร โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมที่ศาสนาสั่งสอน สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี"<sup>1</sup> นอกจากนี้ยังมีปรัชญาแนวอื่น ๆ อีกที่สามารถนำมาใช้ในวรรณคดีวิจารณ์ได้เช่น Realism Naturalism Humanism Symbolism เป็นต้น

การวิจารณ์เชิงปรัชญาในประเทศไทยยังมีน้อย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะผู้อ่านและประพันธ์ไทยต่างก็นับถือพุทธศาสนา มีหลักพุทธปรัชญาเดียวกัน จึงไม่ค่อยมีข้อถกเถียงโต้แย้งกันเพื่อหาข้อยุติในความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์หรือแม้ตัวละครในวรรณคดี หากพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นว่าวรรณคดีไทยที่มีชื่อเสียงหลายเรื่อง เช่น อิเหนา รามเกียรติ์ ลิลิตพระลอ พระอภัยมณี ก็สามารถนำการศึกษาเชิงปรัชญาได้ แม่นว่านักวิจารณ์จะต้องใช้ความพยายามอย่างมาก และต้องระวังมิให้เป็นการนำเอาความคิดทางปรัชญาที่ผู้วิจารณ์มีอยู่แล้วมาใช้ในการวิเคราะห์ ซึ่งมักจะกลายเป็นอคติทางปรัชญาไปในที่สุด

การวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละครที่จะกล่าวต่อไปนี้ ผู้เขียนมิได้ยึดระเบียบวิธีของวรรณคดีวิจารณ์ในแบบหนึ่งแบบใดโดยเฉพาะ แต่จะใช้หลาย ๆ แบบรวมกันไปในบางครั้งอาจเป็นเพียงการวิจารณ์ระดับชาวบ้านก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่สภาพของเรื่องและบทบาทของตัวละคร ผู้เขียนจะไม่พยายามนำหลักวิชาใด ๆ เข้าไปผูกมัดความคิดและพฤติกรรมของตัวละครมากจนเกินไป ทั้งนี้เนื่องจากวรรณคดีไทยที่นำตัวละครมาวิเคราะห์วิจารณ์นี้ ผู้แต่งยังมิได้รับอิทธิพลต่าง ๆ จากตะวันตกแต่อย่างใด ทั้งนี้ไม่นับเรื่องวราสิณูซึ่งผู้แต่งเดิมเป็นชาวตะวันตก

---

<sup>1</sup> เจตนา นาควัธนะ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ใน วรรณไวทยากร: วรรณคดี หน้า 19

## กวีและวรรณคดีที่นำมาวิเคราะห์วิจารณ์

ก่อนที่จะถึงการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละครในวรรณคดีไทย เราควรจะศึกษาเกี่ยวกับตัวผู้แต่งหรือกวีด้วยเพื่อทราบถึง จุดมุ่งหมายในการแต่ง โลกทัศน์ของกวีและภูมิหลังในส่วนที่เกี่ยวกับวรรณคดีที่นำมาศึกษาพอสมควร ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานส่วนหนึ่งในการเข้าใจตัวละครในวรรณคดีที่กวีถ่ายทอดออกมา ในด้านเนื้อหาทั้งหมดของวรรณคดีแต่ละเรื่องนั้นเราก็ควรทราบด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจากการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละครต้องกล่าวถึงเนื้อเรื่องควบคู่กันไปอยู่แล้วประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งวรรณคดีที่นำมาศึกษาในครั้งนี้แทบทุกเรื่องเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักไทยผู้สนใจทั่วไป ผู้เขียนจึงจะกล่าวเนื้อเรื่องพอเป็นสังเขปเท่านั้น

### 1. กวีและเรื่องที่แต่ง

ในด้านผู้แต่งหรือกวีนั้น หากจะแบ่งประเภทตามแบบอินเดียจะได้ 4

ประเภทคือ

1. อรรถกวี คือกวีซึ่งประพันธ์เรื่องที่ได้จากเหตุการณ์และความเป็นจริง
2. จินตกวี คือกวีซึ่งประพันธ์เรื่องตามที่คิดประดิษฐ์ขึ้นเอง
3. สุตกวี คือกวีที่ประพันธ์เรื่องขึ้นจากที่ได้ยินได้ฟังมา
4. ปฏิภาณกวี คือกวีที่ประพันธ์กาพย์ กลอนโดยปฏิภาณ

เกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ที่เราจะเรียกว่าเป็นกวีได้นั้นย่อมมีหลายประการพิเศษกว่าคนโดยทั่วไป โนรี พิเศกกุล และเทือก กุสุมา ณ อยู่ชยา กล่าวสรุปความหมายและคุณสมบัติของกวีไว้ว่า

กวีคือผู้มีความคิดค้น ความรู้สึกแรงกล้า ลุ่มลึก สุขุม อ่อนโยน  
และมีปฏิภาณดีกว่าสามัญชน มีสายตาละเอียดอ่อน มองเห็นความสำคัญ  
แห่งธรรมชาติ ภูษาอากาศฟ้าอากาศ พฤษชาติและสัตว์ทั้งปวง  
ทั้งสามารถถ่ายทอดความคิดค้น ความรู้สึกนั้นออกมา เพื่อให้ผู้อื่นรู้สึก  
ร่วมไปด้วยได้ การประพันธ์ถ้อยคำไพเราะจับใจ และมีน้ำหนักทรงศา  
ตรา<sup>๑</sup> ส่วนผู้ที่มีความคิดเห็นและความรู้สึกละเอียดอ่อนเหมือนอย่างกวี  
แต่ไม่สามารถจะบรรยายความรู้สึกของตนออกมาเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจเหมือน  
ตนได้ ผู้นั้นเป็นกวีไม่ได้...<sup>๑</sup>

กวีที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นกวีสมัยอยุธยาเพียง ๑ ท่าน นอกนั้นเป็นกวี  
สมัยรัตนโกสินทร์ทั้งแต่รัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน และจัดเป็นสุกกวีไ้มากกว่า  
อย่างอื่น ดังจะไ้กล่าวถึงประวัติโดยสังเขป แยกตามลำดับรัชกาล

๑. กวีผู้แต่งเรื่องลิลิตพระลอ บัญหาเกี่ยวกับผู้แต่งและเวลาที่แต่งเรื่องลิลิต-  
พระลอยังไม่เป็นที่ยุติกันจนทุกวันนี้ จึงมีเพียงข้อสันนิษฐานพร้อมเหตุผลของนักค้นคว้าและ  
นักวิจารณ์เท่านั้น ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

เรื่องพระลอเป็นหนังสือที่นักปราชญ์แต่งราว พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๗๖  
และผู้แต่งอาจเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ หรือ  
สมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูรก็ได้ ตามที่เคยเข้าใจกันแต่เดิมว่า เป็นพระราชนิพนธ์  
ของสมเด็จพระนารายณ์นั้น เพราะอ้างตามความในโคลงท้ายเรื่องที่ว่า "จบเสร็จ  
มหาราชเจ้า นิพนธ์" ส่วน เปสียง ณ นคร<sup>๒</sup> มีความเห็นว่า "น่าจะเป็นพระยา-  
แสนหลวงเจ้าเมืองเชียงใหม่ด้วยคำมหาราชนั้น เดิมเป็นคำเรียกเจ้าเมืองเชียงใหม่

<sup>๑</sup>โมรี พิเศณกุล และเทือก กุสุมา ณ อยุธยา ประวัติวรรณคดีไทย หน้า ๔๑

<sup>๒</sup>เปสียง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา หน้า ๑๔๑



หาได้ใช้เรียกภักดิ์ไทยไม่ อนึ่งเรื่องพระลอนี้ก็เหมือนเรื่องทางพายัพ บรรดาชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในเรื่องนี้ล้วนอยู่ทางถิ่นพายัพทั้งสิ้น"

แม้ว่าผู้แต่งเรื่องลิลิตพระลอจะเป็นใครก็ตาม ย่อมเรียกได้ว่าเป็นกวีฝีปากเอก เพราะมีสำนวนโวหาร และลีลาการแต่งที่ดีเยี่ยม ถือเป็นแบบฉบับของลิลิตได้ โดยเฉพาะบทพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครในค่านต่าง ๆ นั้นลึกซึ้ง สะท้อนใจผู้อ่าน ให้แง่คิดแก่หนุ่มสาวในเรื่องความรักความหลงได้เป็นอย่างดี

## 2. กวีนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ และกาพย์กลอนสุภาพ

### 2.1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นกษัตริย์องค์ที่ 1

ในราชวงศ์จักรี ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อพระชนมายุ 46 พรรษา เมื่อ พ.ศ. 2325 และได้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองหลวงของไทยแทนกรุงธนบุรี

ในด้านการฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรมนั้น พระองค์ทรงมุ่งมั่นที่จะสร้างพระนครให้ใหญ่โตสวยงามเทียบเท่ากรุงศรีอยุธยาที่ถูกทำลายไปแล้ว จึงโปรดให้ระดมช่างผู้เชี่ยวชาญงานก่อสร้างให้พยายามอย่างสุดความสามารถที่จะลอกเลียนความเจริญทางด้านการศิลปจากกรุงเก่าให้ได้ใกล้เคียงที่สุด

ทางด้านวรรณคดี พระองค์ได้โปรดให้ประชุมปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่งฟื้นฟูวรรณกรรมของชาติมากมายหลายเรื่อง แต่ด้วยเหตุที่สถานการณ์บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อยคึกคัก เพราะมีข้าศึกยกมารุกรานอยู่เสมอ ขวัญของคนไทยจึงไม่คงที่ ดังนั้นพระองค์จึงทรงพระราชโพนธ์บทละครขึ้นโดยเลือกเรื่องเกี่ยวกับการบพุง เช่นเรื่อง รามเกียรติ์ อุนรุท เพื่อปลุกใจประชาราษฎร์ให้ท้าวหาญแก่งกล้า เห็นความสำคัญของการต่อสู้และเสียสละเพื่อช่วยชาติบ้านเมืองด้วยการเป็นทหารที่ดี จงรักภักดีต่อผู้นำ

ในการแต่งเรื่องรามเกียรติ์เป็นบทละครนั้น พระองค์ทรงเป็นประธานในการแต่ง บางตอนก็ทรงพระราชโพนธ์เอง แต่ส่วนใหญ่เป็นฝีปากปราชญ์ราชบัณฑิตในราชสำนัก จึงทำให้ส่วนวนการแต่งเรื่องนี้ไม่คงที่นัก มีทั้งตอนที่การมดี และการม่อ

แต่จุดเด่นของรามเกียรติ์ส่วนใหญ่นี้อยู่ที่เก็บความไคล่ละเอียดยกย่องกันว่าฉบับอื่น กระบวน  
พรรณนาแจ่มแจ้งชัดเจน การบรรยายบทบาทของตัวละครละเอียดลออเด่นชัดทุกตัว  
นับเป็นพระราชนิพนธ์ชิ้นแรกก่อนชิ้นอื่น ๆ ของพระองค์

บทพระราชนิพนธ์ของพระองค์โดยแท้จริงคือเรื่อง นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง  
ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2329 เมื่อครั้งเสด็จกรีธาทัพไปตีพม่าที่ท่าดินแดง  
ปลายน้ำโพธิ์ไทย จังหวัดกาญจนบุรี และได้รับชัยชนะอย่างงดงาม ส่วนโวหารที่  
ปรากฏในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า ใช้น้ำคำง่าย ๆ กระชับ และรวบรัดได้ดี มีทั้งโวหาร  
เปรียบเทียบและการพรรณนาที่ไพเราะ ทำให้เราเห็นถึงพระอัจฉริยภาพทางการประพันธ์  
ของพระองค์ ซึ่งเราไม่สามารถทราบได้จากบทพระราชนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ

นอกจากเรื่องนี้แล้ว พระองค์ได้โปรดให้ประชุมปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกัน  
แต่งวรรณกรรมไว้อีกหลายเรื่อง โดยที่พระองค์ทรงเป็นประธาน เช่น คาหลัง อิเหนา  
อุณรุท และกฎหมายตราสามดวง เป็นต้น

## 2.2 เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีเอกในสมัยในรัชกาลที่ 1 แต่เดิมรับ  
ราชการในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี มีตำแหน่งเป็นหลวงสรวิชิตนาค่านเมืองอุทัย เมื่อครั้ง  
กรุงธนบุรีเป็นจลาจลนั้น มีบทบาทสำคัญในการปราบพวกจลาจลและช่วยรักษามหาชนไว้  
จนสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกลับจากทัพไปตีเขมร หลวงสรวิชิตจึงออกไปรับเสด็จ  
ณ หุ่นแสนแสบไ้กราบทูลข้อราชการต่าง ๆ ให้ทรงทราบแล้วเชิญเสด็จนำทัพเข้ามายังพระนคร  
ครั้นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า  
จุฬาโลก จึงโปรดให้หลวงสรวิชิตเป็นที่พระยาพิพัฒน์โกษา และเลื่อนเป็นเจ้าพระยาพระคลัง  
เสนาบดีจตุสดมภ์กรมท่าในที่สุด

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้ที่มีความสามารถทั้งทางเวทศีกสงคราม และทางการประพันธ์ เป็นกวีฝีปากดี มีผลงานทุกประเภททั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย และร้อยแก้ว ผลงานของท่านมีทั้งในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากเรื่องที่เป็นของตนเองแล้ว ยังเป็นผู้อำนวยการแปลและแต่งเรื่อง ตามก๊ก และ ราชธานีราชอีกด้วย

กวีท่านนี้นับเป็นผู้คงแก่เรียนผู้หนึ่ง มีความรอบรู้เรื่องวรรณคดีโบราณ ขบธรรมเนียมประเพณีในราชสำนัก เรื่องพงศาวดาร การศาสนา และการดนตรี ทั้งมีประสบการณ์ในการดูชาติบ้านเมือง ได้เห็นชีวิตของคนในยามรุ่งเรือง และในยาม บ้านแตกสาแหรกขาด ได้ได้เฝ้าตั้งแต่การเป็นขุนนางชั้นผู้น้อยจนเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้งานประพันธ์ของท่านมีแกนสาร คือเห็นทั้งในค่าน แนวความคิด และศิลปะการประพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นงานร้อยแก้วหรือร้อยกรองล้วนถือเป็น แบบฉบับในการประพันธ์ได้ทั้งสิ้น

เกี่ยวกับเรื่องกาพย์กลอนสุภาพนี้ แต่เดิมนั้นเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งขึ้นเป็นบทโหมรี มีความยาวทั้งหมด 40 บท เพื่อใช้ขับร้องในวงมโหรีของท่าน เหตุที่เลือกเรื่องกาพย์มาเป็นบทโหมรีก็เพราะว่าในสมัยนั้นมีคนนิยมฟังกันมาก มีบทรัก บทกรวญหลายรสทั้งแล้วกินใจดี

การเล่นมโหรีนั้นแต่เดิมใช้ผู้หญิงเล่นกันล้วน ๆ เพราะพวกขุนนางและ เจ้านายชั้นสูงมีสตรีเป็นบริวารมาก จึงหัดมโหรีไว้ว่าเรอความสุขในบ้าน ด้วยสมัยนั้น ยังมีพระราชบัญญัติห้ามเล่นละครผู้หญิง นอกจากของหลวง พวกผู้มีบรรดาศักดิ์จึงนิยมมี วงมโหรีไว้ประดับฐานะ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 วงมโหรีผู้หญิงเสื่อมไป เพราะเจก พระราชบัญญัติเดิม ใคร ๆ จะมีละครผู้หญิงก็ได้ พวกผู้ชายจึงแต่เดิมหัดเฉพาะโขนหรือ ละครก็หันไปหัดปีพาทย์ เกิดนิยมการเล่นปีพาทย์เครื่องใหญ่รับเสภาแทนมโหรี จึงเป็นเหตุ ทำให้มโหรีผู้หญิงเสื่อมไป

บทโพธิ์เรื่องกาฬที่เป็นสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้นคงเป็นตั้งแต่บทพร้อม "นาคนาค" คือ "คนขรรค์ขึ้นเห็นกรุงกษัตริย์" จนถึงบทพร้อมที่ 40 "ร้องโธ" คือตอนนางกาฬกลอยแพไป ต่อมากรมศิลปากรพิจารณาเห็นว่า เรื่องกาฬเป็นวรรณคดีสำคัญเมื่อรกรงสไฟระาะ ควรชำระและจัดพิมพ์ให้มีฉบับอ่านกันแพร่หลาย จึงได้มอบให้นายหริศ เรืองฤทธิ์ เปรียญผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบชำระวรรณคดีไทยเป็นผู้ตรวจสอบชำระวรรณคดีเรื่องนี้กับฉบับสมุดไทยที่เก็บรักษาไว้ ณ กองหอสมุดแห่งชาติ แล้วให้คัดพิมพ์ไว้ตั้งแต่ต้นจนถึงดอยแพกาฬ ฉบับที่ได้ชำระแล้วนี้ได้พิมพ์เผยแพร่หลายครั้งเป็นฉบับที่รู้จักกันโดยทั่วไป และใช้อ้างถึงแทนฉบับต่าง ๆ ก่อนมีการชำระ ผู้เขียนจึงได้ใช้ฉบับนี้ในการวิเคราะห์วิจารณ์ตัวละคร

### 3. กวีนิพนธ์บทละครเรื่องสังข์ทอง อิเหนา และบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ 2 ในราชวงศ์จักรี พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี มีพระนามเดิมว่า "ฉิม" ประสูติเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2310 ในสมัยที่สมเด็จพระราชบิดาดำรงตำแหน่งเป็นหลวงยกกระบัตร

เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ได้ศึกษาวิชาทางอักษรศาสตร์จากสมเด็จพระวันรัต (ทองอยู่) วัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี เคยได้โดยเสด็จไปราชการสงครามหลายครั้ง เมื่อพระชนมายุได้ 16 พรรษา ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงผนวชเมื่อพระชนมายุ 22 พรรษา ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. 2349 ทรงได้รับการสถาปนาเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระองค์เสด็จเกลิงถวัลย์ราชสมบัติสืบต่อสมเด็จพระราชบิดาเมื่อ พ.ศ. 2352 ครองราชย์อยู่ 15 ปี และเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. 2367

ในรัชสมัยนี้เหตุการณ์ด้านศึกสงครามลดน้อยลง จึงเป็นโอกาสที่ดีที่จะทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมให้ก้าวหน้าไต่อย่างเต็มที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นทั้งศิลปินและกวี ทรงเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในงานช่างปั้น ช่างแกะสลัก การดนตรี และการละคร ทำให้พระองค์มีงานศิลปะพระหัตถ์และงานพระราชนิพนธ์ที่ได้รับความนิยมยกย่องว่า ยอดเยี่ยมหลายชิ้น

ทางด้านการละคร พระองค์ทรงสนพระทัยมานานและได้ทรงฟื้นฟูละครว่าขึ้นใหม่ ทั้งในด้านการบรรเลงและบทที่ใช้แสดงมีเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญการละคร เป็นที่ปรึกษาอย่างใกล้ชิด กลอนบทละครของพระองค์จึงเป็นแบบฉบับที่ดีเยี่ยมแก่คนรุ่นหลัง โดยเฉพาะบทละครเรื่องอิเหนานั้นนับว่าเป็นยอดของบทละครจากการคัดลอกของวรรณคดีสโมสรเมื่อ พ.ศ. 2359 เพราะเป็นหนังสือที่แต่งดีพร้อมทั้งความทั้งกลอน และทั้งกระบวนที่จะเล่นละครประกอบกันทุกสถาน ส่วนบทละครนอกนั้น พระองค์ทรงเลือกจากละครนอกบางเรื่องแล้วมาทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่เฉพาะตอนที่จะให้ละครผู้หนึ่งของหลวงเล่นเรื่องที่ได้รับการนิยมนิยมนานหลายเช่นเรื่อง สังข์ทอง ไกรทอง ไชยเชนทร์ และคารวิ

ทางด้านการดนตรีในสมัยของพระองค์รุ่งเรืองมากที่สุดสมัยหนึ่ง พระองค์เองทรงมีความชำนาญชาญในการบรรเลงขอสามสาย ทรงอุปถัมภ์การดนตรีทั้งในทางฝีมือช่างสร้างเครื่องดนตรี และการเล่น เจ้านายทางกรมและขุนนางผู้ใหญ่ต่างก็ตั้งวงมโหรีและปี่พาทย์ประกวดประชันกันทำให้มีนักดนตรีมีฝีมือเกิดขึ้นจำนวนมาก มีการแต่งและปรับปรุงเพลงขึ้นมากมายทั้งเพลงหน้าพาทย์ละคร และเพลงที่ใช้บรรเลงทั่วไป

ทางด้านการกวี รัชสมัยนี้ได้ชื่อว่าเป็น "ยุคทองของวรรณคดีไทย" วรรณคดีเล่มสำคัญ ๆ ของชาติเกิดขึ้นในสมัยนี้จำนวนมากจากผลงานของกวีที่มีชื่อเสียงหลายท่าน อาทิเช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระยาตรังคภูมิบาล

ขุนสุนทรโวหาร (ภู่) นายอินทร์ธิเบศร์ (อิน) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย  
ก็ทรงเป็นกวีที่มีผลงานพระราชนิพนธ์คี่เคยหลายเรื่อง เรื่องที่ผู้เขียนนำมาวิเคราะห์วิจารณ์  
ตัวละครในครั้งนี้มี 3 เรื่องคือ

1. บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง
2. บทละครในเรื่องอิเหนา
3. บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน (ทรงพระราชนิพนธ์บางตอน)

เกี่ยวกับการพระราชนิพนธ์วรรณคดีดังกล่าวนี้ พอสรุปได้ดังนี้

1. บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง ทรงพระราชนิพนธ์ตั้งแต่กำเนิดพระสังข์  
ถวายพระสังข์ นางพันธุรัตเลี้ยงพระสังข์ พระสังข์หนีนางพันธุรัต ท้าวสามลให้นางหังเจ็ด  
เลือกคู่ พระสังข์ได้นางรจนา ท้าวสามลให้ลูกเขยหาเนื้อหาปลา พระสังข์ตีคี่ลี จนถึง  
ท้าวขวิมลตามไปพบพระสังข์ มีความยาวทั้งหมด 6 เล่มสมุดไทย เหตุที่ทรงพระราชนิ-  
พนธ์บทละครนอกเรื่องนี้และเรื่องอื่น ๆ ขึ้นก็เพื่อที่จะใช้เป็นบทให้ละครผู้หญิงของหลวงเล่น  
ละครนอกบ้าง เพราะแต่เดิมเล่นละครใน 3 เรื่องคือ รามเกียรติ์ อุนรุท และ  
อิเหนาเท่านั้น การที่พระองค์ทรงเอาเป็นธุระในการพระราชนิพนธ์บทละครนอกนี้ทำให้เกิด  
บทละครและการแสดงละครนอกที่ได้มาตรฐานและมีรสนิยมดีขึ้นกว่าแต่ก่อน

2. บทละครในเรื่องอิเหนา ในการทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ พระองค์ได้  
เลือกสรรกวีผู้ชำนาญกลอนไว้เป็นที่ปรึกษาหลายท่าน อาทิเช่น กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์  
เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ขุนสุนทรโวหาร (ภู่) ตอนใดที่ไม่ทรงพระราชนิพนธ์เอง  
ก็ทรงพระราชทานให้กวีเหล่านั้นรับไปแต่ง แล้วนำมาอ่านถวายในที่ประชุมกวีหน้าพระที่นั่ง  
เพื่อช่วยกันแก้ไขให้สมบูรณ์อีกชั้นหนึ่ง บทกลอนจึงประสานกันดี จนผู้อ่านไม่ทราบว่ากวีผู้ใด  
แต่งตอนใด

ต้นฉบับที่ใช้ในการพระราชนิพนธ์นั้นมีฉบับมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่มีการปรับปรุงในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อถึงรัชกาลที่ 2 ก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขอีกเพื่อให้เหมาะแก่การเล่นละคร ส่วนที่มาของเรื่องอิเหนานั้นเป็นนิทานอิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระเชษฐาภาพของกษัตริย์ชาวพระองค์หนึ่งมีประชาชนนิยมชมชอบมาก แต่เมื่อมาเป็นบทพระราชนิพนธ์แล้ว กวีได้พยายามสร้างบรรยากาศของเรื่องให้เป็นแบบไทย ๆ คงรักษาแต่โครงเรื่องใหญ่และชนมประเพณีของชาวบางอย่างไว้เท่าที่จำเป็น

3. บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เสภาเรื่องนี้มีผู้แต่งกันมาตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา แต่แต่งกันหลายคนต่างตอนกันเรื่องจึงเป็นตอนเป็นตอนไม่ติดต่อกันไปตั้งแต่ตอนต้นจนตลอด และของเดิมก็เหลืออยู่น้อย มาสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีกวีแต่งต่างตอนกันอีก บางตอนก็แต่งซ้ำกัน บางตอนก็เป็นเรื่องแทรกเข้ามาใหม่ บางตอนก็ตัดความเดิมไปขยาย ดังนั้นเมื่อ พ.ศ. 2460 สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ กับพระราชมงคลเชอกรมพลใน กวีพจน์สุปรีชาได้ร่วมกันทรงชำระเป็นฉบับหอสมุดวชิรญาณมีทั้งหมด 43 ตอน ถือกันว่าไพเราะและแต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 ทั้งสิ้น

เกี่ยวกับตัวผู้แต่งนั้นไม่เป็นที่เปิดเผย แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงวินิจฉัยผู้แต่งเท่าที่พอจะจับเค้าจากสำนวนโวหารได้ดังนี้

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ตอนที่ 4 และ 17-18)
2. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตอนที่ 5 และ 19)
3. สุนทรภู่ (ตอนที่ 24)
4. ทรูแจ้ง (ตอนที่ 16 28 29 30 31 32 และ 43)
5. องค์ผู้ทรงวินิจฉัยเอง (ตอนที่ 28)

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์ตอนที่ 4 พลายแก้วเป็นชู้กับนางพิม และตอนที่ 17 - 18 ชุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง เข้าห้อง แก้วกิริยา แล้วพานางวันทองหนี

แม้วรรณคดีเรื่องนี้จะมีการร่วมกันแต่งหลายท่าน แต่ส่วนงานกลอนก็ไพเราะ กลมกลืนกันได้สนิท กวีทุกท่านสามารถรักษาบุคลิกภาพของตัวละครให้คงเดิมอยู่ได้ตลอดเรื่อง

ส่วนที่มาของเรื่องนั้น เป็นนิทานพื้นบ้าน ของชาวสุพรรณบุรี มีเค้าเรื่องจริงตรงกับคำให้การของชาวกรุงเก่า จากคำสันนิษฐานประกอบกับหลักฐานทางพงศาวดาร พอจะเชื่อได้ว่า เรื่องนี้เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2034 - 2072 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พระราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ส่วนเนื้อเรื่องในบทเสภาที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของตัวละครต่าง ๆ นั้น เข้าใจว่ามีการแต่งเพิ่มขึ้นเมื่อนำมาเล่าสืบทอดกันมาภายหลัง

4. กวีนิพนธ์รายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับ 13 กัณฑ์ มีหลายท่าน กระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกส่วนที่ดีที่สุดเป็นกัณฑ์ ๆ รวบรวมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2452 เพื่อใช้เป็นหนังสือประกอบการศึกษาวรรณคดีไทย รายนามผู้นิพนธ์กัณฑ์ต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

4.1 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ มหาราช ฤๅษีและนครกัณฑ์

4.2 สำนักวัดถนน เป็นผู้แต่ง ทานกัณฑ์

4.3 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์กัณฑ์วนปเวสน์ จุลพน ลักกขรรพ

4.4 สำนักวัดสังข์กระจาย เป็นผู้แต่งกัณฑ์ชุก

4.5 พระเทพโมฬี (กลั่น) แต่งกัณฑ์มหาพน

4.6 เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งกัณฑ์กุมารและมัทรี



เรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือที่เรียกว่ามหาชาตินี้ก็นิยมแต่งกันมาแต่ครั้งโบราณ เช่น มหาชาติคำหลวงซึ่งนักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันแต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2025 ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่มีได้แต่งไว้สำหรับเทศน์เป็นหนังสือสำหรับสวดให้อุบาสก อุบาสิกาฟังเวลาทำบุญในวันนักขัตฤกษ์ ต่อมาในสมัยพระเจ้าทรงธรรม พระองค์ได้โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตในรัชสมัยแต่งกาพย์มหาชาติขึ้นโดยแต่งเป็นร้อยยาว ต่อมาคันทน์บับได้สูญหายไปหลายกัมภ์ และที่แต่งไว้เดิมก็มีความยาวมาก พระเทศน์ไม่จบในวันเดียว จึงเป็นเหตุให้กวีคิดแต่งมหาชาติร้อยยาวใหม่อีก รวบรวมเรื่องให้สั้นเข้า ให้พระเทศน์จบได้ภายในวันเดียว เพื่อให้ผู้ฟังจะได้อันสงสรวางตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ดังนั้นจึงเกิดมีร้อยยาวมหาชาติขึ้นมามากมายหลายสำนวนหลายฉบับาก แต่สำนวนที่ดีเกินเป็นแบบฉบับได้นั้นกระทรวงศึกษาธิการก็ได้คัดเลือกมารวบรวมพิมพ์ทั้ง 13 กัมภ์ ดังกล่าวแล้วข้างต้น

##### 5. กวีผู้แต่งและแปลเรื่องกามนิศ

เรื่องกามนิศนี้ เดิมเป็นโคลงและนาคระประทีปได้ร่วมกันแปลมาจากคันทน์บับภาษาอังกฤษชื่อ The Pilgrim Kamanta ของ John E. Logie ฉบับภาษาอังกฤษนี้แปลมาจากฉบับภาษาเยอรมันอีกทอดหนึ่งซึ่งเรียกชื่อว่า "Der Pilger Kamanita" ของกวีชาวเดนมาร์ก คือ Karl Adolph Gjellerup

Karl Adolph Gjellerup เกิดเมื่อ พ.ศ. 2400 ในกรุงโคเปนเฮเกน เป็นบุตรหมอสอนศาสนา แรกแรกการแต่งหนังสือ จึงกลายมาเป็นนักเขียนบทละคร เขียนนวนิยายและเป็นกวีมีปากเอก ถนัดการเขียนเรื่องหนักไปทางศาสนาและศีลธรรม เริ่มงานประพันธ์เมื่ออายุ 21 ปี ผลงานมีทั้งร้อยแล้วและร้อยกรอง เรื่องที่เขียนในระยะหลังสุดเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทางอินเดียทั้งสิ้น ส่วนมากเขียนเป็นภาษาเยอรมัน เคยได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณคดีเมื่อ พ.ศ. 2460 ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2462 มีอายุได้ 62 ปีเศษ

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปได้ร่วมกันถ่ายทอดเรื่องกามนิทมาเป็นภาษาไทยอย่างแนบเนียนที่สุดจนสังเกตไม่ได้ว่าเป็นหนังสือที่แปลมาจากภาษาอื่น ผู้แปลมิได้มุ่งการแปลแบบถอดคำทอคำ แต่มุ่งแปลให้ได้ความชัดเจน มีความไพเราะในเชิงประพันธ์ พร้อมทั้งรักษาปรัชญาทางพุทธศาสนาที่ผู้แต่งเดิมให้เป็นหลักใหญ่ของเรื่อง บางตอนผู้แปลได้เพิ่มเติมเนื้อความขึ้นเพื่อความสมบูรณ์ของเรื่อง การใช้ถ้อยคำสำนวนและศัพท์ต่าง ๆ มีความพิถีพิถัน ไพเราะเหมาะสมกับบุคคลและถูกต้อง ทำให้กามนิทฉบับภาษาไทยมีรสไพเราะจับใจ จนเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย

เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป เป็นนามปากกาของพระยาอนุমানราชชน และพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) นักเขียนสองท่านนี้ได้ร่วมงานกันครั้งแรกในการแปลหนังสือเรื่องหิโตปเทศเมื่อ พ.ศ. 2458 และต่อมาได้ร่วมกันแปลอีกหลายเรื่อง เสฐียรโกเศศมีความชำนาญในการแปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ส่วนนาคะประทีปมีความชำนาญในภาษาบาลี สันสกฤต ทั้งสามารถอ่านอักษรเทวนาครี และอักษรสิงห์พิได้ จึงทำให้ผลงานการแปลร่วมกันมีคุณภาพ ได้รับความนิยมจากผู้อ่านแพร่หลายทุกเรื่อง

นอกจากงานแปลแล้ว ยังมีงานที่แยกกันเขียนอีกนับไม่ถ้วน ทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง ความเรียง บทความ สารคดี และอื่น ๆ ผลงานทุกเรื่องก็เด่นในการใช้ภาษาและมีแนวคิดน่าฟัง ทั้งสองท่านถือเป็นนักปราชญ์คนสำคัญของไทยในปัจจุบัน นาคะประทีปถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2488 อายุ 56 ปี ส่วนเสฐียรโกเศศถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2511 อายุ 80 ปี

#### ลักษณะการประพันธ์เรื่องกามนิท

เค้าโครงของเรื่องกามนิทส่วนใหญ่ผู้แต่งได้ผูกขึ้นเองตามใจชอบตามแนวการเขียนนวนิยายตะวันตก แต่ก็มีข้อความหลายตอนที่ได้อามาจากพระสุตต่าง ๆ ในหลักธรรม

ทางพุทธศาสนา ม.ร.ว. สุมณฑา สวัสดิกุล<sup>1</sup> ได้กล่าวไว้ใน "กามนิตสืบเนื่องมา  
แต่พระสูตรไหน?" พอสรุปได้ว่า

1. บทในท้องโถงบ้านช่างหม้อ" ได้เค้าโครงมาจากมัชฌิมนิกาย  
วิภังควัตถุ ธาตุวิภังคสูตร
2. ในการเข้าถึงพระศุภทศบาลของโจรองคฺคิมาลผู้มีนิ้วมือเป็นมาลัยนี้  
ได้เค้าโครงมาจากมัชฌิมนิกาย ราชาวคค ในองคฺคิมาลสูตร
3. ตอนที่กล่าวถึงนกหอกได้เค้าโครงมาจาก มัชฌิมนิกาย จุลยภควคค  
มาราคัชนียสูตร
4. ในเรื่องเกี่ยวกับพระยายม ได้เค้าโครงมาจากมัชฌิมนิกาย  
สุนทรวคค ในเวททุกสูตร
5. ตอน "สาวน้อยผู้เฒ่าคลี" ได้เค้าโครงมาจากวรรณคดีสันสกฤตชื่อ  
"ทศกัณฐะจริต" ของจันทกวีพันปีแห่งอินเดีย

นอกจากพระสูตรและวรรณกรรมดังกล่าวแล้ว ยังได้เก็บข้อความและถ้อยคำจาก  
พระสูตรต่าง ๆ พระพุทธวจนะ ชาดก และอื่น ๆ อีกมาก แต่บางตอนก็คิดสร้างสรรค์  
ขึ้นมาเองและเขียนไปตามกวีโวหารแบบนวนิยายจึงไม่ใช่กึ่งหวังด้านความจริงแท้สัก  
นอกจากนี้โดยเฉพาะหลักพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ พุทธวจนะที่สำคัญ ๆ เท่านั้น

## 2. สังเขปเนื้อเรื่องของวรรณคดีที่นำมาวิเคราะห์วิจารณ์

### 1. ลิลิตพระลอ

พระลอเป็นกษัตริย์แห่งเมืองแมนสรวง มีมเหสีคือพระนางลักษณาวดี  
ความงามของพระลอเลื่องลือไปไกล จนเป็นเหตุให้พระเพื่อนพระแพงพระราชบิดาของ

---

<sup>1</sup>ม.ร.ว. สุมณฑา สวัสดิกุล กามนิตสืบเนื่องมาแต่พระสูตรไหน? หน้า 29-40

ท้าวพิชัยพินธุกร และพระนางคาราวดีแห่งเมืองสรองหลงไหลอยากได้เป็นพระสวามี  
 พี่เลี้ยง 2 คน ของนางจึงอาสาจะนำพระลอมาสู่เจ้านายคนให้จงได้ จึงจัดคนขับมอ  
 ชมความงามของพระเพื่อนพระแพงไปยังเมืองแมนสรวง เมื่อพระลอได้ทรงฟังก็พอพระทัย  
 พี่เลี้ยงดำเนินการต่อไปโดยไปหาแม่คและหมอเสน่ห์ให้ทำเสน่ห์พระลอ แต่ไม่สำเร็จ  
 ครั้งสุดท้ายได้ไปหาปู่เจ้าสมิงพราย ๆ รับช่วยเหลือ ในที่สุดพระลอก็จำต้องจากพระราชมารดาและพระแม่เหล็กจู่เมืองสรองพร้อมด้วยนายแก้วนายขวัญพี่เลี้ยง

เมื่อถึงแม่น้ำกาหลง ทรงเสียน้ำคร่ำรู้ว่าต้องไปตาย แต่ด้วยอำนาจ  
 เสน่ห์และเวรกรรม พระองค์จึงเสด็จต่อไปจนถึงอุทยานแห่งเมืองสรอง นางรื่นนางโรย  
 พี่เลี้ยงทั้งสองทราบข่าวจึงหาหนทางให้ได้พบกัน ณ ศาลาที่ประทับภายในอุทยานนั้น และ  
 นางเองก็ได้กับพี่เลี้ยงของพระลอ

ล่วงมาประมาณถึงเดือน ท้าวพิชัยพินธุกรได้ทราบข่าวจึงเสด็จมายังตำหนัก  
 พระธิดา ทอกระเนตรเห็นพระลอก็มีไคร้รักกลับจะหาฤกษ์ประกอบการวิวาห์ให้ แต่  
 พระเจ้าย่าเลี้ยงไม่พอพระทัยเพราะความแค้นที่พระราชบิดาของพระลอเคยประหาร  
 ท้าวพิชัยพินธุกรพระสวามีของพระนาง พระเจ้าย่าจึงแอบอ้างรับสั่งให้ทหารมาล้อมตำหนัก  
 และฆ่าพระลอเสีย สามกษัตริย์และสี่พี่เลี้ยงได้ต่อสู้อย่างองอาจแต่ในที่สุดก็สิ้นชีวิตทั้งหมด

ท้าวพิชัยพินธุกรทรงพิโรธ จึงลงโทษประหารชีวิตพระเจ้าย่าและทหารที่  
 กระทำการหมกทุกคน แล้วจัดงานพระศพอย่างสมเกียรติ พระราชมารดาของพระลอ  
 ทรงแต่งทูตมาขอแบ่งพระอัฐิของกษัตริย์ทั้งสามไปยังเมืองสรวง และสร้างเจดีย์บรรจุไว้  
 ตั้งนั้นมาเมืองทั้งสองก็มีไมตรีกัน

## 2. บทละครการเมืองระดับพระราชินีในรัชกาลที่ 1

ท้าวทศรถกษัตริย์แห่งกรุงอยุธยา มีมเหสี 3 องค์ และมีโอรสกับมเหสีทั้งสาม 4 องค์คือ พระราม พระพรต พระลักษมณ์ กับพระสัตรุต ส่วนสีดาเป็นภรรยาของทศกัณฐ์และนางมณโฑแห่งกรุงลงกา แต่ขณะประสูตินางร้องขึ้นว่าผละนุราพนธ์ 3 กริ่ง ไหร่นานายว่านางจะกาสีเบื่องจึงให้นางไปทิ้ง พระกษัตริย์ชนกเก็บใส่ผอบมาฝังไว้และคุดูแลนางมาจนโต แล้วจัดพิธีสุมพรให้พระรามยกสรขึ้นจึงได้อภิเษกกับสีดา แล้วพานางกลับกรุงอยุธยา

นางไถยเกษี มเหสีที่ 2 ของท้าวทศรถทูลของราชสมบัติให้พระพรต และขอให้พระรามเดินป่า 14 ปี ท้าวทศรถจำต้องประทานให้ตามพรที่เคยสัญญาแก่นาง พระรามจึงต้องออกเดินป่าเพื่อรักษาคำสัตย์ของบิดา มีพระลักษมณ์และสีดาเป็นผู้ติดตาม

พระราม พระลักษมณ์ และสีดาออกเดินป่าอย่างนักพรตลงไปถึง 10 ปี จึงมาตั้งอาศรมอยู่ริมฝั่งน้ำโคทาวารี นางสวามิภักชน้องทศกัณฐ์ เจ้ากรุงลงกาเห็นพระราม พระลักษมณ์มีรูปโฉมงามก็หลงใหลอยากได้เป็นสามี แต่ไม่มีใครสนใจนางจึงเข้าทำร้ายสีดา เพราะคิดว่าเป็นต้นเหตุ พระลักษมณ์จึงคิดหุ้ศจุมกนาง นางจึงไปฟ้องพระเชษฐาและเล่าถึงความงามของสีดาให้ทศกัณฐ์ฟัง ทศกัณฐ์อยากได้นางจึงมาลักพาตัวไปตอนที่นางอยู่คนเดียวในอาศรม

พระรามพระลักษมณ์ออกติดตามหาสีดาเรื่อยมา จนได้พบหนุมานกับสุกริวัช และพลวานรทั้งหลายมาเป็นบริวาร หนุมานอาสาไปสืบข่าวในกรุงลงกา ได้เห็นสีดาตอนที่นางกำลังจะผูกคอตี จึงช่วยแก้ไขไว้ทันและไถ่ถวายแหวนของพระราชนาง ทั้งจะนำนางกลับไปด้วย แต่นางเกรงคำครหาจึงฝากบอกให้พระรามมารับนางเอง พระรามจึงต้องจองถนนไปฝั่งลงกาเพื่อทำศึกกับทศกัณฐ์

พระรามทำศึกใหญ่กับทศกัณฐ์หลายครั้งจนจับไม่ถวน เสียชีวิตไปหมดไปมาก โดยเฉพาะฝ่ายลงกา สุนัขเฒ่าจนเกือบจะเรียกได้ว่าสิ้นโคตรวงศ์ ผลที่สุด

พระรามเป็นฝ่ายมีชัย ทศกัณฐ์ต้องศรพระรามถึงแก่ชีวิต พิเภกซึ่งเป็นอนุชาของทศกัณฐ์และ  
ไคยช่วยเหลือพระรามมาโดยตลอด ได้นำสีกามาถวายพระราม สีกาได้ลุยไฟพิสูจน์ความ  
บริสุทธิ์ เมื่อพระรามตั้งไฟพิเภกครองกรุงลงแล้วจึงเสด็จกลับไปครองกรุงอยุธยา

อยู่ต่อมาพระรามมีรับสั่งให้พระลักษมณ์นำสีกาไปประหาร เพราะเข้าใจผิด  
ว่านางยังคงฝากไปทศกัณฐ์ถึงกับวาทะขุนไว้ พระลักษมณ์ปล่อยนางไปแล้วเอาหัวใจเนื้อ  
มาถวายพระรามแทน สีกาไปอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ประสutiโอรสองค์หนึ่งคือ พระมงกุฎ  
พระฤๅษีชุกุมารขึ้นอีกองค์หนึ่งเพื่อให้เป็นเพื่อนกันคือพระลพ ครั้งหนึ่งพระมงกุฎจับม้า  
อุปการมาขี่เล่น พระรามให้ตามจับแล้วฆ่าเสีย แต่ในที่สุดทราบว่า เป็นพระโอรสจึงรับ  
กลับเมือง แต่สีกาไม่ยอมกลับจึงหนีไปอยู่เมืองนาค ต่อมาพระรามต้องออกเดินป่าอีก  
ได้ปราบยักษ์อีกหลายคน และได้ไปรับสีกากลับมาครองเมืองเป็นสุขสืบมา

### 3. กากีกลอนสุภาพ ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

ท้าวพรหมหัตถ์กษัตริย์แห่งกรุงพาราณสีมีเมียรูปงามและกลืนกายหอมชื่อกากี  
พระราชองค์นี้โปรดปรานการเล่นสากมาก วันหนึ่งพระยาครุฑเวไนยแปลงตนเป็น  
มาณพรูปงามมาเล่นสากับท้าวพรหมหัตถ์ ได้เห็นกากีและบังเอิญได้สบตากันก็เกิดความรัก  
เมื่อเล่นสกาเสร็จจึงออกมาแปลงเป็นพระยาครุฑ แฉลงอุทธรณ์แล้วโอบอุ้มลักพากากีไปไว้ยัง  
วิมานฉิมพลี ท้าวพรหมหัตถ์ทรงเศร้าโศกมาก นาฏกเวรคนธรรพ์ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของท้าว  
พรหมหัตถ์ จึงอาสาไปสืบข่าวโดยปลอมเป็นโรชนอนชนพระยาครุฑไปถึงวิมานฉิมพลี พอรุ่งเช้า  
พระยาครุฑออกไปเที่ยวหิมพานต์ คนธรรพ์ก็เฝ้าโคมกาก็จนได้นางเป็นภรรยา

เมื่อพระยาครุฑลงมาเล่นสากับท้าวพรหมหัตถ์อีก คนธรรพ์ก็กลับมาด้วยแล้ว  
เล่าความทั้งหมดให้ท้าวพรหมหัตถ์ฟัง ท้าวพรหมหัตถ์ไม่เอาผิดคนธรรพ์ แต่ขอให้หาทางให้  
พระยาครุฑนำนางมาส่งคนธรรพ์จึงขับพินเปรียบเปรยเยาะพระยาครุฑว่า กากีเป็นชู้กับตน  
เพราะพระยาครุฑนำตนไปสู่นางเอง พระยาครุฑรู้ว่าเสียทีคนธรรพ์และโกรธกากีมากจึงนำ  
นางมาส่งไว้ที่หน้าพระลาน เมืองพาราณสี ท้าวพรหมหัตถ์ตรัสบริภาษนางแล้วให้นางไป  
ลอยแพ

#### 4. บทละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

ดูเนื้อเรื่องได้จากบทเสริมหัทัยเรื่องสังข์ทอง ท้ายบทวิเคราะห์วิจารณ์  
ตัวละครในเรื่องนี้

#### 5. บทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2

ในแผ่นดินชาวสยัมปราชน ๗ เมืองหมั้นหย่าเกิดเหตุการณ์แปลกประหลาดขึ้น  
ข้าวยากหมากแพง ราษฎรทุกละแ่น ขณะนั้นมีเวทาศาสตร์แปลกประหลาดเป็นมนุษย์มาช่วยแก้ไข  
สถานการณ์ไว้ได้ ท้าวหมั้นหย่าจึงยกพระราชธิดา 4 องค์ถวาย เวทาศาสตร์ได้ทำนาย  
เมืองใหม่คือ กุเรปัน กาหา กาหลัง และสิงห์ค้ำฟ้า และตั้งวงศ์สกุลคนหัวสยัม  
สันตติวงศ์ต่อกันมา

ท้าวกุเรปันและประไพหมั้นคู่กันมีบุตรชายและมียุทธธิดาจึงตั้งให้เป็น  
พระยุพราชเรียกกันว่า อิเหนา และได้หมั้นไว้กับบุษบา ธิดาของท้าวคาหาตั้งแต่ทรง  
พระเยาว์ แต่อิเหนากลับไปหลงรักจินตะหรา ธิดาท้าวหมั้นหย่าจนได้นางเป็นชายา  
ครั้นเมื่ออิเหนาต้องมาช่วยท้าวคาหาทำศึกกะหมิงกุตหิง และได้ชัยชนะ จึงมีโอกา  
สพบบุษบาซึ่งมีรูปโฉมงดงามมากทำให้อิเหนาหลงใหลจนลืมจินตะหรา อิเหนาได้ทำอุบาย  
ต่าง ๆ ที่จะทำให้นางไม่ต้องอภิเษกกับจระกานั่นคนใหม่ ในที่สุดก็ลักพานางไปไว้ในถ้ำ  
และได้นางเป็นชายา องค์ปะการะกาหลซึ่งเป็นบรมราชธิดาของอิเหนาคิดลงโทษอิเหนา  
จึงบันดาลให้เกิดลมพัดหอบเอาบุษบาและพี่เลี้ยงหายไป

อิเหนาปลอมองค์เป็นปันหยีออกติดตามหาบุษบาทั่วแคว้นแดนชาว ผ่านบ้าน  
เมืองใด เจ้าเมืองก็ยอมแพ้วายโอรสธิดาให้เป็นการจงรักภักดี อิเหนาแล่นเรือไปจน  
ถึงเมืองมะละกา แต่ก็ไม่พบบุษบา จึงกลับไปหาอีกและเกิดความท้อพระทัยจึงบวชเป็น  
พระภิกษุอยู่ที่เขาปัจจาหงัน ฝ่ายบุษบานั้นก็ปลอมองค์เป็นชายาออกเดินป่าติดตามหาอิเหนา  
เช่นกัน บุษบาใช้ชื่อว่าอุณากรรณได้มาเป็นบุตรบุญธรรมของท้าวประมอตัน

องค์ปะการะกาหลามามอกอุณากรรณว่าให้เดินทัพไปทางทิศตะวันออกจะพบอิเหนา  
อุณากรรณจึงยกทัพออกจากเมืองไป ผ่านเมืองต่าง ๆ ทุกเมืองยกโอรสธิดาถวาย  
อุณากรรณบอกนางเหล่านั้นว่าต้องรอให้ถึงสามปีจึงจะพ้นทุกข์และรวมรักกับนางได้

อุณากรรณยกทัพมาถึงเขาปัจจาหงันจึงพบกับบันหี ต่างคนต่างวิตความ  
จริงกันเสียจำกันไม่ได้ บันหียกทัพเข้าเมืองกาหลัง ท้าวกาหลังรับไว้เป็นบุตรบุญธรรม  
บันหียติดตามไปขอยุกับท้าวกาหลัง ได้ช่วยท้าวกาหลังทำศึกจนมีชัย ต่อมาบันหียทราบว่  
อุณากรรณเป็นหญิงก็คิดจะเอาเป็นชายา อุณากรรณจึงออกอุบายว่าบิดาป่วยแล้วทูลลา  
ท้าวกาหลังกลับเมืองแก่กลับไปบวชเป็นชีเรียนกวดแหหนึ่งและได้ศึกษาวิชาพยากรณ์จนแตกฉาน

บันหียพบกับแหหนึ่งอีก คราวนี้ได้ออกอุบายให้ประสันตาเล่นหนังตะลุงจับ  
เรื่องทำความหลังระหว่างตนกับบันหียให้แหหนึ่งดู แหหนึ่งร้องไห้เสียใจมาก จึงทำให้  
รู้ว่าใครเป็นใคร นางจึงสีกจากชี

ฝ่ายย้าหรัน อนุชาของบันหียได้ส่งข่าวให้ท้าวกูเรบันและท้าวคาหามารับ  
อิเหนาและบันหียที่กรุงกาหลัง เมื่อพบกันแล้วได้จัดการวิวาห์ให้อิเหนากับบันหียและชายา  
ทั้งหมดรวม 10 องค์

อิเหนากลับไปครองกรุงกูเรบันอย่างสมพระเกียรติ ต่อมาได้ให้บรรดาบุตร  
ของระตูเมืองขึ้นต่าง ๆ ที่ถวายไว้กลับไปปกครองบ้านเมืองของตน อิเหนาเป็นกษัตริย์ผู้  
ทรงเดชานุภาพเป็นที่เกรงขามแก่หัวเมืองทั่วไป จึงปกครองบ้านเมืองได้อย่างเป็นสุข

## 6. บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

ขุนแผน ขุนช้าง และนางพิมเป็นชาวสุพรรณบุรี ตอนเด็ก ๆ เคยเป็น  
เพื่อนเล่นกัน ต่อมามารดาของขุนแผนหรือตอนเด็กเรียกว่าพลายแก้วต้องย้ายไปอยู่  
กาจจนบุรีหลังจากขุนไกรบิดาของพลายแก้วถูกลงโทษประหารชีวิตและถูกริบทรัพย์ พลายแก้ว  
ได้บวชเณรที่วัดส้มใหญ่ แล้วย้ายมาอยู่วัดป่าเลไลยก์เมืองสุพรรณเพื่อเรียนวิทยาคม เมื่อได้



พบกับนางพิมก็รัก รักตกจากใจจึงลักจากเณรลอบเข้าหานางและได้นางเป็นภรรยา  
รุ่งเช้าก็ไปกลั้ววัดครองผ้าเป็นเณรตามเดิม สนิทราทราบเข้าก็ไล่ตีจึงหนีไปอยู่วัดแค  
ต่อมาเณรแก้วลักเพื่อไปรับมารดาสู่นางพิม ในที่สุดก็ได้แต่งงานอยู่กับนางพิม

ต่อมาพลายแก้วได้รับพระบรมราชโองการจากสมเด็จพระพันวษาให้ยกทัพไปช่วย  
เมืองเชียงใหม่ พลายแก้วชนะศึก กลับมาและได้รับปูนบำเหน็จรางวัลเป็นขุนแผน  
ขณะที่พลายแก้วไปทัพ ขุนช้างโค่นทำลายต่าง ๆ เพื่อจะให้มารดาของนางพินยอมนางให้  
แก่ตน นางศรีประจันหลงเชื่อจึงยกนางพินให้ขุนช้าง แต่นางไม่ยอมเข้าหอ เมื่อขุนแผน  
กลับมาถึงและพาลาวทองมาด้วย เกิดเรื่องต่อว่ากันระหว่างวันทองกับลาวทอง  
ขุนแผนห้ามก็ไม่ฟัง นางพินกล่าวลงโทษขุนแผน ขุนแผนโกรธพาลาวทองกลับมาจนบุรี  
นางพินจึงต้องตกเป็นเมียของขุนช้าง

สมเด็จพระพันวษาโปรดให้ขุนช้างและขุนแผนเป็นมหาดเล็กเฝ้าและอยู่กับเจ้านคร  
เพื่อรับการอบรม ครั้งหนึ่งขุนแผนได้ข่าวว่าลาวทองป่วยหนักจึงฝากเณรขุนช้างกลับไปเยี่ยม  
ลาวทอง ขุนช้างถือโอกาสทูลสมเด็จพระพันวษาว่า ขุนแผนหนีเฝ้าไปหาภรรยา สมเด็จพระ  
พันวษาจึงพาลาวทองมาไว้โบวัง และให้ขุนแผนตระเวนค้นหา ระเบียบเองที่ขุนแผน  
ได้นางบัวคลีลูกสาวหมั้นหาขุนโจร เป็นภรรยาได้กุมารทอง ประกอบพิธีตีตามฟ้าดินจนสำเร็จ  
และออกมาสู่หยอก เมื่อได้ครบแล้วจึงเดินทางกลับบ้าน

ขุนแผนคิดแค้นขุนช้างไม่หายจึงไปพาดวันทองมาจากขุนช้าง ขุนช้างพาไพร่พล  
ออกติดตามแต่สู้ขุนแผนไม่ได้จึงเข้าเฝ้าทูลกล่าวโทษขุนแผน สมเด็จพระพันวษาจึงมีรับสั่ง  
ให้เจ้านครนำกองทหารออกตามจับ แต่ขุนแผนหนีรอดไปได้ ขุนแผนพาวันทองทองเที่ยวป่า  
อยู่เป็นเวลานานจนนางตั้งครรภ์จึงพากันเข้าหาเจ้าเมืองพิชัย ให้ส่งตัวเข้ากรุงศรีอยุธยา  
เพื่อแก้คดี ขุนแผนชนะความขุนช้างได้อยู่กินกับวันทองอย่างมีความสุข พร้อมแก้วกิริยาภรรยา  
อีกคนหนึ่ง แต่ถัอกะลักถึงลาวทองไม่ได้ จึงขอให้เจ้านครช่วยกราบทูลให้นางพันทิพย์ออกมา

อยู่ด้วยกันกับตน สมเด็จพระพันวษาทรงกริ้วจึงรับสั่งให้เอาตัวขุนแผนไปจำคุก ขุนช้าง  
ได้โอกาสจึงพาพวกมาฉวยวันทองซึ่งกำลังคร่ำแก่ไปสู่พระณบุรี วันทองคลอเคลียเป็นชาย  
ตั้งชื่อว่าพลายงาม ขุนช้างเกลียดชังพลายงามมาก พยายามหาทางฆ่าอยู่เสมอ วันทอง  
เกรงลูกจะมีภัยถึงแก่ชีวิต จึงให้พลายงามไปอยู่กับย่าทองประศรีที่กาญจนบุรี

ต่อมาขุนแผนได้รับพระราชทานอภัยโทษออกจากคุกได้ลาวทองกลับคืน แต่ต้อง  
ไปทำศึกเชียงใหม่มารวมกันกับพลายงาม ท้าหญิงใหม่ฝ่ายแพ้วที่จากอยุธยาอย่างยับเยิน  
ความชอบครั้งนี้ขุนแผนได้รับพระราชทานบำเหน็จเป็นพระสุรินทรภักดีครองเมืองกาญจนบุรี  
พลายงามได้เป็นจมื่นไวยวรนาถ หัวหน้านาคเล็กเวรฝ่ายขวา

พระไวยคิดถึงมารดาจึงไปพรากรวันทองมาจากขุนช้างอีก ขุนช้างโกรธมากจึง  
ทำฎีกาขุดเกล้าถวายกล่าวโทษพระไวย สมเด็จพระพันวษาโปรดให้ วันทอง ขุนช้าง  
ขุนแผน และพระไวยเข้าเฝ้าแล้วตรัสถามวันทองคนกลางว่าจะเลือกอยู่ข้างผู้ใด วันทอง  
คิดไม่ตกจึงทูลตอบเป็นกลาง ๆ ไว้ว่าอยู่กับผู้ใดก็ได้เพราะดีหมดทุกคน สมเด็จพระพันวษา  
ทรงเห็นวณางหลายใจ จะเลือกใครก็ไม่เลือก จึงรับสั่งให้เอาตัวไปประหารชีวิต

ตอนปลายเรื่องเป็นเรื่องของพระไวยและภรรยาทั้งสองซึ่งไม่ถูกกัน และเรื่อง  
ลูกหลานของขุนแผนซึ่งไม่เกี่ยวกับวันทอง จึงขอยุติแต่เพียงเท่านี้

## 7. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์

1. กัณฑ์ศุภพร ว่าด้วยพระพุทธเจ้าเสด็จเมืองบิลพัสค์ ทรงทำปาฏิหาริย์  
แล้วฝนโยกขรรพระตกลงมา ปวงชนเห็นก็พากันพิศวง พระพุทธองค์จึงตรัสว่าฝนนี้เคยตก  
มาแล้วครั้งเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ แล้วพระองค์ทรง  
เทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดก จากนั้นกล่าวถึงนางมณีนชิตชายาของพระอินทร์จะต้องลงไป  
จุติในมนุษย์โลก นางจึงขอพร 10 ประการ พระอินทร์ทรงประทานให้

2. กัณฑ์นิพนธ์ ว่าด้วยนางมุสสีจุติเป็นพระธิดาของท้าวมหิทธิราช เมื่ออายุ 16 ปี ได้เป็นมเหสีท้าวสุชัย และประสูติพระโอรสคือพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงอภิเษกกับมัทรี มีโอรสธิดา 2 องค์คือ ชาลี กับกัณหา ต่อมา พระเวสสันดรได้ประทานช้างปัทมสีมาแก่ชาวกรุงมโหฬาร ทำให้ชาวเมืองโกรธแค้น จึงพร้อมใจกันไปทูลพระเจ้าสุริยวัณเฑาะพรมณีสวรรค์ มัทรีขอติดตามไปด้วยและนางได้ ทูลพรอขอบำเหน็จพานต์ถวาย

3. กัณฑ์ทานกัณฑ์ว่าด้วยนางมุสสีจุติทูลขอประทานอภัยโทษให้แก่พระเวสสันดร แต่ไม่เป็นผล ก่อกบฏออกเดินทางพระเวสสันดรทรงมาเพื่อเสด็จเสวยภัตตาหารแล้วทูลลา พระชนกชนนี พระเจ้ากรุงสุริยวัณเฑาะพรมณีสวรรค์ไม่ให้ติดตามและขอชาลีกัณหา แต่ไม่ สำเร็จ พระเวสสันดรจึงพามเหสีและโอรสธิดาออกจากเมืองไป

4. กัณฑ์บ่พลว พระเวสสันดรเสด็จไปถึงเมืองเจตราชูร์ กษัตริย์ เจตราชูร์ทูลเชิญให้ครองราชสมบัติแต่พระองค์ไม่ทรงรับและเสด็จต่อไปจนถึงเขาวงกต ท้าวสักกเทวราชมีบัญชาให้พระวิมลกรมไปเนรมิตมรรณกาลา 2 หลัง พร้อมเครื่องบริวารไว้ พระเวสสันดร พระมเหสี และโอรสธิดาจึงเปลี่ยนเพศเป็นคานสและคานสสินี แยกอาศรม กันอยู่คนละหลังโดยพระมเหสีอยู่ร่วมกับโอรสธิดา

5. กัณฑ์ชูชก ว่าด้วยกำเนิดชูชก และการไถ่ นางอมิตตามาเป็นเมีย ชูชกรักและเอาใจเมียนมากจึงเดินทางไปขอโอรสและธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นทาส รับใช้นางอมิตตา เมื่อชูชกเดินทางถึงประตูป่าพบพรานเจตบุตร ๆ เข้าขัดขวางมิให้ล่วงล้ำ เข้าไปหาพระเวสสันดร แต่ชูชกพูดหลอกลวงจนพรานเจตบุตรหลงเชื่อว่าชูชกจะไป ทูลเชิญพระเวสสันดรกลับไปครองเมือง จึงยอมให้ผ่านไป

6. กัณฑ์จุลพน ว่าด้วยแนวป่าเล็กป่าน้อยซึ่งเป็นหนทางสู่เขาวงกตที่พราน เจตบุตรบอกแก่ชูชก และนำไปถามพระอัจจุตฤาณีนีต่อไป

7. กัณท์มหาพน ว่าด้วยชูชกพบพระอภัยภูธร ๗ พรรณาทาทางไป  
เขาวงกตให้แกชูชก

8. กัณท์กุมาร ว่าด้วยชูชกเข้าเฝ้าพระเวสสันดรเพื่อขอสองกุมาร  
สองกุมารหนีไปนอนในสระน้ำ พระเวสสันดรเรียกให้ขึ้นมาแล้วประทานให้ชูชก ชูชกรับ  
พาสองกุมารไปแต่สองกุมารซัดขึ้นจึงถูกกระทำทารุณต่าง ๆ ไปตามทาง

9. กัณท์มัทรี ว่าด้วยเมื่อมัทรีกลับจากหาผลไม้ในป่า ไม่เห็นสองกุมาร  
ออกไปรับอย่างเคย จึงทูลถามพระเวสสันดร แต่ไม่ได้รับคำตอบกลับถูกตีข้อ นางจึง  
ออกเที่ยวตามสองกุมารจนสอบไป พระเวสสันดรจึงบอกความจริง นางก็อนุโมทนาใน  
การห้ามบุตรหลาน

10. กัณท์ลักขณรรพ ว่าด้วยพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอ นางมัทรี  
พระเวสสันดรก็ประทาน นางมัทรีมิได้ขัดขึ้น พระอินทร์จึงแสดงตนให้เห็นแล้วถวายนางคืน  
พร้อมทั้งประสาธน์ 8 ประการแก่พระเวสสันดรตามที่ขอ

11. กัณท์มหาธาต ว่าด้วยชูชกพาสองกุมารไปถึงเปื้องเขตศุคร พระเจ้า  
สมุทรพรหมไถสองกุมารเป็นมุลค่าตามที่พระเวสสันดรทรงตั้งไว้ ชาลีทูลแสดงความยากลำบาก  
ของพระราชบิดาพระราชมารดา พระเจ้าสมุทรพรหมให้เตรียมทัพไปรับพระเวสสันดรและ  
นางมัทรีที่เขาวงกต

12. ฉกษัตริย์ ว่าด้วยกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ คือ พระเจ้าสมุทร  
นางยลดี พระเวสสันดร นางมัทรี กัณหาและชาลี ทรงพบกันที่เขาวงกต หกกษัตริย์  
และไพร่พลสลับ พระอินทร์บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกและชาวเมืองเข็ญเสด็จพระเวสสันดร  
กลับไปครองราชสมบัติ

13. กัณท์นครกัณฑ์ ว่าด้วยพระเวสสันดรและนางมัทรีลาผนวชแล้วเสด็จ  
กลับเข้าเมืองพร้อมด้วยกระบวณทัพนักรบพระเวสสันดรขึ้นครองราชย์ ทรงแบ่งราชทรัพย์  
ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งใช้ทำนุบำรุงบ้านเมือง ส่วนหนึ่งใช้บำเพ็ญทาน บ้านเมือง  
ร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา

## 8. กามนิท แปลโดย เสวียนโกเศศ และนาคะประทีป

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแล้ว ครึ่งหนึ่งเสด็จมายังกรุงราชคฤห์ในเวลาใกล้ค่ำ ทรงเข้าไปประทับแรมในห้องโถงบ้านช่างหม้อได้พบกับกามนิท จึงตรัสถามถึงสาเหตุที่ละทิ้งบ้านเรือน กามนิทเล่าประวัติของตนให้พระพุทธเจ้าฟังว่า

กนชื่อกามนิท เป็นบุตรพ่อค้าชาวกรุงอุชเชนี บิดาให้มาค้าขายที่กรุงโกสัมพี ได้พบรักกับวาสิฏฐีธิดาช่างทองเทรมณีแห่งเมืองนี้ ทั้งสองแอมลักลอบพบปะพูดคุยกันแนบทุกทีเป็นอย่างดีมีความสุขโดยที่ผู้ใหญ่ไม่ทราบ คืนหนึ่ง กามนิทถูกลอบทำร้ายจากพรรคพวกของสาตาเคียรผู้หลงปองวาสิฏฐีอยู่ วาสิฏฐีจึงขอให้กามนิทกลับไปเสียก่อน ต่างคนต่างสัญญาว่าจะ藕絲ต่อกัน แม้ไม่พบหวังในโลกนี้ ก็จะไปพบกันในสวรรค์

ขณะที่กามนิทคุมกองเกวียนเดินทางกลับกรุงอุชเชนี ระหว่างทางถูกกองโจรของคูลิมาลเข้าปล้นและฆ่าคนของกามนิทตายหมด คงเหลือไว้แต่กามนิทกับคนใช้เก่าแก่มึงโจร ได้ให้ไปนำเงินมาไถ่ตัวกามนิทภายในเวลา 2 เดือน คนใช้นำเงินค่าไถ่มาชำระได้ก่อน 1 สัปดาห์ โจรจึงปล่อยตัวไป

ต่อมา กามนิทได้ข่าวว่าสาตาเคียรปรามโจรของคูลิมาลได้แล้ว จึงคุมกองเกวียนไปค้าขายที่กรุงโกสัมพีอีก พอไปถึงก็พบกระบวนแห่แต่งงานของวาสิฏฐีกับสาตาเคียร กามนิทจึงกลับไปด้วยความผิดหวัง และต้องแต่งงานกับหญิงในตระกูลมั่งคั่งคนหนึ่งตามกำขอร้องของบิดา

กามนิทยังคงค้าขายต่อไปด้วยความชำนาญ จนกลายเป็นเศรษฐีคนหนึ่ง ความเป็นอยู่อย่างสบายจุพระราชา แต่ยังไม่มียุทธชายไว้สืบสกุล บิดาจึงให้แต่งงานอีกครั้งหนึ่ง ภรรยาทั้งสองของกามนิทเกิดความหึงหวงและทะเลาะกันทุกวัน กามนิทจึงมีแต่ความเศื่อกระวนใจ

เช้าวันหนึ่ง ภิกษุองค์เดียวมาปรากฏตัวที่ม้านกามนิท เพื่อรับบิณฑบาต กามนิทคิดว่าองค์เดียวมาปลอมตัวเป็นนักบวชมาสืบดูลาดเลาเพื่อจะปล้นสะดม จึงเกิดความหวาดกลัวและเตรียมการป้องกันเป็นการใหญ่แต่ก็ไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น กามนิทรู้สึกเบื่อหน่ายชีวิต จึงตกลงใจสละบ้านเรือน ถือการบวชเพื่อแสวงบุญตลอดไป และต้องการเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อฝากตัวเป็นสาวก จึงเดินทางมา

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงฟังเรื่องกามนิทเล่าจบลง ก็มีได้แสดงพระองค์แต่ทรงพระกรุณาตรัสเทศน์หลักธรรมอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ เหตุของทุกข์ การดับทุกข์และทางที่จะไปถึงการดับทุกข์แก่กามนิท แต่กามนิทถามถึงเรื่องสวรรค์ พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า ถ้ามีบุญหวังสวรรค์จะทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ไม่ได้เพราะจิตยังมีตัณหา พร้อมทั้งยกตัวอย่างให้ฟังอย่างชัดเจน แต่กามนิทก็ยังไม่ได้เลื่อมใสในพุทธโอวาท

วันรุ่งขึ้น กามนิทได้ข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา ณ ป่ามะม่วง ในกรุงราชคฤห์ จึงรีบไปเฝ้า แต่ถูกโอรสชวึกเอาปากเจ็บสาหัส ก่อนสิ้นใจเพ้อกล่าวถึง "แมคองคา" และ "วาสิฏฐี" เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า กามนิทได้ไปเกิดในแดนสุขาภิเษมแล้ว

ในแดนสุขาภิเษม กามนิทไปจุติในคอกบัว และเห็นวาสิฏฐีอยู่กลางคอกบัวที่บานใหม่ ทั้งสองจึงมือกันเลื้อนลอยไปจนถึงต้นปาริชาติ วาสิฏฐีก็ระลึกชาติได้แล้วย้อนเล่าเรื่องของตนให้กามนิทฟังว่า

บิดาของนางบังคับให้แต่งงานกับสาตาเคียร ครั้งแรกนางไม่ยินยอม แต่บิดามีหลักฐานยืนยันว่ากามนิทได้ตายไปแล้ว ทั้งองค์เดียวก็มากระทำพิธีสัจจกิริยาต่อเจ้าแม่กาสิว่าได้ฆากามนิท นางจึงต้องแต่งงานกับสาตาเคียร แต่ชีวิตครอบครัวไม่เป็นสุข

ต่อมาองค์เดียวมาเล่าความจริงให้วาสิฏฐีฟังว่ามีได้ฆากามนิท ตนลงหาตามอุบายของสาตาเคียรแกล้งหลอกสาตาเคียรหักหลังตน ตนคิดจะแก้แค้นจึงมาขอความร่วมมือจากวาสิฏฐีและอาสาจะพา กามนิทมาหานาง วาสิฏฐีได้บอกเส้นทางที่สามีจะไปชำระ

คดีพิพาทแก่งकुलिมาลเพื่อให้ไปคักทำร้าย แต่ต่อมาองकुलिมาลเปลี่ยนใจเพราะได้พบ  
พระพุทธรองค์และได้เป็นสาวก วาสิฏฐีอยากเฝ้าพระพุทธรองค์บ้าง องकुलिมาลจึงพาเข้าเฝ้า  
และเมื่อได้ฟังธรรมก็เกิดความเลื่อมใส แต่ยังตัดใจจากกามนิถไม่ได้

ระหว่างวาสิฏฐีเล่าเรื่องให้กามนิถฟังอยู่นั้น คอกบัวก็เหี่ยวลงไปเรื่อย ๆ กามนิถ  
เกิดความเห็นแจ้งว่า แม้ในสวรรค์ยังมีการทุกข์โศก ทั้งสองจึงเพ่งจิตจกจ่อไว้เพื่อให้  
ดวงจิตไปเกิดใหม่ในพรหมโลก และเป็นเทพประจำดาวแปดดวงส่องแสงประสานกัน  
โดยอาศัยมณฑิธานุภาพของท้าวมหาพรหมเป็นศูนย์กลาง จึงมีสีพวงเรือนันต์ด้วยสองไชย

กามนิถขอให้วาสิฏฐีเล่าเรื่องต่อไปอีก วาสิฏฐีเล่าว่า นางได้ขออนุญาต  
สาวกาศิษย์รอกมวชเป็นภิกษุณี มีโอกาสได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกอยู่เสมอ  
ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะจาริกไปยังแคว้นอื่น วาสิฏฐีได้เฝ้าครั้งสุดท้ายและได้รับธรรมบทหนึ่ง  
ไว้ภวนาคือ "ที่ใดมีรักที่นั่นมีทุกข์" แต่เมื่อได้ปฏิบัติธรรมข้อนี้แล้วก็ไม่สามารถเอาชนะได้  
เพราะยังคิดถึงกามนิถอยู่จนลึบเจ็บบัง จึงขอให้องकुलिมาลนำกามนิถมาพบ องकुलिมาล  
เดินทางไปกรุงอุชเชนีพบกามนิถกับภรรยาทั้งสองแล้วก็กลับมาเล่าให้วาสิฏฐีฟัง ทำให้อาการ  
ไข้รุนแรงยิ่งขึ้น วาสิฏฐีคิดจะไปเฝ้าพระพุทธรองค์อีก เมื่ออาการไข้บรรเทาจึงรีบ  
เดินทางไปถึงเมืองเวสาลีแต่ไม่ทันพระพุทธรองค์ และได้ทราบข่าวว่าอีกสามเดือนข้างหน้า  
พระพุทธรองค์จะเสด็จปรินิพพาน จึงเดินทางต่อไปจนถึงเมืองกุสินารา ได้เข้าเฝ้าและฟัง  
พระโอวาทครั้งสุดท้ายว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราตกตาคขอเตือนท่าน อันสังขารทั้งหลาย  
มีแต่เสื่อมไปเป็นธรรมดา ขอท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญกุศลให้เต็มที่ ด้วยความไม่ประมาท"  
ไม่ช้าวาสิฏฐีอาการทรุดหนักและสิ้นชีพิตักษัยในสวรรค์ชั้นสุขาวดี

กามนิถขอให้วาสิฏฐีเล่าพุทธลักษณะตอนปรินิพพาน วาสิฏฐีจึงเพ่งรูปด้วยจิตอัน  
แน่วแน่ และกามนิถก็ได้เห็นรูปของพระพุทธรองค์ แล้ววาสิฏฐีก็อันตรธานวับไปสู่พระนิพพาน  
กามนิถทราบดีว่าตนเคยเฝ้าพระพุทธรองค์แล้วที่ห้องโถงบ้านช่างหม้อ จึงระลึกถ้อยคำที่เคยได้

สนทนา และพุทธคำรัสอันมุ่งทางที่จะให้หลุดพ้น จนดาวกามนิตดับวูบลง แม่มหาพรตม  
และดาวเทพดวงอื่น ๆ จะรวบรัดมีสิ่งไปยังดาวกามนิตก็ไม่เป็นผลเพราะกามนิตเข้าสู่  
พระนิพพานเสียแล้ว





#### บทที่ 4

### การวิเคราะห์-วิจารณ์งานในวรรณคดีไทย

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์งานในวรรณคดีไทยแต่ละเรื่องตามลำดับสมัยในหัวข้อที่ผู้เขียนได้กำหนดชื่อไว้ และบางหัวข้อเมื่อวิเคราะห์วิจารณ์สิ้นสุดลงแล้วก็มีบทอธิบายเพิ่มเติมบ้าง ดังต่อไปนี้

1. เพื่อน-แพงเรียนโลก จากลิลิตพระลอ
2. สีดาผู้ผจญลาภณ์ จากบทละครราชนิเวศน์ และบทเพิ่มเติมเรื่อง "ราชนิเวศน์ในรามเกียรติ์"
3. ภาทิพ จาก ภาทิพกลอนสุภาพ และบทเพิ่มเติม "การวิเคราะห์เชื้อชาติของตัวละคร"
4. รจนากับการตัดสินใจเลือกคู่ จากบทละครสังข์ทอง และบทเพิ่มเติม "แหล่งที่มาของเรื่องสังข์ทอง"
5. จินตะหราหรือขุนนาง จากบทละครอิเหนา
6. พิมพ์ลาย จากบทละครขุนช้างขุนแผน
7. ชื่อสัตว์เหนือมนุษย์ จากรายยาวมหาเวศสันดรชาดก
8. วาสิฏฐีผู้ไต่หุขเพราะรักแท้ จากเรื่องกามนิทัศน์

ลิลิตพระลอ

ตอน

เพื่อน-แพง เรียนโลก

ชาติกำเนิด

พระเพื่อนพระแพงเป็นธิดาของท้าวพิไชยพิณนุรและพระนางการาวดี ผู้ครองเมืองสรอง  
พระเพื่อนพระแพงจะทรงโฉมเพียงใดนั้นในลิลิตพระลอมิได้มีบทชมความงามไว้มากนัก แต่พอจะ  
ประมวลเอาจากเหตุการณ์หลายตอนว่า เป็นครุณีแรกแรกที่ปรีดีโฉมควรแก่การหลงใหล ดังเช่น  
ตอนที่นางรินนางโรยสองพี่เลี้ยงให้คนขับช่วยโฉมพระเพื่อนพระแพงไปตามเมืองต่าง ๆ ความใน  
เพลงขอมี้ว่า

|                      |                    |
|----------------------|--------------------|
| ทุกเมืองมีลูกท้าว    | นับมี มากนา        |
| บเปรียบสองกษัตริย์   | พี่น้อง            |
| พระแพงแม่ปรีศรี      | สวัสดียิ่ง คณนา    |
| พระเพื่อนโฉมของ      | อยู่เพียงดวงเคื่อน |
| โฉมสองเหมือนหยาดฟ้า  | ลงดิน              |
| งามเงื่อนอัปสรอินทร์ | ดูหล้า             |
| อย่าคิดอย่าควรจวิล   | ถึงยาก เลยนา       |
| ชมยะแยมั่วหน้า       | หนอถ้าวบิณญ        |

หรือตอนที่พระลอพบพระเพื่อนพระแพงเป็นครั้งแรก พระลอ "พิศพิศคนองไ้  
ทานท้าวลืมนก" และกล่าวชมว่า

|                      |               |
|----------------------|---------------|
| บัวทองเด็ดแก่น้ำ     | เอามา         |
| แล้วควงคารา          | หยาดฟ้า       |
| ถาจันทร์จากเวหา      | หาพี่ พระเอย  |
| เรียบเร่งคิดหน้าหน้า | หนุ่มหน้าคิใจ |

พระเพื่อนพระแพงเป็นครูผู้รักษาคัดคนจะเป็นถึงชีวิตกษัตริย์ ย่อมได้รับการเลี้ยงดูทะนุถนอมดูใจในหิน โอกาสที่จะมีรูปทรงโฉมงามทั้งกายวิญญูและการเลี้ยงดูย่อมมีปากออยู่แล้วถึงแม้ว่าภริยาจะไปกล่าวพรณความงามอย่างละเอียดเหมือนพระลอ หรือเหมือนนางในวรรณคดีไทยคนอื่น ๆ ก็ตาม

### อิทธิพลของผู้ใกล้ชิด

เมื่อครั้งทำพินาศ พระอภัยมณีของพระเพื่อนพระแพงแพ้ศึกและสวรรคตในครั้งนั้น ท้าวพิไชยพิชิตกรกับเมืองไว้ไ้หาว่าแมนสรวงจึงเสด็จกลับ ท้าวพิไชยพิชิตกรจึงได้ครองราชย์ต่อมา เมื่อพระราชนิกรากิจมากขึ้น พระองค์จึงให้พระเพื่อนพระแพงไปอยู่วังเดียวกับเจ้าย่า และลักเลือกหญิงผู้มีความเฉลียวฉลาดสองนางคือ นางรีบน นายโรยให้ไปเป็นพี่เลี้ยง

ในลิลิตพระลอมีกล่าวถึงพระนางคาราวดีว่า เหตุใดจึงไม่ทรงเลี้ยงดูรักษาเสียเอง หรือไปก็ให้อยู่ใกล้ชิดในวังเดียวกันกับคนเพื่อจะได้ใกล้ชิดใกล้ชิดสะดวกแก่การอบรมบ่มนิสัย หรือไ้ถามทุกข์สุข เมื่อพระนางคาราวดีพลาดโอกาสนี้ไปก็เหมือนกับขาดความเป็นแม่โดยสมบูรณ์ พระเพื่อนพระแพงกำลังเข้าสู่วัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่เรียกว่า "พายุบูแคม" (storm and stress) หมายถึง ความเจริญเติบโตเป็นไปอย่างรวดเร็ว เช่น ความเจริญทางร่างกาย การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็วนี้มักจะทำให้เกิดวัยรุ่นมีอาการแปรปรวน นักวิจัยการศึกษา มักจะสรุปว่า วัยรุ่นเป็นวัยแห่งความวักกั้วววล ความกระวนกระวาย ความหวาดกลัว"1 พระนางคาราวดีผู้เป็นมารดาไม่ได้มีโอกาสทราบความทุกข์ทรมานของธิดาเลย ไม่มีโอกาสเตือนสติ หรือแก้ไขสถานการณ์แต่อย่างใด พี่เลี้ยงเป็นผู้ใกล้ชิดจึงคัดสนใจหนทุกอย่าง ซึ่งมีกับพระนางบุญเหลือหรือพระมารดาของพระลอที่ทรงเลี้ยงดูพระลอมาตั้งแต่เล็กด้วยพระองค์เอง เมื่อพระลอมีปัญหา ก็ทราบทันทางพี่ และได้ช่วยปลอมปลอมและแก้ไขสถานการณ์ให้ดูทุกอย่าง แม้ว่าจะไม่

1 นพนธ กนกวงศ์ และรังสรรค์ วรรณะ เอกสารประกอบการบรรยายวิชา

ประสบผลสำเร็จในครั้งสุดท้าย แต่ก็นับว่าเป็นมารดาที่ใกล้ชิดลูกได้พยายามช่วยเหลือลูกจนสุดความสามารถแล้ว

นางรึ้นนางโรยนั้นแม้จะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดและจงรักภักดีต่อพระเพื่อนพระแพงเพียงใด ก็หาได้เสมอเหมือนมารดาผู้ให้กำเนิดไม่ ความรู้ของนางก็คงไม่เกินไปกว่าพระเพื่อนพระแพง หรือพระนางคาราวดี แต่ความเจ็ดเจ็ดนางย่อมมีมากกว่าการที่นางเป็นหญิงสามัญ มิได้เก็บกักตัวอยู่แต่ในราชสำนัก ทำให้นางมีความรู้รอบตัวมากกว่าพระเพื่อนพระแพง เช่น รู้ข่าวความเคลื่อนไหวของชาวบ้านชาวเมือง รู้เรื่องการค้าขาย การขับชอแดนแพรข้าว รู้จักวิธีทำเส้นหมี่ และรู้จักหม้อทำเส้นหมี่ รู้หลบรู้หลีกให้พระล่อกับพระเพื่อนพระแพงได้พบกันในตอนท้ายของเรื่อง เพียงแต่วิเคราะห์พฤติกรรมที่นางแสดงออกในลิลิตพระล่อ ก็จะได้เห็นว่านางเป็นคนจิตใจเฉลียวฉลาดใน เรื่องโลกียะ เข้าใจเรื่องการชักชวนผู้ชาย และนางเองก็ประพฤติผิดแบบกุลสตรีอย่างง่ายค้าย ความเต็มใจ จะเห็นได้จากตอนที่ทั้งสองนางได้เสียนายแก้วนายขวัญสองพี่เลี้ยงของพระล่อนนิค "สนุกน้ำ - สนุกบก" โดยที่ยังไม่รู้จักแม่แท้ชื่อกัน

การที่พระเพื่อนพระแพงมีพี่เลี้ยงคนสนิทเช่นนั้นนับว่าอันตรายมาก เพราะสองนางนี้เป็นหญิงเจ้าชู้ และนางอาจเคยเป็นสนมของท้าวพิไชยพินธุกรมมาก่อนก็ได้ ท้าวพิไชยพินธุกรจึงได้ คัดเลือกมาเป็นพี่เลี้ยงของสองธิดาเมื่อให้นายแก้วนายขวัญมา นางคงจะรู้จักปรนนิบัติเอาอกเอาใจเก่ง มีความสามารถในการแก้ปัญหา ท้าวพิไชยพินธุกรจึงคิดว่าเฉลียวฉลาดพอที่จะไว้วางใจให้มาอยู่ใกล้ชิดช่วยเหลือธิดาได้ ที่จริงนางก็แสดงความเฉลียวฉลาดในการช่วยพระเพื่อนพระแพงแก้ปัญหาอยู่เป็นอันมากจนสำเร็จสมหวังในระยะแรก ๆ แต่ถ้านางคิดการไกลกว่านี้แล้วช่วยแก้ปัญหาให้พระเพื่อนพระแพงแบบตัดไฟแต่ต้นลม เรื่องนี้จะไม่จบลงแบบโศกนาฏกรรมดังที่เป็นอยู่

พระเพื่อนพระแพงตามที่กล่าวไว้ในเรื่องลิลิตพระล่อ แม้จะมีรูปสมบัติทรัพย์สินสมบัติเป็นที่ต้องตาบุรุษทั้งหลาย แต่ก็มีไฉไลกว่าถึงคุณสมบัติอันใดเป็นพิเศษ ดังนั้น ด้วยความอ่อนประสพการณ์ จึงหลงใหลไปในคำชักจูงแนะนำของผู้เจ้านายชั้นสูงเช่นนางรึ้น นางโรยอย่างง่ายค้าย ทั้งที่ตอนแรก ๆ พระเพื่อนพระแพงผู้เคยได้รับการอบรมมาดีรู้สึกลายมากแม้เพียงจะบอกกับพี่เลี้ยงว่าตนกำลังมีใจผูกพันกับบุรุษผู้หนึ่งโดยไต่ยันแต่เพียงภักดีศรัทธา พี่เลี้ยงเห็นนางเศร้าหมองมากจึงคาดคั้น

เอาความจริง นางจึงบอกว่า "เจ็บเนื้อเหลือแผ่นดิน นะพี่ หลากระบิลินแหล่งหลาณะพี่  
บอกแล้วจะไว้น้ำแห่งใด นะพี่ ความอายใครช่วยได้ นะพี่ อายแก่คนได้ทันหัว นะพี่  
แห่งตัวตายดีกว่า นะพี่ สองห้อยยามเนื้อ นะพี่ เจ็บเนื้อเหลือแห่งพร่อง โอ้อเอนดูรักนัง  
อย่าฆ่าจำตาย หนึ่งรา ฯ" แต่เมื่อสองพี่เลี้ยงพูดว่า จะยอมถวายชีวิตรักษาพยาบาลนาง  
บอกให้ทราบ นางกำสัจกลัดค้อมอยู่แล้ว จึงชมความอายระบายความอัคคิบันใจให้ฟัง แต่กระนั้น  
ก็ยังบอกเป็นความนัยให้พี่เลี้ยงคิดเอาเอง เพราะอายปากที่จะเอ่ยชื่อภรรยาที่ตนหลงใหลไผ่น  
นางกล่าวว่า

|                       |                |
|-----------------------|----------------|
| เสียงสือเสียงเล่าอ้าง | อันใด พี่เอ๋ย  |
| เสียงยอมขอมขยทศิกร    | ตัวหลา         |
| สองเชื้อพี่หัดบ่ไหล   | ลิมคั้น ถ้าพี่ |
| สองพี่คิดเองอา        | อย่าไถถามเนื้อ |

สองพี่เลี้ยงก็เข้าใจได้ทันทีว่าทุกข์โศกเรื่องอะไร เพราะนางก็เป็นคนชอบสอครุสอศเห็น  
อยู่แล้ว นางจึงเสนอแนะวิธีแก้ไขปัญหานางข้างใดผลให้พระเพื่อนพระแพงทราบ พระเพื่อนพระแพง  
กล่าวอย่างไม่เห็นด้วยว่า

|                     |                 |
|---------------------|-----------------|
| ความคิดผิดรักใด     | ความอาบ พี่เอ๋ย |
| หญิงสือชักชวนชาย    | สุหยาว          |
| เจ็บเนื้อว่าแพนงคาย | ดีกว่า ไล่นา    |
| เนื้อหากรักหัวท้าว  | ไปรู้จักเนื้อ   |

นี่แสดงถึงความรักภรรยาของพระเพื่อนพระแพงเป็นอันมากที่คัดค้านว่า ไปทรมานอย่างยิ่ง  
เพราะผิดจารีตประเพณี สู้ยอมเจ็บปวดหัวใจจนตาย ยังจะดีกว่าทำเช่นนี้ และพระลอก็ไม่รู้  
จักนางด้วยซ้ำไปจึงไม่ควรไปเริ่มต้น

หากนางรันทนางโรยอุกคึดไคตอนนี่ว่าไม่ควรทำ และสองมิดาก็ไม่เต็มใจเป็นทุนอยู่แล้ว  
ถ้าจะเบนการแก้ไขปัญหามาทางอื่นก็ควรทำได้อย่างเหมาะสมในตอนนี้อย่างไร จะแสดงเหตุผลว่า

1. พระสวามีโอรสภคินีเมืองศัทรุกันนาง พระอัยกาของนางต้องตายในที่รบ เพราะท้าวแมนสรวงพระราชบิดาของพระสวามี หากนางไปหลงใหลพระสวามีเข้าจะเป็นการเนรคุณ บรรพบุรุษ และพระสวามีเองก็คงไม่สนใจลูกศัทรุกันนางเป็นแน่ เพราะลูกสาวเจ้าเมืองอื่น ๆ ก็มีมากมาย และมีได้เป็นศัทรุกันกับพระสวามี พระสวามีจะเลือกใครก็ได้

2. กุลสตรีที่งามพร้อมและสกุลสูงอย่างพระเพื่อนพระแพง มีโอกาสเลือกคู่ที่เหมาะสม ได้อีกมากมาย พระสวามีมีเหลือแล้วและมีนางสนมจำนวนมาก หากนางได้อภิเษกด้วยก็มีได้เป็นใหญ่ เต็มที่ มีแต่คนจะตักเตือนและไม่มีความสุขควรรอไว้อภิเษกกับคนอื่นที่ให้ความเป็นใหญ่แก่นางได้อย่าง สมบูรณ์ดีกว่า

3. นางเป็นถึงธิดาภคินี ควรมีความอดทนต่อความทุกข์ส่วนตัว เพื่อชื่อเสียงของ วงศ์ตระกูลและไพร่ฟ้าประชาชน เพราะหากคนรู้ไปว่านางหลงใหลพระสวามี ย่อมไม่มีใครเห็นด้วย อย่างแน่นอน

4. แม้พระสวามีจะงามจริงดังคำเล่าลือ แต่คุณสมบัติด้านอื่นยังไม่ทราบได้ ผู้หญิงไม่ควรเลือกชายที่รูปร่างอย่างเดียว แต่ควรพิจารณาถึงความสามารถด้านอื่น ๆ ประกอบอีก นางอายุยังน้อย ยังมีโอกาสอีกมากที่จะได้เลือกคู่ครองที่เหมาะสมไม่ต้องรีบร้อนเกินไปนัก

5. แม้นางจะรักและหลงใหลพระสวามีเพียงใดก็ไม่มีทางจะสมหวังได้

หากพี่เลี้ยงได้เตือนสติพระเพื่อนพระแพงทำนองนี้บ้าง เชื่อแน่ว่าพระเพื่อนพระแพงจะ เข้าใจเหตุผลได้โดยไม่ยากนัก แม้ว่าจะคิดใจไม่ได้ทันทีแต่เมื่อนานเข้าความหลงใหลก็ย่อม เบาบางลง และจะค่อยเลือนหายไป หรือถ้าพี่เลี้ยงพยายามหางานอดิเรกให้ทำ เพื่อมิให้คิด หมกมุ่นอยู่แต่เรื่องนี้จะเป็นการช่วยได้อีกทางหนึ่ง หรือจะไปกราบทูลให้ท้าวพิไชยพิฆะบุตร และ พระนางคาราวดีทรงทราบเพื่อช่วยแก้ปัญหาที่ย่อมดีกว่าที่นางรินนางโรยจะคิดแก้ปัญหาให้เสียเอง เพราะพ่อแม่มิชอบรักและหวังดีต่อดูกมากกว่าพี่เลี้ยงเป็นแน่ แต่สิ่งนี้นางรินนางโรยหาเพื่อแสดง ความจงรักภักดีต่อเจ้านายจนคือ

มดหมอแห่งโคสิทธี  
ให้ดอมลองท้าวแล้ว

จักสู้ ขแม  
อยู่คั่นใจ

พระเพื่อนพระแพงทรงหวนอีกคนที่เลี้ยงทั้งสองก็ไม่เชื่อฟัง กลับว่านางจะจัดการให้เอง พระเพื่อนพระแพงอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องทำอะไร หากมีใครจับผิดได้นางก็จะรับผิดชอบไม่ฉีกทอด ผู้ใดเลย เมื่อทำได้สำเร็จพระเพื่อนพระแพงก็จะสมหวัง พระเพื่อนพระแพงซึ่งไม่เคยรับฟัง ความคิดของคนอื่นมาเปรียบเทียบเลย ก็หาเหตุผลมากัดคำคนที่เลี้ยงไม่ได้จึงปล่อยเลยตามเลย พี่เลี้ยงจึงเริ่มดำเนินการทันที ซึ่งพอจะล่่ากับเหตุการณ์ได้ดังนี้

1. ให้คนสนิทของคนไปขัมขอยอโหมระเพื่อนพระแพงถึงเมืองสรวงเพื่อให้พระลอ ไถ่ทราบกิสิทธิ์ความงาม
2. ไปหาหม่อมท่าแสนคนที่ 1 คนที่ 1 ทำไม่ได้ไปหาคนที่ 2 คนที่ 2 ไม่กล้าหาว่าเกินวิชาของคน แนะนำให้ไปหาคนที่ 3 คือปู่เจ้าสมิงพราย
3. ไปเพี้ยบุตรเจ้ายา ยะพระราชาบิดาของพระเพื่อนพระแพงว่า พระเพื่อนพระแพง ไม่สบาย ต้องไปหาหม่อมท่าพี่เลี้ยงขวัญ เจ้ายาและพระราชาบิดาพระราชมารดาไม่พอใจ สงสัยเลย รีบรับสั่งให้นางรินนางโรยไปรับหม่อมารักมาชดคายารวดเร็ว
4. ปู่เจ้าสมิงพรายมายังวังของสองราชธิดาเฝ้าท่าพี่เลี้ยงขวัญ แทนที่จริงคือท่าแสนได้ เรียกพระลอมาสู่พระเพื่อนพระแพง ปู่เจ้ารายเวทย์มนต์เรียกพระลอถึง 2 ครั้ง ไม่สำเร็จ เพราะหม่อมทางเมืองสรวงแก้ไขได้ ครั้งที่ 3 ปู่เจ้าใช้เวทย์มนต์แก้ลำขึ้นอีก จนหม่อมสัทไชย แห่งเมืองสรวงไม่สามารถแก้ไขได้
5. พระลอพร้อมควยกองทัพเดินทางออกจากเมืองสรวง เมื่อมาถึงแม่น้ำกาหลง พระลอให้กองทัพกลับ แต่สื่อแทนายแก้วนายขวัญสองพี่เลี้ยงกับพระองค์จึงข้ามแม่น้ำกาหลงแล้ว ตามไปจนถึงอุทยานของพระเพื่อนพระแพง
6. สองพี่เลี้ยงขึ้นร่างมาจากคนเฝ้าอุทยาน เมื่อทราบว่ามียา 3 คน มาขออาศัยอยู่ก็แน่ใจว่าพระลอและสองพี่เลี้ยงมาถึงแล้ว จึงเชิญเสด็จพระลอมาอยู่ที่ประทับแล้ว นางรินนางโรยก็ไปรับพระเพื่อนพระแพงมาจากวังเจ้ายา โดยหลอเจ้ายาว่าจะพาไปชมอุทยาน
7. พระลอพบพระเพื่อนพระแพงได้สมรักแล้ว พระเพื่อนพระแพงเสด็จกลับวัง ทอนกลางคืนพี่เลี้ยงได้ลักลอบนำพระลอไปหาอีกโดยปลอมพระองค์ไป ได้ประทับอยู่ด้วยกัน

ประมาณถึงเดือน ความลับก็แตก ท้าวพิไชยพินธุกรทราบเรื่องแต่ก็ให้อยู่ และทรงพระเมตตา จะจัดการวิวาห์ให้

8. ความทราบถึงเจ้ายา เจ้ายานี้ให้อยู่พระลอไม่ได้เพราะเห็นว่า พระลอนั้น เป็น "ลูกไพร่ใจฉกรรจ์" ฆ่าพระราชบิดา แล้วลอบมาถูถูก ประมาทลูกหลานเรา จะเอาให้ จงได้ อย่าช้าไว้คัศกร เราจะให้พ่อนให้พัน เราจะให้มันให้แล ทุกกระ매จ้งหน้าใจ" แล้วเจ้ายากี้ "ใส่กลว่าท่านให้ ขี้ให้เป็นงานตุ กุจะให้สู้ทั้งหลายมา" ทหารคิดว่าเป็น พระราชบัญชาของท้าวพิไชยพินธุกรจริงก็เข้าล้อมวัง เพื่อจับพระลอประหารแต่ก็ไม่สามารถจะ ประหารคนเดียวได้เพราะ

"จอมราช.....พระบาทเล็กร้อยกลาง สองนางแนบสองข้าง เจ้าข้างจับสองศรี สองกะตริย์จับท้าว สองนายนำสองนาง"

เรื่องนี้จึงจบลงโดยการสิ้นชีวิต 7 ชีวิต ทั้งความโศกเศร้าอาดูรไว้แกผู้ที่อยู่เบื้องหลัง

### โลกของพระเพื่อนพระแพง

พระเพื่อนพระแพงเกิดในสกุลกษัตริย์ ได้รับการเลี้ยงดูอย่างทะนุถนอมมาโดยตลอด พระราชบิดามารดารักปานดวงใจ บุคคลที่ใกล้ชิดจนมีอิทธิพลต่อพระเพื่อนพระแพงนั้นมีไม่กี่คนคือ ท้าวพิไชยพินธุกร พระนางคาราวดี เจ้ายา และนางรื่นนางโรย เป้าที่น่าเสียคายเป็นนักที่คน ทั้งหมดที่กล่าวนี้ นางรื่นนางโรยผู้ซึ่งเป็นเพียงพี่เลี้ยงกลับมีอิทธิพลต่อชีวิตของพระเพื่อนพระแพง มากที่สุด ท้าวพิไชยพินธุกรและพระนางคาราวดีพลาดโอกาสสำคัญในการเป็นพ่อแม่ที่สมบูรณ์ นั่นคือไม่ได้อยู่ใกล้ชิดลูกในช่วงที่ลูกย่างเข้าสู่วัยรุ่นซึ่งเป็นวัยที่มีปัญหาามากที่สุด การปล่อยให้ลูกไปอยู่ โกลนุโกลตากับเจ้ายาซึ่งชราแล้ว และไว้วางใจพี่เลี้ยงซึ่งมีนิสัยเช่นนางรื่นนางโรยนี้ เหมือนกับ ผลักดันให้ลูกไปสู่จุดจบเร็วยิ่งขึ้น พระเพื่อนพระแพงหญิงผู้ถือกำเนิดในสกุลสูงและใฝ่ดี เมื่ออยู่ โกล่ชิดกับนางรื่นนางโรยมาก จึงตกอยู่ใต้อิทธิพลของนางรื่นนางโรยทั้งในด้านความคิดและ บุคลิกภาพ กลายเป็นคนที่ตกอยู่ในห้วงโลภภัยและรอการเสพสม เพราะพี่เลี้ยงคอยให้ความหวัง



เพื่อจะไถ่มาซึ่งสิ่งนี้ตลอดเวลา ข้าเสียดายนักที่พระเพื่อนพระแพงมิได้รับการถ่ายทอดความนึก  
และบุคลิกภาพอันดีงามจากพระราชบิดามารดา ตามหลักจิตวิทยากล่าวถึงศิลปะการเป็นพ่อแม่  
คนหนึ่งว่า

ศิลปะชั้นสูงสุดของมนุษย์สัมพันธ์คือ การเป็นบุคคลผู้มีสติปัญญาและสัญชาตญาณเป็นพ่อแม่  
มีความเข้าใจลูก ช่วยให้ลูกเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพดี พ่อแม่ผู้เป็นศิลปินแขนงนี้ได้รับ  
รางวัลจากตนเอง ข้อพิสูจน์ความเป็นพ่อแม่ที่มีประสิทธิภาพสูงก็คือบุตรชายหญิงที่มีอารมณ์มั่นคง  
รู้จักคิดอย่างสร้างสรรค์ ยะมีวิสัยสมารถที่จะรักและสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างน่าพอใจ บุตรเช่นนี้  
แสดงว่ามีพ่อแม่ที่รักและเข้าใจกัน ร่วมมือกันทำงานในหน้าที่ มีความสัมพันธ์กับลูกโดยปราศจาก  
ความลำเอียง และได้ตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ของลูกได้อย่างถูกต้อง ซึ่งเท่ากับช่วย  
ตนเองให้สมบูรณ์ขึ้นในทุกวิถีทางด้วย<sup>1</sup>

ในทางจิตวิทยายังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกสาวไว้ว่า

“พ่อมีความโน้มเอียงที่จะรักใคร่เอ็นดูและเอาอกเอาใจลูกสาวมากกว่าลูกชาย และใน  
ทำนองเดียวกัน แม่ก็มีความโน้มเอียงที่จะรักและเอาใจลูกชายมากกว่าลูกสาวเช่นกัน เด็ก ๆ  
มักจะใกล้ชิดสนิทสนมกับพ่อหรือแม่ที่เป็นเพศตรงกันข้ามกับตนมากกว่า ทั้งนี้เพราะเป็นส่วนหนึ่งของ  
การเติบโตทางอารมณ์ของเด็ก และเป็นประสบการณ์เบื้องต้นที่เป็นประโยชน์เมื่อเติบโตขึ้นเป็น  
ผู้ใหญ่ พฤติกรรมเช่นนี้เป็นปกติวิสัยและเกิดขึ้นกับครอบครัวที่สมบูรณ์แบบทั่วไป”<sup>2</sup>

ท้าวพิไชยพินธุกรจะเป็นพ่อที่มีความสัมพันธ์กับลูกมากกว่าพระนางคาราวดีผู้เป็นแม่  
ในตอนต้นเรื่องหลังจากปลงพระศพท้าวพิสาครแล้ว ท้าวพิไชยพินธุกรได้ให้พระเพื่อนพระแพง  
ไปอยู่วังเจ้าย่าโดยให้พี่เลี้ยงสองคนไปปรนนิบัติอย่างใกล้ชิด ตอนนี้มีไฉ่ฉาวถึงพระนางคาราวดี  
ว่าทรงเห็นด้วยหรือไม่ ที่จริงแล้วเรื่องเช่นนี้ผู้เป็นแม่น่าจะมีสิทธิออกความเห็นได้มาก เราจึง

<sup>1</sup> กรมการฝึกหัดครู, กระทรวงศึกษาธิการ พัฒนาการของครอบครัวและเด็ก

สรุปเอาตามผลที่เกิดขึ้นว่า พระนางคาราวดีมิได้ตัดทอนที่จะให้ลูกไปอยู่กับเจ้าย่า ทั้ง ๆ ที่  
 นิไชยาแท้ ๆ ของพระเพื่อนพระแพง ตอนที่พระลอหลบสมพระเพื่อนพระแพงในปราสาทนั้น  
 ท้าวพิไชยพิณบุตรก็ทราบความก่อน และเสด็จมาหอคพระเนตรด้วยพระองค์เอง มิได้กล่าวว่า  
 พระนางคาราวดีก็ทราบและเสด็จมาด้วย ในขณะที่เกิดเรื่องโดยเจ้าย่าอ้างพระราชโองการ  
 ให้ทหารมาล้อมประหารพระลอ นั้น ท้าวพิไชยพิณบุตรก็ทรงทราบเรื่องก่อนจึงรีบเสด็จมาห้าม  
 แท้ก็มาไม่ทัน พระลอ พระเพื่อนพระแพง พร้อมด้วยพี่เลี้ยงทั้งสี่สิ้นชีวิตไปหมดแล้ว พระนาง-  
 คาราวดีมาทราบเรื่องต่อเมื่อเหตุการณ์ทุกอย่างสงบแล้ว จึงได้เสด็จมาทูลพระศพพระสุรภัก  
 "เห็นสามภักษีสิ้นชนม์ ธิดาหอคคนต้อก ผกกิ่งเกลือกไปมา แม่มาหาแก้วแม่ เสียใจ  
 แก่แม่มา เจ้าเจระจาค้วยแม่ มีแถมแ่งให้แม่ชม มีหัวนมให้แม่เชย มีเงยหน้าให้แม่จูบ  
 มีลูกน้ำคอกไม้ไล่พระองค์ มีทรงกระแจะจรวงชะมด มีเสวยรสข้าวปลา สองจะลีลาสุฟ่า  
 ละแม่เป็นกำพร้าเจ้าเอ๋ยปรานี้ แม่รา ๆ"

โลกของพระเพื่อนพระแพงแคบนัก แคบเพียงในรั้วกำแพงวังตั้งแต่เกิดจนจบชีวิตก็ใน  
 วังนั่นเอง ผู้คนที่รู้จักใกล้ชิดด้วยก็น้อยคนนัก โอกาสที่จะสัมผัสกลิ่นไอแบบปยุตชนไม่มีเลย  
 คุ้นกันอยู่ในกรงทองที่ได้อาหารอุดมสมบูรณ์ แต่คนที่จะโอบน้อมไปสู่อกอากาศอันสดชื่น และชม  
 ความกว้างใหญ่ไพศาลของโลก ออกไคร้ได้เห็นความแปรวนแปรหลากหลายของชีวิต เมื่อถึง  
 ฤกษ์สมพันธ์ เจ้าของหรือผู้เลี้ยงดูนั้นก็จะนำนกเพศตรงกันเข้ามาให้มันสมสู่เอง โดยไม่นำพา  
 ความรู้สึกของมัน

พระเพื่อนพระแพงคือขุนนางที่สดสวย ท้าวพิไชยพิณบุตรและพระนางคาราวดีคือผู้ให้กำเนิด  
 และเป็นเจ้าของกรงทอง จะบาชื่นชมมันเมื่อถึงเวลา เจ้าย่าคือผู้เลี้ยงดู นางรึ้นนางโรยคือ  
 ผู้ป้อนอาหาร และเพิ่มอาหารพิเศษซึ่งมีรสชาติน่าลิ้มลอง แต่เป็นการเพิ่มโดยพลการ หารู้ไม่ว่า  
 อาหารนั้นเป็นพิษ จึงทำให้มันตายหมด และผู้ป้อนก็ตายด้วย เพราะลิ้มลองอาหารรสเค็มขื่น  
 ในที่สุดเจ้าของนกก็มาร้องโอครวญว่า โอเอ๋ยรู้อย่างนี้เลี้ยงดูเองเสียก็ดี

รามเกียรติ์  
ตอน  
สีดาผู้ลาบูรพา

เรื่องรามเกียรติ์มีตัวละครสำคัญฝ่ายหนึ่งหลายตัว เช่น สีดา มณโฑ เบญกาย  
ส่วนอื่นๆ เป็นต้น ในที่นี้จะวิเคราะห์ลักษณะนิสัยของสีดาซึ่งเป็นตัวเอกที่มีบทบาทสำคัญที่สุด  
แต่เพียงตัวเดียว โดยอาศัยเนื้อความในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ซึ่งมี  
เนื้อเรื่องบริบูรณ์ตั้งแต่ตัวละครกำเนิดจนสิ้นชีวิต ส่วนรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2  
แม้จะมีเนื้อเรื่องเช่นเดียวกับฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เกือบทั้งหมดก็ตาม แต่เนื้อเรื่อง  
นั้นเริ่มจากความขัดแย้งก่อนพบพานถวายแหวนเป็นต้นไป จึงทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ลักษณะนิสัย  
ของตัวละครตอนต้นได้ ผู้เขียนจึงยึดเนื้อความในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เป็นหลักในการ  
วิเคราะห์ครั้งนี้ และจะวิเคราะห์ลักษณะนิสัยของสีดาในหัวเรื่องที่ว่า "สีดาผู้ลาบูรพา"

สีดาผู้ลาบูรพา

กำเนิด

สีดาเป็นราชธิดาท้าวทศพรและพระนางมณโฑแห่งกรุงลงกา เวลาประสูติร้องว่า  
มลายูราชนสามครั้งแต่พระราชบิดามารดาได้ยินไม่ จึงเฝ้าทูลประจักษ์ราชสำนักตรวจสอบ  
ดวงชะตาเห็นว่าเกิดกาลกิณีแก่กรุงลงกา จึงแนะนำให้เอาราชบุตรใส่ผอบนำไปทิ้งเสียในแม่น้ำ  
ใหญ่แต่มีดอกบัวผุดขึ้นมารับผอบ ราชบุตรจึงรอดชีวิต พระฤๅษีชนกเป็นผู้พบผอบลอยนำมา  
จึงนำมาฝังไว้ใต้ต้นไทรเพื่อฝากเทพยดาอารักษ์ให้เลี้ยงรักษาไว้จนกว่าพระองค์จะบำเพ็ญพรต  
สำเร็จ

พระฤๅษีชนกบำเพ็ญตบะต่อไปไม่สำเร็จจึงไปขุดผอบแต่ไม่พบ ได้นำเอาโคอุสุภราช  
มาเทียมไถแล้วไถแผ่นดินจนทั่วจึงได้พบผอบ เมื่อเปิดผอบดู ได้พบครุฑีแรกุ่งงอนงามราวนางฟ้า

ชันษา 16 ปี พระองค์รักคุณจิราตั้งชื่อให้ว่า "สีดา" แปลว่ารอยใจ พระณีนชนกลา  
ณวชนแล้วจึงกลับไปครองราชย์ที่กรุงมิตลา

### อภิเษก

ท้าวชนกคำวิจิตรพิชัยสมพรให้แกกราชธิดา จึงประกาศทำพิธียกศรีชื่อนมหาธนูโมลี หากผู้  
ใดสามารถยกได้จะได้อภิเษกกับสีดา พระณีนาชินกับพระสวามิตร พระอาจารย์ของพระราม  
พระลักษมณ์ได้พาสองกษัตริย์ไปยกศรี พระรามสับสนเสศศรีดาเกิดความพิศวงยิ่งนัก ครั้นถึงพิธี  
ยกศรี กษัตริย์อื่น ๆ ไม่สามารถยกศรีให้เซยื้อนได้ พระลักษมณ์ต้องจับศรนั้นเซยื้อนแต่ทำเป็น  
ยกไม่ขึ้นเพื่อเปิดทางให้พระราม พระรามจึงได้อภิเษกกับสีดา เมื่ออยู่กรุงมิตลานานพอสมควรแล้ว  
พระรามจึงทูลลาท้าวชนกพาสีดาและกองทัพกลับกรุงอยุธยา

### การตัดสินใจครั้งแรก

สีดานั้นตามท้องเรื่องกล่าวว่าตั้งแต่ประสูติจนชันษา 16 ปีอยู่ในผอบโดยตลอด ครั้นเมื่อ  
ท้าวชนกลาณวชนกลับมาครองราชย์ที่กรุงมิตลาได้ให้นำสีดามาด้วย แต่ทว่าก็ได้จัดการสมพรให้  
สีดาได้อภิเษกกับพระรามแล้วติดตามพระรามมาอยู่กรุงอยุธยา

สีดาก็คงเหมือนกับสตรีทั่วไปที่ได้รับการอบรมปลูกฝังจากผู้ใหญ่ให้จงรักภักดีและซื่อสัตย์  
ต่อสามีจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ดังที่ท้าวชนกให้โอวาทแก่นางก่อนจะจากพระองค์ไปอยู่กับพระรามว่า

|                       |                        |
|-----------------------|------------------------|
|                       | มารศรีจึงฟังข้อสั่งสอน |
| เจ้าจะจากออกพระบิทร   | ไปอยู่นครอยุธยา        |
| เป็นข้าชวงไขบัวเรอบาท | พระภักดาธิราชนาถา      |
| สงวนกายฝากกายฝากชีวา  | ภักดีไปกว่าจะม้วยมิต   |

ครั้นเมื่อพระรามต้องไปเดินป่าถึง 14 ปี ตามคำสั่งของท้าวทศรถ นางสีดาจึงแสดงความจงรักภักดีขอตามเสด็จ แม้ว่าพระราม พระนางสมุทรวเทวีจะห้ามปรามอย่างไรก็ไม่ฟัง นางกล่าวตอบว่า

|                             |                                 |
|-----------------------------|---------------------------------|
| อันจะให้ลูกอยู่ในบุรี       | จะมีแต่ความทุกข์ทุกนิรันดร์     |
| ควายจะแสนตรอบาใจเพราะไกลบาท | สามีอิราชรังสรรค์               |
| ถึงจะยากลำบากในไพรวัน       | จะสู้กลิ่นโอบเสด็จพระทรงพลฤทธิ์ |
| ขลุ่ยไซ้จะได้ปรนนิบัติ      | ด้วยคารวะที่อัสติยศสุจริต       |
| แน้นตายไปเสียตายแก่ผู้รัก   | ให้หทัยศบระจักษ์ว่าภักดี        |

### ชีวิตในป่า

ระหว่างเดินป่านั้น พระราม พระลักษมณ์ ทรงผ้าคาดกรองเป็นธำมณี นางสีดาก็ทรงเพศเป็นคานาสลีนี นางสีดานั้นตั้งใจจะตามไปปรนนิบัติพระรามให้พระรามได้รับความสะดวกในการบำเพ็ญพรต แต่เอาเข้าจริงพระลักษมณ์เป็นผู้รับหน้าที่โดยตลอด ทั้งยังปฏิบัติตนนางให้ได้รับความสะดวกสบายด้วยประการทั้งปวงด้วย หากจะเปรียบกับนางมัทรีซึ่งตามไปปรนนิบัติพระเวสสันดรในป่าแล้ว พระมัทรีได้ทำหน้าที่ภรรยาผู้ปรนนิบัติอย่างแท้จริง และมีความเหนื่อยยากทรมาณยิ่งกว่าสีดาอย่างเทียบกันไม่ได้ ทั้งสีดายังเป็นชะนวนสำคัญที่ทำให้พระรามพระลักษมณ์ต้องมีศัตรูและทำศึกกันน้อยศึกใหญ่เรื่อยมา

### สีดาถูกลักพาครั้งที่ 1

เมื่อสามกษัตริย์เดินทางมาถึงสวนของพิราพจนบอสูร และไต่เก็บผลไม้ในสวนเสวย จึงเกิดรบกับพวกของพิราพ ครั้นพิราพทราบจึงคิดตามสังหาร แต่พอเห็นสีดางามนักก็เกิดจิตพิศواسกิดจะลักนางไว้เป็นคู่ชีวิต จึงร้ายบนดักสุรียันมีคบนอนธการไปทั่ว แล้วพิราพจึงอุ้มองค์สีดาหนีไป พระรามแฉลงศรให้สว่างไสวขึ้นจึงเห็นพิราพ พระรามจึงแฉลงศรพทมาศร์ พิชิตพิราพให้สิ้นชีวิตไป

## สื่คาถูกลักพาครั้งที่ 2

เมื่อครั้งมารีศแปลงเป็นกวางทองมาล่อสื่คาตามอุบายของทศกัณฐ์นั้น สื่คาเห็นกวางเข้าก็อยากได้ อ้อนวอนพระรามให้ไปตามจับมาให้ แม้ว่าพระราม พระลักษมณ์จะท้วงติงว่าอาจจะเป็นกลของพวักษัที่พยายามหาทางแก้แค้นเนื่องจากพระรามพระลักษมณ์ได้ทำร้ายนางสำมะนักศึกษาและฆ่าพระยาพุนพณ ชรบ และตรีเศียรตาย นางสื่คาได้ตัดพ้อพระรามต่าง ๆ เช่นว่า

|                        |                          |
|------------------------|--------------------------|
| อันกวางสุวรรณอำไพ      | ในหิมวาสัยย้อมมี         |
| แต่หากไมทรงพระเมตตา    | จึงแกล้งว่ามารยายักษี    |
| แม้นมิได้พระยาบดคี     | ข้านี้จะไม่ยชีวัน        |
| หลุดกลางสะอั้นชบพักตร์ | กับทักพระนารายณ์รังสรรค์ |
| แสนทวนวิ้งวอนรำพัน     | ก็ยากดิ่งเกลือกเลือกไป   |

พระรามมีรูที่เจ้าประการโค พระลักษมณ์ก็มีความเห็นเช่นเดียวกับพระรามว่าเป็นมารยายักษีจึงหลุดหัดทานไม่ให้พระรามตามไป นางสื่คาได้ฟังจึงกล่าวประชดพระลักษมณ์ว่า

|                           |                        |
|---------------------------|------------------------|
| จึงว่าชอบใจเจ้าลักษมณ์    | ภักดีต่อองค์พระเชษฐา   |
| ตัวพี่เป็นบาทบริจา        | ไ้ความยากมาด้วยกัน     |
| ตั้งแต่วันจากพระบุรี      | ไม่มีสิ่งสุขเกษมสันต์  |
| วันนี้พบกวางสุวรรณ        | ฉิวพรรณเป็นที่จำเริญตา |
| พี่ใครจะได้ไ้ชมเล่น       | ตามประสาเชิงใจที่ในป่า |
| ให้คลายวายุทุกซ์เวทนา     | อนิจจาควรหรือไ้ปราณี   |
| จะหลุดห้ามไ้โดยพระน้องรัก | จงชักพระขรรค์มาฟันพี่  |
| ว่าพลางแสนโศกโศกี         | เทวีเพียงลั่นชีวัน     |

เมื่อพระรามพระลักษมณ์ไต่บันไดจากถ้ำเช่นนั้น พระรามจึงออกไปตามจับกวาง  
สั่งให้พระลักษมณ์ดูแลนางไว้ เมื่อบาริสีดวงพระรามให้ติดตามออกไปไกลแล้ว ก็กลายหน้า  
เป็นยักษ์ พระรามจึงแสดงศรสังหาร ก่อนบาริสีจะสิ้นใจได้ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดังว่า

|                            |                      |
|----------------------------|----------------------|
| โอ้อ้าวเจ้าลักษมณ์ผู้รวมใจ | ทวางนี้ปีไชกวางป่า   |
| มันกลายไปเป็นอรุรา         | เข้าตอถุทธาราวี      |
| น้องรักจงเร่งมาช่วย        | แมนชาฬจะนายด้วยยักษ์ |
| ร้องพลางล้มลงกับปลงผี      | อสุริสุตสิ้นชีวัน    |

ฝ่ายพระลักษมณ์และนางสีดาอยู่ทางวาศรมไต่บันไดเรียงร้องขอความช่วยเหลือจาก  
พระราม นางสีดาเร่งให้พระลักษมณ์ไปช่วย พระลักษมณ์ทูลว่า มิใช่เสียงของพระรามแต่เป็น  
กลของยักษ์ที่จะให้หึงนางไป พระรามนั้นมีฤทธิ์ปราบยักษ์ได้ทั่วจะใบเสียดที่พวกยักษ์แน่ นางสีดา  
ได้ฟังดังนั้นก็พูดประชดแค้นพระลักษมณ์ให้เจ็บใจว่าพระลักษมณ์คิดทรยศต่อพระรามจะปล่อย  
ให้พระรามตายแล้วตนจะครอบครองสีดาแทน หากสีดาเป็นหม้ายจริงก็จะไม่อยู่ฟังพระลักษมณ์  
จะขอตายตามพระรามไป พระลักษมณ์จึงต้องจำใจออกไปตามพระราม

ทศกัณฐ์คอยที่อยู่แล้วจึงเข้าไปลักพาสีดาขึ้นราชรถทรงหนีไป แล้วนำไปไว้ยังอุทยาน  
ในกรุงลงกา

ถ้าพิเคราะห์ดูในตอนนี สีดาค่อนข้างจะเป็นหญิงที่เอาแต่ใจตนทั้งเจ้าคารมและมีทัญชี่  
อันเป็นเหตุให้สามีและผู้อื่นต้องพลอยลำบากแสนสาหัสในเวลาต่อมา

ชีวิตในกรุงลงกา

สีดามานักอยู่ในสุวรรณพลับพลาใต้ต้นโคกใหญ่ใบครีมีในอุทยานของทศกัณฐ์ เจ้าลงกา  
ระยะปีที่ทศกัณฐ์เสด็จประพาสอุทยานบ่อย ๆ เพื่อหาทางแก้แค้นพราหมณ์สีดาให้ยินยอมตกลงปลงใจ  
แต่โดยดี นับว่าเป็นสุภาพบุรุษพอใช้ แต่สีดามีใจมีใจเสน่หาพระยาักษ์ กลับคำว่ายอย่างหมยคาย  
ไม่ไว้หน้า วิธีการคำก็มีแปลก ๆ เช่น

|                            |                            |
|----------------------------|----------------------------|
| "ปักไม้ลงแล้วก็ดำไป        | อ้ายไม้จัญไรอัปรีย         |
| ไถนมีงจึงมาคุดหมื่น        | พระทรงศิลป์ปั้นภพเรื่องศรี |
| คือพระองค์ทรงอาสน์ว่าสุกรี | ภูม้อวตารนามลาวยักษ์       |
| ให้สิ้นโคตรวงศ์อ้ายพาลา    | ซึ่งเบียดเบียนโลกาอาณาจักร |
| อันตัวของมีงนี้ทรลักษณ์    | สืบเคียรสืบพัศตร์จะปลิวไป" |

ทศกัณฐ์ได้ฟังคำคำก็ไปโกรธกลับหลงไหลในน้ำเสียงอันไพเราะ จึงก้มลงกราบนาง  
วอนให้นางเมตตารักตอบบ้าง สีดาโกรธแค้นยิ่งขึ้น จึงแสดงกิริยาว่าจากคุดหมื่นอีก

|                         |                        |
|-------------------------|------------------------|
| "แล้วถมเซพะลงไป         | ว่าเหวอ้ายไม้มารธา     |
| ตัวมีงอย่าพักเจรจา      | ไหววอนแต่งว่าพาที      |
| กูคือมารดาสุรารักษ์     | ไตรจักรประณตบทศรี      |
| มิใช่หญิงร้ายอัปรีย     | จะยินดีด้วยอ้ายสาธารณ์ |
| มาตรแมนถึงตาจะไวยศ      | ให้ปรากฏไปทั่วพิศานต์  |
| มีงอย่าคุดหมื่นพระอวตาร | ไม่นานจะม้วยชีวี       |

ทศกัณฐ์มีรู้ที่จะทำประการใด จึงหันไปกราบเกรี้ยวเอากับพวกนางอสูรที่เฝ้าสีดา  
ว่าไม่เกลียดกล่อมนางให้รักตน ครั้นทศกัณฐ์เสด็จกลับ พวกนางอสูรก็หันมารุมเล่นงานสีดาว่า

|                                |                      |
|--------------------------------|----------------------|
| "ทีหลังแมนไม่หลงจิต            | แสนสนิทด้วยท้าวยักษ์ |
| จะฉีกเนื้อเถื่อนหนังทั้งอินทรี | ให้สาที่น้ำใจกัลยา"  |

สีดามีรู้ที่จะแก้ปัญหาประการใด สุดท้ายจะคิดครองชีวิตรอท่าพระรามไว้จึงผูกคอตาย  
กับกิ่งโกกใหญ่ พอดีกับที่หนุมานมาถึงเข้าแก้ไขไว้ได้ทันที่ ครั้นได้ทราบว่าหนุมานเป็นทหาร  
ของพระรามมาสืบข่าวทั้งไคน้ำแหวนและผ้าสไบมาถวาย และยังสาบถนอมความดีระหว่าง  
พระรามกับนางครั้งสบพระเนตรกันก่อนอภิเษกได้ถูกต้อง สีดาจึงสิ้นระแวงในตัวหนุมาน แต่



เมื่อหนุมานจะเชิญเสด็จกลับไปด้วย สีดาปฏิเสธด้วยเกรงจะมีคำครหาว่า "ยังกล้ามา ดึงพาไป" นางเพียงฝากบอกพระรามให้มาปรามพวกยักษ์จนกว่าจะได้ชัยชนะ แล้วนางจึงจะกลับไป

จากการตัดสินใจของสีดาครั้งนี้เป็นผลให้เกิดกักระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์จนนับครั้งไม่ถ้วนในเวลาต่อมา

ในระหว่างเกิดศึกสีดาถูกทศกัณฐ์ใช้เป็นอุบายไปก่อวินาศกรรมพระรามหลายครั้ง โดยที่สีดาไม่รู้ตัว เช่น ให้นางเบญจกายแปลงเป็นสีดาตายลอยทวนน้ำขึ้นไปทำสังหารพระราม เพื่อให้พระรามเห็นจะได้เลิกทัพกลับไปด้วยสีดาตายแล้ว แต่หนุมานทหารเอกของพระรามรู้เท่าทันในกลอุบาย จึงพิสูจน์ให้พระรามเห็นว่า เป็นกลลวง และอีกครั้งหนึ่งทศกัณฐ์ให้สุขาจารย์แปลงเป็นสีดาไปในกองทัพอินทรชิต อินทรชิตศรัทธาในสีดาแปลงให้พระลักษมณ์เห็นแล้วยกทัพไปเป็นทีจะไปคืออยุธยา แต่ความจริงจะไปทำพิธีกรรมนิยาเพื่อชุบตัว ครั่งนี้ทศกัณฐ์เป็นผู้ทราบกลอุบายจึงทูลความจริงให้พระรามทราบ

× สีดาเป็นหญิงที่มีรูปโฉมงดงามมาก แม้แต่ท้าวมาลีวราชผู้มีคู่เบกษานางยังเออชมแก่นาแปลกที่ว่ามีใคร ๆ ก็แปลงกายให้เหมือนสีดาได้ และเหมือนนางจนกระทั่งทศกัณฐ์ พระราม พระลักษมณ์ไม่คลางแคลงใจว่าจะเป็นสีดาแปลง คิดว่าเป็นองค์จริงด้วยกันทั้งนั้น ต่อเมื่อได้พิสูจน์กันอย่างจริงจังจึงรู้ว่ายักษ์แปลงมา ทศกัณฐ์เคยสั่งให้ประหารชีวิตสีดา ครั้งหนึ่งเมื่ออินทรชิตล้ม แต่เปาวนาสุรชุนमारได้ทัดทานไว้ พระรามก็เคยสั่งให้ประหารชีวิตสีดา ครั้งหนึ่งเช่นกัน คราวที่เข้าใจผิดคิดว่าสีดามีใจผิดไปทศกัณฐ์จนกระทั่งวายุเทพศกัณฐ์ได้ดูต่างหน้าแต่ชะตานั้นยังไม่ถึงชาติ พระลักษมณ์ปล่อยนางไปแล้วเอาหัวใจดวงไปให้พระรามว่าเป็นหัวใจของนางสีดาและพระรามก็ทรงเชื่ออย่างง่ายดาย

สีดาผู้ผลาญราชนิ

นับแต่เกิดศึกพิณกรุงลงกา ทศกัณฐ์ต้องสูญเสียแม่ทัพนายกองพระสหาย พระญาติวงศ์ พระอนุชา พระโอรสไปเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น กุมภกรรณ สัตยาสูร วิรุณจำบัง สัตยง

ตรีเมฆ มุลพลัม สหัสเคชะ อินทรชิต แสงอาทิตย์ อสุรกำนั ทศคีรีวัน ทศคีรีขร  
มังกรกัณฐ์ อิทธิกาย มหากาย ทัพนาศูร ฯลฯ จนในที่สุดต้องออกรบเองถึง 4 ครั้ง  
ครั้งที่ 4 ซึ่งเป็นการออกรบครั้งสุดท้ายนั้น ทศกัณฐ์ก็รู้ว่าจะต้องสิ้นชีวิตแน่ เพราะ  
หนุมานได้กลองดวงใจของตนไว้แล้ว ทศกัณฐ์ได้ปรารภกับนางมณโฑว่า

|                       |                      |
|-----------------------|----------------------|
| คิดคิดจะไครพาอรไท     | หนีไปอยู่ขอบจักรวาล  |
| กับองค์ลีดานงลักษณ์   | ซึ่งพี่รักยกอดสงสาร  |
| ให้พ้นภัยเภทเหตุการณ์ | แล้วคิดบันดาลละอายใจ |
| แกหมูเทวารุสราฤทธิ    | ทศทิศจะนินทาได้      |
| อันการจะถึงหีบมรดิย   | ใครจะหนีได้ก็ผิดที่  |

นางมณโฑกราบลงแทบบาททศกัณฐ์ ขออนทรวงว่าให้วิ่งวอนให้นางลีดาไปคืน  
เพราะคิดว่าเป็นทางเดียวที่ข้าศึกจะไว้ชีวิต แต่ทศกัณฐ์นั้นรักศักดิ์ศรีของยักษ์ใหญ่ยิ่งกว่าความตาย  
จึงกล่าวว่า

|                            |                         |
|----------------------------|-------------------------|
| จึงว่าเจ้าผู้รวมชีวิต      | สุดคิดที่จะจ้อไพร่      |
| อันสัตว์เกิดมาในสงสาร      | จะหนีพระกาลได้ก็ขี้     |
| ถึงกรรมจำสิ้นชีวี          | มารศรีจะให้ส่งนางลีดา   |
| จะรู้ที่ส่งไปกระไรได้      | ดวงใจพี่ยกอดเสนา        |
| ออกสูรร้ายแกเทวา           | นักสิทธิ์วิทย์ยานาคินทร |
| จะวาฬีกัฬารามลักษมณ์       | ไตรจักรจะดวงนินทาสิ้น   |
| เราเป็นสุริย์วงศ์พรหมินทร์ | จะให้โลกดูหมิ่นนั้นจนใจ |
| สู้ตายไม่เสียกายชีวัน      | จะย่อท้อค้อมันกระไรได้  |
| ตัวพี่ก็ขายอาชาไนย         | ไม่คิดอาลัยแก่ชีวี      |

เมื่อทศกัณฐ์ล้ม กรุงลงกา ก็ตกเป็นเมืองขึ้นของพระราม พระรามได้อภิเษกพิเภก  
ครองกรุงลงกาสืบแทนทศกัณฐ์ สีดาได้ทำพิธีลุยไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ หลังจากกองทัพได้พักผ่อน  
พอสมควรแล้ว พระรามพระลักษมณ์ก็พาสีดาและไพร่พลที่ได้อพยพเดินทางกลับโยชยา

เมื่อสีดาประสูตินั้นใคร่ร้องว่า "ฉลาธราพณ์" ขึ้นตามครั้งแต่ไม่มีผู้ใดในที่นั้นได้ยิน  
เมื่อทศกัณฐ์ราชบิดาให้พิเภกตรวจสอบดวงชะตาพิเภกผู้เชี่ยวชาญในทางโหราศาสตร์ พิเภก  
ทูลว่า

|                          |                        |
|--------------------------|------------------------|
| .....พระราชนุตรี         | จะก่อการกฐีในเปื่องนาร |
| อันจะเลี้ยงไว้เห็นไม่ได้ | ค้ำหนึ่งกองไฟเผาฉลาธ   |
| ลงกาจะเป็นภัสร์ขลุการ    | โศกิตเปรียบปานวาริน    |
| แน้นอาดัยในราชธิดา       | สุริยวงศ์พรหมจะสูลิ้น  |
| หึงเสียให้พันรากัน       | ในกระแผลสินธ์สาคร      |

อันที่จริงทศกัณฐ์ก็ไปปฏิบัติตามคำแนะนำของพิเภกทุกประการ แต่เมื่อสีดากลับอยู่  
ในกรุงลงกาอีก เหตุใดพิเภกผู้รอบรู้จึงไม่สามารถบอกทศกัณฐ์ได้ว่าเป็นราชนุทริกาธิดาที่เคย  
ให้หน้าไปหึง หากพิเภกได้บอกทศกัณฐ์เสียแต่แรก สีดาก็คงไม่มีโอกาสเป็นชนวนให้กองทัพ  
พระราม "ฉลาธราพณ์" จนทศกัณฐ์สิ้นโคตรวงศ์ดังที่เป็นไป หากจะกล่าวในตอนจบนี้ว่าพิเภก  
ยอดโหราทำนายดวงชะตาของสีดาผิดตั้งแต่ต้นเสียแล้วจะไฉนหรือไม่ หากเราก็คิดเสียใหม่ว่า  
ทศกัณฐ์ไม่นำสีดาเมื่อแรกประสูติใส่ฉลอบลอยน้ำไปดังคำแนะนำของพิเภก สีดาอาจจะไม่มีโอกาส  
ลงฉลาธทศกัณฐ์เลยก็เป็นได้ แต่อย่างไรก็ตาม พิเภกก็มีส่วนในการ "ฉลาธราพณ์" โคตรวงศ์  
ของตนหักเหียบกับสีดาที่เกี่ยว

## เรื่อง "ราพณ์" ในรามเกียรติ์

เรื่องรามเกียรติ์ของไทยหรือแม่หากาพย์รามายณะของอินเดียก็ตาม จะมีตัวละครอยู่ 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายพลิบลา ซึ่งได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ สีดาและพลวานรทั้งหลาย และอีกฝ่ายหนึ่งคือ ฝ่ายลงกา ซึ่งได้แก่พวกราพณ์ทั้งหลาย มีทศกัณฐ์เป็นหัวหน้า ฝ่ายพระรามและเครือญาติในเรื่องกล่าวว่าเป็นมนุษย์ผู้เจริญแล้ว มีรูปร่างหน้าตาสวยงาม มีสติปัญญาดี ระเบียบ และถือตนว่าสูงศักดิ์กว่าผู้อื่น ส่วนทหารของพระรามแม่จะเก่งกล้าสามารถอย่างไรก็ตามในเรื่องก็มีไต่ถลาไว้ว่าเป็นมนุษย์ แต่มองว่าเป็นพวกวานรที่ยอมตนมารับใช้พระรามเพื่อปราบทศกัณฐ์ ซึ่งเรียกว่าเป็นราพณ์อย่าง เป็น อสูร ยักษ์ กุมภัณฑ์ ราชษส้าง เป็นพวกที่ดูร้ายป่าเถื่อนไม่มีอารยธรรม เห็นการลักพาภรรยาผู้อื่นไปเป็นของตนเป็นเรื่องไม่ผิด จึงไม่ยอมคืนและช่วยกันต่อสู้จนสิ้นโคตรวงศ์ ดังที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์

เกี่ยวกับเค้าที่มาของเรื่องรามเกียรติ์นั้น ปราชญ์ให้ข้อคิดเห็นไว้มากมายแต่พอสรุปได้ว่ามีเค้ามาจากเรื่องจริง เป็นตำนานการรุกรานของชาติอริยภะที่แผ่ขยายอาณาเขตไปทางภาคใต้ของอินเดียคือ ทักษิณาท

จากประวัติศาสตร์ของอินเดีย เราได้ทราบว่าดินแดนดินอินเดียแต่เดิมนั้นเป็นถิ่นที่อยู่ของชนชาติทั้งหลายเผ่าพันธุ์ที่มีเชื้อชาวอารยัน เช่น ชนเผ่านีโกรโต คือคนร่างเล็กแคระจากแอฟริกา ชนเผ่าออสตริกจากภูมิภาคเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก ชนเผ่าทราวิทจากอิหร่าน เป็นต้น ในบรรดาชนพื้นเมืองดังกล่าว สองพวกแรกเป็นพวกล่าสัตว์ ไม่มีการจัดตั้งสังคมเป็นบ้านเมือง แสวงหาอาหารกินตามธรรมชาติ ส่วนพวกทราวิท (ทมิฬ) มีความเจริญพอสมควร มีภาษาพูดของตนเอง มีความก้าวหน้าทางการผลิต และมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ส่วนชนเผ่าอารยันนั้นเข้ามาสู่อินเดียภายหลังสามพวกแรก แต่ชาวอารยันเป็นพวกที่มีความเจริญมีความก้าวหน้าทางสังคมมากที่สุด จึงกลายเป็นผู้พิชิตและถืออำนาจปกครองชนชาวพื้นเมืองเดิมทั้งหมด

ชนชาวอารยันมีรูปร่างสูงสง่างาม จมูกโค้งเป็นสัน คาสีฟ้า ผมสีทอง ถือตนเองว่าสูงศักดิ์กว่าชาวพื้นเมืองทั้งหลาย จึงเรียกชนพื้นเมืองเดิมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเผ่าใดว่ามีลักษณะ ซึ่งแปลว่า คนป่าเถื่อน คนชาวเขา คนชั้นต่ำ คนไม่บริสุทธิ์ ชาวอารยันจึงเกลียดเหยียดหยามพวกมีลักษณะมากถือแต่เพียงว่าเป็นพวกทาสรับใช้ จะไม่ยอมรับร่วมเผ่าพันธุ์ด้วยเป็นอันขาด แต่มีลักษณะบางพวกเช่น พวกทราวิตาที่มีขนป้าเถื่อน หากมีอารยธรรมสูงระดับหนึ่ง มีการจัดตั้งทางสังคมเป็นบ้านเป็นเมือง แต่ชนอารยันได้เปรียบที่มีอาวุธดีกว่า มีพาหนะคือม้าซึ่งเหนือกว่าจึงสามารถพิชิตชาวทราวิตาได้ สงครามขับเคี่ยวระหว่างชาวอารยันผู้รุกรานกับชาวทราวิตาผู้เป็นเจ้าของถิ่นเดิม ก็คือการรบอันยืดเยื้อในเรื่องรามายณะหรือรามเกียรติ์นั่นเอง แต่ผู้บันทึกเรื่องราวคนแรกคือ วาสิสธากวีเป็นชาวอารยันเช่นเดียวกับพระราม จึงยกย่องสรรเสริญแต่พวกเดียวกัน ส่วนไพร่พลของพระรามที่เกณฑ์มาจากชนพื้นเมืองเผ่าต่าง ๆ นั้น วาสิสธากวีให้เป็นถึงหมก มีทั้งลิงขาว ลิงเหลือง ลิงแอง ลิงดำ ฯลฯ ตามสรีระกายของชาวพื้นเมือง ฝ่ายพวกทศกัณฐ์หัวหน้าเผ่าชาวทราวิตาผู้ต่อสู้ของพวกอารยัน วาสิสธากวีให้เป็น พวกยักษ์ รากบส อสูร ตามลักษณะเผ่าพันธุ์ซึ่ง ผิวดำ ผมหยิก คางพอง ริมฝีปากหนา ร่างกายใหญ่โต มีใจคอชั่วร้าย

นางสีดาในเรื่องรามเกียรติ์ก็เป็นราชินีชาวอารยัน ซึ่งผู้แต่งพรรณนาไว้ว่า รูปร่างงามเป็นเลิศใคร ๆ ได้เห็นก็หลงใหล แม้แต่พระพรหมผู้มีอู่เบกษาคู่แรกก็ยังคลั่งชมเมื่อทศกัณฐ์ผู้เป็นหัวหน้าชาวทราวิตาได้พาสีดาเข้าจึงลักพาตัวเธอไปไว้ในกรุงลงกาเป็นเวลานาน กว้างหวังว่าจะได้นางเป็นมเหสี แต่นางไม่ยอมและพยายามป้องกันตนเองจนสุดความสามารถที่จะไปเกลือกกลิ้งหรือร่วมเผ่าพันธุ์กับทศกัณฐ์ซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นต่ำ นางคำว่าและดูหมิ่นทศกัณฐ์มาก แต่ในเรื่องรามเกียรติ์ว่าทศกัณฐ์ไปถือโกรธและก็ไม่ได้นางมาเป็นมเหสีด้วยในตอนท้ายของเรื่องกล่าวว่านางสีดาต้องลุยไฟพิสูจน์ความบริสุทธิ์ถึง 2 ครั้ง เพราะประชาชนชาวอโยธยาไม่เชื่อว่านางจะยังคงครองความบริสุทธิ์ไว้ได้เมื่อคราวตกไปอยู่กับทศกัณฐ์

จิตร ภูมิศักดิ์ เคยกล่าววิจารณ์เรื่องนี้ไว้ว่า "ทางฝ่ายอารยันถือว่าเป็นเรื่อง เลื่องลืออันยอดเยี่ยมมาก เมื่อแต่งมหากาพย์รามายณะ จึงพยายามพลิกเรื่องว่านางสีดาบริสุทธิ์ พวกยักษ์แต่ละตัวไม่ได้" <sup>1</sup> และกล่าวถึงสาเหตุที่ทศกัณฐ์ต้องลักพานางสีดาว่า "ความอาฆาตแค้นที่บรรพบุรุษ (นนทก) ต้องพินาศเพราะมาบายิสตรีอารยัน ข้อนี้เอง คือพื้นฐานที่ทำให้ทศกัณฐ์ลักพาเอาตัวนางสีดา ราชีนีของชาวอารยันไปทำอนาจารและกักตัว ไว้เยาะเย้ยพวกอารยัน" <sup>2</sup>

เรื่อง "ราพณ์" นี้มีกล่าวไว้ในรามายณะฉบับต่าง ๆ และมีรายละเอียดแตกต่างกันไป เช่น รามายณะฝ่ายใต้ของมหากวีเทมจันทร์ กล่าวเรื่องพระรามแต่เพียงเล็กน้อย แต่กล่าวเรื่องราชนิสและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างจากรามายณะของวาลมิกิเป็นอันมาก เราจึง เห็นได้ว่าเรื่องราชนิส เรื่องสิ่งนั้น ประชาชนอินเดียภาคใต้นิยมกันมากกว่าเรื่องพระราม เรื่องราพณ์ที่กล่าวไว้ในรามายณะของชินศาสนา ก็เป็นผู้มีลักษณะความประพตีสอง คือว่า ราพณ์ในรามายณะของวาลมิกิ การบำเพ็ญตบะของราพณ์ (ทศกัณฐ์) กุมภกรรณ และ พิณัน (พิณก) ก็ยิ่งยวดกวอดขันกว่ากัน แสดงว่าราพณ์มีความอดทน ขมใจตนเองได้ดี เสมอด้วยความสามารถแห่งฤาษีผู้มีที่ควรเคารพบูชา <sup>3</sup>

รามเกียรติ์ไทยฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ที่ 2 และเรื่อยมาจนถึง รัชกาลที่ 5 มิได้รับอิทธิพลจากรามายณะของวาลมิกิโดยตรง แต่ได้รับนิทานเรื่องพระราม จากอินเดียฝ่ายใต้ซึ่งผ่านมาทาง ชาว มลายู ไทย เขมร และลาว ข้อความใน รามายณะของชาติต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามลัทธิ ความเชื่อถือ และอาหารของทวี

<sup>1</sup> จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และเขมร และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ หน้า 389

<sup>2</sup> ก.

<sup>3</sup> พระยาอนุมานราชชน อุปลกรรณรามเกียรติ์ โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)

ดังนั้นค่านำเปิดตัวละครก็คือ ลักษณะนิสัยตัวละครก็ย่อมผิดแผกกันไปจนหาข้อสรุปได้ยาก วิธีที่พอจะศึกษาตัวละครได้ก็คือ พิจารณาพฤติกรรมและความคิดเห็นของตัวละครไปตามที่กวีของแต่ละชาติได้ประพันธ์ไว้แล้วเท่านั้น แม้ตัวละครจะขาดความสมจริงไปบ้างก็อย่าได้ถือเป็นเรื่องจริงจังนัก ในตอนจบของบทละครรวมเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ก็กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้ว่า

|                            |                           |
|----------------------------|---------------------------|
| อันพระราชนิพนธ์รวมเกียรติ์ | ทรงเพียรตามเรื่องนิยายไสย |
| ไซ้จะเป็นแก่นสารสิ่งใด     | ดังพระทัยสมโภชบูชา        |
| ใครฟังอย่าได้ไหลหลง        | จงปลงอนิจจังสังขาร        |
| ซึ่งอักษรกลอนกล่าวอำพันมา  | คว่ำราชปริศนาภิรมย์       |

## กาเกี

|                          |                                 |
|--------------------------|---------------------------------|
| รื่นชื่นจิตใจจำได้       | เหมือนเมื่อไปร่วมภิรมย์ประสมศรี |
| ในสถานพิมานสิมพลี        | กลืนยังทราบทรงพิทักษ์วรกาย      |
| นิจจาเอยจากเขยไปเจ้คว้น  | กลืนสุคันทรสรันท์เหือดหาย       |
| ดูว่าใครแนบน้องประคองกาย | กลืนสายสวาทพานอรามา             |

ผู้ที่คุ้นเคยกับเพลงไทยเดิมคงจะจำได้ว่าเนื้อร้องของเพลงนี้มาจากกาเกีคำกลอนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) กรีก่อนในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นิยายพิศวาสเรื่องกาเกีนี้มีคนจำได้กันแพร่หลายในเรื่องลักษณะนิสัยของตัวนางเอก ซึ่งเป็นถึงนางกษัตริย์แต่มีจิตใจปฏิบัติผูกพันชายอื่นจนยอมทอดกายแก่ชายนั่นโดยไม่คำนึงถึงเกียรติยศของสามีซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจยิ่งใหญ่แห่งเมืองพาราณสี ดังที่กล่าวไว้ในกาเกีคำกลอนว่า

|                            |                           |
|----------------------------|---------------------------|
| กว้างใหญ่ยาวไต่ลืบสองโยชน์ | พลโจนจตุรงค์คังขยา        |
| หมื่นเมืองเลื่องพระเชษฐา   | ระอาออกถอนเกล้ามาอภิวันท์ |

ท้าวพรหมหัตถ์นั้นแม้จะทรงอนุภาพในการปกครองบ้านเมืองสักเพียงใดก็ตาม แต่ในเรื่องอิสตรีแล้วยังเชียวชาญไม่เท่านางกุเวรผู้เป็นพี่เลี้ยง และถึงจะเปรียบกับพระยาครุฑผู้ซึ่ง

|                             |                         |
|-----------------------------|-------------------------|
| บินหนักกวักละโยชน์ด้วยฤทธิ์ | อาจจะข้ามนทีสี่พันคร    |
| ประกอบคัวยมนตรามหาเวท       | ทั่วประเทศเกรงจบสยบสยอน |

พระยาครุฑก็ยังไม่ฉลาดเท่าทันนางกุเวร หากเราจะวิเคราะห์พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่องกาเกีแล้วจะเห็นว่านางกุเวรเป็นจุดศูนย์กลางของเรื่อง ตัวละครสำคัญอื่น ๆ เช่น ท้าวพรหมหัตถ์ นางกาเกี และพระยาครุฑ ต่างก็เสียนางกุเวรทั้งสิ้น นางกุเวรผู้นี้เป็นศิลปินเชียวชาญในการขับพิณและขับร้อง ทั้งยังสามารถแต่งเพลงได้ด้วยคารมอันลึกซึ้งสะท้อนใจยิ่งนัก



คงจะเห็นได้จากบทเพลงซึ่งนาฏกเวรแต่งขึ้นเพื่อจะให้พระยาครุฑหมางใจกับกาก็ และนำนางมา  
คืนท้าวพรหมหัตถ์ บทเพลงนี้ยังใช้ร้องส่งในวงมโหรีจนทุกวันนี้เพราะมีความไพเราะเพราะพริ้ง  
กินใจผู้ฟัง แต่พระยาครุฑเวรโดยผู้ซึ่งมีชนกคิดหลังเรื่องลักพาตัวก็โดยคิดว่าไม่มีใครรู้เห็นถึงกับ  
สะอึกและอึ้งแค้นใจยิ่งนัก แต่ก็ยังไม่ปลงใจเชื่อว่าจะจะเป็นจริงไปได้ดังคำข่มของนาฏกเวร  
จึงถามว่า

|                             |                                 |
|-----------------------------|---------------------------------|
| เราโก่งก้างวานประสานสาย     | บรรยายหลากจิตคิดลัด             |
| อนึ่งนายก็เป็นชายแท้เดินกิน | โฉนรู้เสร็จสิ้นในสิบพลี         |
| เราแจ้งทางทุเรศเขตรัญ       | สัตตภักที่ค้นสมุทรใส            |
| แน่วจะขวางแวงหางมบุรี       | ก็จบลงถึงที่แม่ต้นตาล           |
| ควยน้ำนั้นคุชณะเอี้ยกลอน    | จึงชื่อสี่พันครอันไพศาล         |
| ประกอบด้วยทนต์ม้วนภาณุภาพ   | คชสารเงือกน้ำและนาคินทร์        |
| ผู้โคขามนทีสี่พันคร         | ก็ม้วยมรณเป็นเหยื่อแก่สัตว์สิ้น |
| แสนมหาพระยาครุฑยังเต็มบิน   | จึงลวงสิ้นถึงนิมานทอง           |
| นี่แนะนำไปไคโฉนเล่า         | คาโดยเคว่าเล่นพอเห็นคลอง        |
| ฤาเหาะเหินเดินไคตั้งใจปอง   | จึงไปเห็นห้องนิมานชัย           |

นาฏกเวรก็ตอบอย่างเขาะเขี้ยเพื่อให้เสียคตแห่งใจพระยาครุฑว่า

|                                |                          |
|--------------------------------|--------------------------|
| อันเวทมนต์ฤทธิ์ไกรไม่เขี้ยวชาญ | แต่จิตหาญแทรกชนสุบรรณจร  |
| พระยาครุฑทรงงูเป็นชายเฉา       | บาพาราผู้รู้ไปรู้สมร     |
| ราตรีปักมีเข้าแนบนอน           | ทิวากรเราแนบระจ่านาง     |
| ทางซู้ทางขึ้นทุกคืนวัน         | แต่สุบรรณมจิกไม่คิดหมาง  |
| เป็นสัจจดังพร้องไม่คำพราง      | ชำระคางกั่วเกลือกจะมีครม |

พระยาครูซึ่งขณะนั้นอยู่ในร่างของมานพผู้ชาญสกาได้ฟังคำตอบของนางกุเวร ก็รู้แน่ว่าตนเสียทีแก่นางกุเวรแล้ว แต่ก็ยังนับถือในความฉลาดเก่งกล้าของคนธรรพ์ที่สามารถทำเช่นนั้นได้ และกล่าวดล่าวความจริงอย่างลุ่มลึกชาย พระยาครูจึงไม่ได้แสดงปฏิกิริยาอันใดออกไป นอกจากรีบลากลับสู่พิมานลิมพลีเพื่อที่จะไปสอบสวนเอาผิดจากกาก็

ฝ่ายกาก็เป็นหญิงที่มีเคราะห์กรรมมากเนื่องมาจากความสวของตนเอง และยังมีคุณสมบัติพิเศษอีกคือ กลิ่นกายหอม ดังที่กล่าวไว้ว่า

|                         |                        |
|-------------------------|------------------------|
| เหมือนกลิ่นทิพนมทาทอง   | เนื้อนั้นหอมฟุ้งจรุงใจ |
| กลิ่นกายติดชายผู้นั้นไป | ผู้ใดต้องสัมผัสพิสมัย  |
|                         | ก็นับได้ถึงเจ็ดทิวาว่า |

ท้าวพรหมทัตทะนุถนอมกาก็ตั้งดวงเนตร ยกโหน่งเป็นเอกอัคมเหสีท่ามกลางสาวสนม กำนัลในถึงหมิ่นหกพันกัลยา กาก็ก็อยู่เป็นสุขเรื่อยมา จนกระทั่งมาวันหนึ่ง ท้าวพรหมทัตไม่ได้เสด็จมาหานางตามปกติ ครั้นไต่ถามนางกำนัลก็ทราบว่า พระสวามีทรงเพลินเล่นสกาอยู่กับมานพรูปงาม นางก็เกิดความอยากรู้อยากเห็นว่าจะงามสมดังคำเล่าลือหรือไม่ เพราะเหตุนางกำนัลทูลว่า

|                          |                         |
|--------------------------|-------------------------|
| ชายนันโถมวิไลประไพพิศุตร | แหลมหลักเชิงเลนก็เจเนจบ |
| ทั้งกิริยาคนสันครันครบ   | อันชายในพิภพนี้ไม่มีปาน |

กาก็ก็คงไม่แตกต่างกับชายหนุ่มหญิงสาวทั่ว ๆ ไปซึ่งเป็นวัยรุ่นที่มีความอยากรู้อยากเห็น อยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยากจะได้เห็นคนที่รูปโฉมงามเลิศว่าจะงามสักเพียงไหน จูจเคียว พระเพื่อนพระแพงอยากเห็นรูปโฉมของพระลอ และแม่ไค้ฟังเพียงคำชมชมความงามก็หลงใหล พระลอเสียแล้ว ในเรื่องรามเกียรติ์ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ความงามเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ ไม่ว่าจะเป็นหญิงหลงรูปชายหรือชายหลงรูปหญิงก็ตาม นางสามนักข้ายกขี้ม้ายน้องสาว ทศกัณฐ์ จ้าวลงกา เมื่อเห็นรูปโฉมพระรามพระลักษมณ์ก็หลงใหลอยากไค้มาเป็นสามี ครั้นพระราม พระลักษมณ์ไม่ปลงใจด้วยก็เข้าพบตีทำร้ายสิดาด้วยความอิจฉาริษยาที่งามกว่าตน เป็นเหตุให้ตน

ไม่ได้รับการสนใจ และยังนำความไปยุยงพยุห้ผู้เขษณาให้เกิดความอยากเห็นนางสีดา  
ผู้งามเป็นเลิศอีกด้วย นับว่านางสวามัถยาเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดศึกชิงนางระหว่างฝ่าย  
พระราม และฝ่ายพศกัณฐ์อย่างยืดเยื้อยาวนานในเวลาต่อมา

กาลนั้นก็ถึงที่มียุบงามเลิกอยู่แล้ว ครั้นเสด็จไปเฝ้าพระทวารแอมคุมานพ และก็  
เป็นการบังเอิญที่ได้สบตากับมานพ ซึ่งก็คือพระยาครุฑเวนไตยผู้แปลงร่างมา ทางฝ่ายต่างเกิด  
ความพึงพอใจซึ่งกันและกัน กาลนั้นก็ถึงกับ

มีอาจยืนขึ้นจิตคำรงตน

ก็เลี้ยวองค์จรจรัดผันผาย

ดูอาสน์ไสยาศพรณราย

กรกายพักตราคะนิงครวญ

หากหากก็มีได้สบตากับมานพผู้ทรงอิทธิฤทธิ์เป็นพระยาครุฑ เรื่องราวทั้งหลายก็คงไม่  
เกิดขึ้น กาลนี้ก็คงจะไม่ได้ชื่อว่าเป็นหญิงชั่ว แต่นี่พระยาครุฑต้องการกาภิเษกเป็นกรรมสิทธิ์ และ  
มั่นใจว่าตนทำได้โดยไม่มีใครล่วงรู้ และถึงแม้ว่าจะมีใครรู้ก็ไม่สามารถที่จะต่อสู้เอาชนะตนได้  
คิดดังนั้นแล้วพระยาครุฑจึง

บันดาล เป็นมหาเวทย์พิศ

จบจังหวัดเปรี้ยงเปรี้ยงเสียงประหาร

ครันครันตื่นหัวจักรวาล

ดิบทะยานสู่สิงหบัญชร

เข้านั่งแนบแอบนางบนแท่นรัตน

ประคองหัตถ์อุบถายสายสมร

จึงกล่าวรสพจนารถสุนทร

โยสมร เสมอชีพไม่น่าพา

ช่างนอนนิ่งอิงแขนงไม่เงยพักตร์

ความพิริบร้อนเข้ามาหา

พื้อมานพน้อยชาญสกา

หวังจะมาพาน้องไปครองกัน

กาลก็ได้ฟังดังนั้นก็ตกใจยิ่งนักได้แต่ป้องกันปัดสลดกรและโต้ตอบกรรมพระยาครุฑทั้งวังวอน  
ร้องขอความเมตตาให้พานางไป แต่พระยาครุฑเวนไตยก็พูดแล้วโลมด้วยคำหวานแล้วถือโอกาส

ดื่มน้ำเย็นโพยมน

เฉียวฉิมพริบตาในนาที่

ถึงลิมพลีวันวิมานทอง

วางอนงค์ลงบนแท่นพรณราย

ตระกองโอบอุ้มแก้วกาฬ

ควัยฤทธิรงค์ราชภักดิ์

ก็ข้ามสี่พันครสะควกคาย

เข้าสู่ทองวิเชียรรัตน์เรืองฉาย

ก็กลายเพศจากครุฑเป็นเพวญ

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า แม้กาฬจะยินยอมหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่มีทางขัดขืนหรือ  
ป้องกันตัวเองได้เลย ครั้นมาอยู่กับพระยาครุฑที่วิมานลิมพลีแล้ว นางก็หวังพึ่งพระยาครุฑเพราะ  
ไม่คิดว่าจะมีทางใดที่หนีรอดกลับไปเมืองพาราณสีได้ นางต้องพยายามทำให้พระยาครุฑพอใจและ  
หลงใหลเพื่อความอยู่รอดของตนเอง หากพระยาครุฑไม่พอใจหรือเบื่อหน่ายนางขึ้นมาเมื่อใดก็  
หมายถึงความตายหรือการเนรเทศนางไปเสีย พระยาครุฑเองก็หลงใหลกาฬมากเข้าชมเชยมิไ้  
ทาง ทั้งนางให้ยวชนที่ดีสี่พันคร และยอดเขาต่าง ๆ รอบวิมานลิมพลี ต่างคนต่างก็มี  
ความสุขมาก จนลืมสิ่งทุกอย่างที่เคยเป็นความสุขมาก่อน ความตอนนี้เจ้าพระยา -  
พระคลัง (หน) นิพนธ์ไว้อย่างไพเราะว่า

ครุฑลี้มลงเล่นโอบคาค

ครุฑลี้มลงเล่นสัถภักซ์

ครุฑลี้มรอนเล่นโพยมน

ครุฑลี้มไลคานาคา

ครุฑหลงชมทรงสมรขึ้น

ครุฑละเล็งหลงเชิงยุพาพาล

ครุฑหลงกลืนแก้วขจรขึ้น

ครุฑหลงกระบวนชวนตระโบม

วรนาถลี้มมิ่งมโหศวรรย์

สุตาจันทร์ลี้มพัศตร์พระภัสศา

นฤมลลี้มสนมสนิพหน้า

กัลยาลี้มเล่นอุทยาน

นางหลงวีรรสทิพย์ภักศา

เขาวนาลย์หลงเล่ห์ประหลาดโลม

นางหลงชั้นรสทิพย์อันเจ็ดโฉม

นางหลงโสมนัสในสุกษา ๕

กาที่อยู่อย่างเป็นสุขในวิมานฉิมพลีได้สืบสืบ พระยาครุฑจึงเพิ่งมารู้ว่านางมิไคมีตนแต่เพียงผู้เดียว แต่มีนาฏกเวรรวมเป็นชู้ด้วยอีกคนหนึ่งในวันหลัง พระยาครุฑพยายามคาดกันเอาความจริงจากกาทั้งสี่เรื่องนี้มาแล้วจากคำขบขันของนาฏกเวร แต่กาก็ไม่ยอมรับด้วยไม่ทราบว่านาฏกเวรชายคนที่สองได้หักหลังตนโดยนำความลับไปเปิดเผยเสียแล้ว กาก็กล่าวอย่างเด็ดเดี่ยวว่า

แม้พิรุณพายุวิบัติครุฑตาย

ไม่เสียตายชนม์ชีพเท่าของโย

อยู่หลักหลักดาจะวัดไปส่งเสีย

ไม่ไปรคเมืงจงประหารให้คักนัย

พระยาครุฑได้ฟังเช่นนั้นก็ยิ่งลึนรักกาเพราะไม่ยอมสารภาพผิด แต่กาที่นั่นก็กล่าวถึงบางจะรับสารภาพหรือไม่ก็ตามโทษของนางก็คงไม่เปลี่ยนแปลง พระยาครุฑยอมรับศักดิ์ศรีของตนเองเหนือกว่านางแน่นอน ความจริงถ้าจะวิเคราะห์กันให้ถี่ ๆ จะเห็นว่า พระยาครุฑนั้นควรโกรธและหาทางแก้แค้นนาฏกเวรมากกว่าที่จะมาโลเบื้อเอากับกา แต่พระยาครุฑเสียรู้นาฏกเวรถูกหมิ่นความเป็นชายที่เมียมี่ชู ซึ่งเป็นเรื่องที่เสียศักดิ์ศรีผู้ชายมาก โดยเฉพาะผู้ที่นี่อิทธิฤทธิ์อย่างพระยาครุฑ แต่พระยาครุฑทำอะไรนาฏกเวรไม่ได้ และถึงแม้จะทำได้โดยอาศัยอิทธิฤทธิ์ที่มีอยู่ก็ตามแต่ก็ไม่สามารถล้างความอับยศที่ถูกสวมเขาได้ พระยาครุฑจึงหันมาระบายอารมณ์ใส่นางกา แล้วพานางไปขึ้นนกรในราตรีนั้น

ครั้นท้าวพรหมหัตถ์เห็นกาก็กลับมากมีไคยคืนก่อนรับ เพราะทราบเรื่องราวทั้งหมดแล้ว หากท้าวพรหมหัตถ์มีน้ำพระทัยรักกาที่จริงก็น่าจะเห็นใจกาบ้าง เพราะเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นเห็นกาก็มิใช่เป็นต้นเหตุหรือเป็นคนต้นคิด แต่เกิดขึ้นเพราะพระยาครุฑบ้าง นาฏกเวรบ้าง หรือแม้แต่ตัวท้าวพรหมหัตถ์เองที่หลงเพลินเล่นสกาจนสิ้นเวลาไปหากา ทำให้กาที่ต้องตามออกมาแถมดูมานพผู้เล่นสกาเกิดสับสนต้อใจกัน ซึ่งเป็นจุดแรกเริ่มแห่งความยุ่งยากทั้งหลายในเวลาต่อมา

ในสมัยโบราณค่านิยมเรื่องการมีสาวมีคนเดียวยังฝังแน่นอยู่ในจิตใจของผู้ชายทุกคน ดังนั้นแม้ผู้หญิงที่เป็นภรรยาจะต้องชั่วเพราะสถานการณ์บีบบังคับ เช่นกาที่หรือวันทองก็มีไคยผู้ใดให้ความเห็นใจ หรือมองอย่างให้ความยุติธรรม เราจึงไม่แปลกใจที่มีกากล่าวเหยียดหยันผู้หญิงที่มีสามี

มากกว่าหนึ่งคนว่า "วันทองสองใจ" บ้าง "นางกาเกี" บ้างตามอัธยาศัยของ  
ลูกผู้ชายที่ไม่เคยเห็นความบกพร่องของตนเอง

### บทเสริมท้ายเกี่ยวกับเรื่องกาเกี

เรื่องกาเกีคำกลอนที่เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งขึ้นนั้นนำเค้าเรื่องมาจากคัมภีร์พระไตร-  
ปิฎกในนิบาตชาดกเรื่องกาฬาคีชาดก และกุณาลชาดก ข้อความในชาดกทั้งสองเรื่องนี้  
พระพุทธองค์ได้ตรัสเทศนาแก่ภิกษุองค์หนึ่ง ซึ่งกระสันจะลาสิกขาบทด้วยมีความเสนาหาในสตรี  
นางหนึ่ง พระพุทธองค์จึงประทานโอวาทว่า ธรรมศาสตร์มีจิตไม่แน่นอน แม้โบราณบัณฑิต  
ทั้งหลายก็ไม่สามารถป้องกันความประพฤตินอกใจของสตรีได้ แล้วทรงนำเอากาฬาคีชาดกและ  
กุณาลชาดกขึ้นมากล่าวเพื่อเตือนสติและเห็นโทษของกาม ในที่สุดภิกษุองค์นั้นก็บรรลุโสดาบัน

ในกาฬาคีชาดกเรียกกาเกีว่า กาฬาคี เรียกคนชรัพรว่านางกุเวร เรื่องมีเพียง  
พระยาครุฑนำนางกาฬาคีมาคืนท้าวพรหมหัตถ์เท่านั้น แต่ในกาเกีคำกลอนของเจ้าพระยาพระคลัง(หน)  
ถึงตอนลอยแพกาเกี ต่อมาผู้แต่งเพิ่มเติมเนื้อเรื่องขึ้นอีก ให้กาเกีประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ  
แต่ก็เน้นในแนวเรื่องเดิม คือพยายามให้กาเกีมีมากชุลหลายผัวยิ่งขึ้น กล่าวคือ เมื่อกาเกีถูก  
ลอยแพไปพบพ่อค้ากลางทะเลได้เป็นเมียพ่อค้า พลัดจากพ่อค้าก็ไปได้กับโจร จากโจรก็ไปได้  
เป็นชายาของท้าวทศวงศ์แห่งเมืองอภัยสาดี ในที่สุดก็กลับมาเป็นมเหสีของนางกุเวรซึ่งขึ้น  
ครองเมืองพาราณสีแทนท้าวพรหมหัตถ์ผู้วายชนม์

ค่านิยมมุ่งหมายในการแต่งนั้น เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้กล่าวไว้ในตอนต้นเรื่อง  
กาเกีคำกลอนว่า

แต่ครั้งองค์ทรงศีลชินวร

เสวยพระชาติเป็นสุกญาพระยานก

หวังแสดงแจ้งจริงที่หญิงพาล

ขอแสดงแจ้งนันทนในกาลก่อน

เพียวสัจจรหมายประโยชน์โพธิญาณ

จึงชักเรื่องชาดกมาบรรหาร

ให้ชาวชาตรู้เชิงกษัตริย์

ส่วนตอนท้ายเรื่องที่มีผู้แต่งต่อมีกลอนกล่าวไว้ว่า

ฉันผู้ต่อแถมความตามประโยชน์      ชื่อว่าโชติมณีรัตนพิงค์ดสอน  
ในการมไม่เพราะเสนาะกลอน      มีไชกรฐสุนทรอย่าติเลย

ผู้แต่งทั้งสองท่านมีเจตนารมณ์ตั้งแต่แรกเริ่มแล้วว่าจะแสดงความชั่วของกาก็ในเรื่องการมีมากฐหลายตัว และชั่วเพราะสมภารใจ มีไชเพราะสถานการณ์บีบบังคับแต่อย่างใด หากเราจะให้ความยุติธรรมแก่กาก็บ้าง โดยไม่เริ่มมองกาก็อย่างมือคดไว้ก่อนเหมือนผู้แต่ง เราก็จะเข้าใจและเห็นใจในชะตากรรมของกาก็ที่ได้ชั่วโดยสันดาน แต่ต้องกระโจนเข้าสู่ความชั่วเพราะกลอุบายของผู้อื่น เพื่อไต่ดัจฉาตัวเข้าไปแล้วก็ต้องพยายามมีความพอใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นเหมือนกับคำพังเพยที่ว่า "ตกกระไดพลอยกระโจน" นั่นเอง

#### การวิเคราะห์เชื้อชาติของตัวละคร

ในเรื่องกาก็มีทั้งตัวละครที่เป็นมนุษย์และเป็นอมมนุษย์ ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญตกเห็นมกันมี 4 ตัวคือ ท้าวพรหมหัตถ์ นาฏกเวร กาก็และพระยาครุฑ ในบรรดาตัวละครทั้ง 4 นี้ นาฏกเวร เป็นตัวละครที่ฉลาดเฉลียว และมีเล่ห์เหลี่ยมมากที่สุดจนทำให้ตัวละครอีก 3 ตัวที่เหวี่ยงต้องเสียรู้แก่นาฏกเวร และประสบชะตากรรมต่าง ๆ กัน แต่นาฏกเวรก็อยู่อย่างปรกติสุขไม่ได้รับความเดือดร้อนแต่อย่างใด และยังได้รับพระราชทานบำเหน็จจากท้าวพรหมหัตถ์อีกด้วย แม้จะมีผู้แต่งต่อสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็แต่งให้นาฏกเวรเป็นตัวละครเอก กล่าวคือตอนจบของเรื่องให้นาฏกเวรขึ้นครองเมืองพาราณสีแทนท้าวพรหมหัตถ์ซึ่งสิ้นพระชนม์ และนาฏกเวรก็ได้ยกทัพไปตีเมืองอภัยสาดีเพื่อชิงกาก็ซึ่งตกไปเป็นมเหสีของท้าวทศวงศ์มาได้ และอภิเษกกาก็ขึ้นเป็นมเหสี

ในที่นี้จะวิเคราะห์ตัวละครแต่ละตัวไปตามเชื้อชาติ และสังคมแวดล้อมถึงกล่อมเกล่าให้ตัวละครมีลักษณะนิสัย และการตัดสินใจดังปรากฏในเรื่องกาก็

## นาฏกเวร

นาฏกเวรเป็นอมมุขย์ประเภทคนธรรพ์ เป็นชาวสวรรค์ผู้มีความเชี่ยวชาญทางการขับร้องและดนตรี เป็นพวกมีนิสัยเจ้าชู้ มีเสน่ห์ทำให้ผู้หญิงหลงรัก ชอบใช้ชีวิตอย่างสำราญ หมกหมุ่นอยู่กับการเสเพลเป็นนิสัย

คนธรรพ์เป็นอมมุขย์พวกเดียวกับ วิทยาธร อัปสร กิณร ลิทธิ และคฤหิก อมมุขย์เหล่านี้เป็นเจ้าของดินเดิมก่อนที่ชาวอริยกะมาตั้งถิ่นฐาน เมื่อชาวอริยกะขยายอาณาเขตออกไปเรื่อย ๆ ยิงกว้างขวางออกไปเท่าใดก็ยิ่งพบชนเผ่าต่าง ๆ มากขึ้นเท่านั้น แต่ชาวอริยกะก็ไม่ยกย่องเจ้าของดินเดิม พวกโคที่ผู้ชาวอริยกะไม่ได้และยอมเป็นผู้รับใช้ก็เรียกอย่างเหยียดหยามว่าทาส หรือทาสย์ ส่วนพวกที่เนรไลยฉลาดและรูปร่างหน้าตาก็ก็เรียกว่าอมมุขย์ คือครึ่งเทวดาครึ่งมนุษย์ พวกอมมุขย์อยู่กระจัดกระจายเร่ร่อนกันไปตามหมู่บ้านเขาในอินเดีย และไม่คอยจะได้ขัดขวางการแผ่อำนาจของชาวอริยกะ จึงไม่ปรากฏว่าเป็นพวกดุร้ายและชาวอริยกะก็ได้เกลียดชัง เสรีโยโกเศศและนาคะประทีปได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับอมมุขย์ไว้ว่า วิทยาธรเห็นจะเป็นพวกมีวิชาเล่ห์กลเก่ง ส่วนอัปสรและคนธรรพ์เห็นจะเป็นบรรพบุรุษแห่งชาติที่อยู่ตามไหล่เขาหิมาลัยทุกวันนี้ ซึ่งนับว่ามีรูปร่างหน้าตาสะสวย เลี้ยงเพรา และความประพฤติศีลธรรมระหว่างหญิงชายจะไม่สู้ถือเคร่งครัดกันนัก หญิงชายที่ได้เสียกันเองเป็นสามีภริยากันจึงเรียกกันว่าแต่งงานกันอย่างคนธรรพ์ (คานธรรพวิวาท) ครอบชาวอริยกะจะได้มนุษย์เหล่านี้มาเป็นพวกบำรุงบำเรอความสุขของตนอยู่บ้าง จึงเกิดมีเรื่องราวกล่าวเป็นเชิงเทพนิยายว่า อัปสรเกิดขึ้นในคราวกวนน้ำอมฤตและเป็นนางฟ้าสำหรับบำเรอเปรอสุขพวกเทพทั่วไป ส่วนคนธรรพ์ก็เป็นพวกขับร้องของเทพ<sup>1</sup>

<sup>1</sup>พระยาอนุนานราชธน เมืองสวรรค์และผิสาางเทวดา โดย เสรีโยโกเศศ (นามแฝง)



คนธรรมดาในเรื่องกาгинั้นเป็นที่เลื่องลือของท้าวพรหมหัตถ์ เป็นที่ปรึกษาเรื่องราวต่าง ๆ และสามารถช่วยแก้ไขปัญหาลงของท้าวพรหมหัตถ์ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ดังเช่น เมื่อครั้งกาภิหยาไป  
 คนธรรมดาพูดท้าวพรหมหัตถ์ว่า มานพคุณเล่นสกาของพระองค์คงจะแปลงเป็นพระยาครุฑแล้วลักพาตัว  
 หวีไปคนธรรมดาอาศัยติดตามไปสืบข่าวจนรู้ว่าเป็นความจริง และต่อมาก็ใช้กลวิธีอันแยบยลทางค่าน  
 การดนตรีและขับร้อง จึงจนชำนาญอยู่ทำให้พระยาครุฑต้องนำกาภิมาคืน แต่ลักษณะนิสัยที่ไม่ดี  
 ของคนธรรมดาที่คือ ไม่เห็นการประพาศนิตคือธรรมระหว่างหญิงชายเป็นเรื่องสำคัญ นาฏกเวร  
 จึงเป็นคู่กับกาภิหยาของท้าวพรหมหัตถ์อย่างไม่คิดเกรงพระทัยเลย ข้ามห้วยน้ำยังนำเหตุการณ์  
 ต่าง ๆ ระหว่างตนกับกาภิหยาในนิมิตมาเล่าซ้ำเป็นเพลงให้ทั้งท้าวพรหมหัตถ์และพระยาครุฑฟัง  
 อย่างเปิดเผยและเย้ยหยันอยู่ในที่ ท้าวพรหมหัตถ์เองก็คงพอรู้นิสัยของนาฏกเวรคืออยู่จึงไม่คิด  
 ลงโทษทัณฑ์ ทั้งที่เป็นโทษถึงขั้นประหารชีวิต

ท้าวพรหมหัตถ์เป็นกษัตริย์ที่ฉลาดในการปกครอง แม้พระองค์จะโหม่นส่าส่าเพียงใดก็ตาม  
 พระองค์ก็ไม่สั่งประหารนาฏกเวร กลับไปลงโทษกาภิหยาคนเดียว ทั้งนี้เพราะนาฏกเวรเป็น  
 ที่เลื่องลือมีสติปัญญา แม้จะเป็นลักษณะ "ฉลาดแกมโกง" ก็ตามที่ นาฏกเวรสามารถแก้กล  
 พระยาครุฑได้ คือทั้งเป็นผู้วางแผนและเป็นผู้ลงมือปฏิบัติตามแผนนั้นจนงานแก่แค้นพระยาครุฑ  
 สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ท้าวพรหมหัตถ์คงต้องอาศัยปัญญานาฏกเวรช่วยแก้ปัญหาอยู่เสมอจึงละเว้น  
 โทษให้ แก่หญิงงามอย่างกาภิหยาไต่ถามว่า พระองค์จึงตัดพระทัยได้ให้ลอยแพกาภิหยาไปเสีย

ท้าวพรหมหัตถ์คงจะเป็นชาวอริยกะผู้ฉลาดและรู้จักใช้คน กษัตริย์ชาวอริยกะโดยทั่วไป  
 นิยมการทำสงครามว่าเป็นเกียรติของพระราชา นิยมการแข่งขัน การค้าสัตว์ และเล่นการพนัน  
 โดยเฉพาะการเล่นสกา ถือว่าเป็นการพนันชั้นสูง ผู้แพ้สกาต้องเสียเงินทองมากมายหรือแม้แต่  
 เสียบ้านเสียเมืองก็มี ดังเช่น พระนล และพระเจ้ายุธิษเฐียร กษัตริย์ในมหากาพย์มหา-  
 ภารตยุทธ์ของอินเดียเป็นต้น ท้าวพรหมหัตถ์ในเรื่องกาภิหยาเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ครองกรุง  
 พาราณสี ซึ่งเป็นเมืองสำคัญในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย กรุงพาราณสีตั้งอยู่  
 ฝั่งเหนือของแม่น้ำคงคา ปัจจุบันเรียกว่า "เบนาเรส" (Benares) แต่ไทยเรียกว่า  
 พาราณสี ในกาภิหยาถกถามถึงท้าวพรหมหัตถ์ตอนต้นเรื่องว่า

ยังมีราชบรมพรหมทัต

เป็นปฐมบรมราชธานี

กว้างใหญ่ยาวไค้สิบสองโยชน์

หมื่นเมืองเลื่องพระเคศเคชา

ผ่านสมบัตินฤแก้วพาราณสี

ศรีสุนกสุขเกษมศรรยา

พลโจรจตุรงค์คังชยา

ระอาอากอนเกล้ามาอภิวันท์

ท้าวพรหมทัตโปรดการเล่นสกามาก คุตตูของพระองค์ก็คือ มานพรูปงามยิ่งพระยาครุฑ  
เวนโดยแปลงร่างมานั้นเอง พระยาครุฑจะมาเล่นสกากับท้าวพรหมทัตสลับค่าแต่ละครั้ง บางครั้ง  
ก็เอนเหล็ดพลิกกันไปจนเย็น ทำให้ค่าก็ต้องมาแอบดูและเกิดเรื่องดังกล่าว

ส่วนกาที่ตัวละครฝ่ายหญิงในเรื่องนี้เมื่อวิเคราะห์ลักษณะนิสัยแล้วคงไม่ใช่หญิงชาวอริยกะ  
แต่จะเป็นอมมนุษย์ประเภทอัปสร เป็นพวกที่มีรูปร่างงดงามมาก ในคัมภีร์ปุราณะ กล่าวถึง  
กำเนิดของนางอัปสรไว้ว่า

นางอัปสรเกิดจากท้องทะเลน้ำมัน กล่าวคือตอนพวกเทวดาและอสูรช่วยกันกวณ  
เกษียรสมุทรนั้น นอกจากจะได้น้ำอมฤตแล้วยังได้นางอัปสรขึ้นมาด้วย และชื่อหนึ่ง  
ของนางอัปสรก็คือ สุรางคนา ซึ่งแปลว่าภรรยาของเทวดา คำว่า "อัปสร"  
ตามศัพท์แปลว่าผู้ที่เคลื่อนไหวอยู่ในน้ำ นางอัปสรมีรูปโฉมโฉมงามเป็นพิเศษ  
ชอบแปลงตัวและใช้ความงามของตนทำลายการบำเพ็ญตบะของพวกบักบวช เช่น  
นางอัปสรเมณฑาและรัมภา เป็นต้น<sup>1</sup>

เมื่อนางอัปสรผุดขึ้นมาจากเกษียรสมุทรนั้นมีเป็นจำนวนมาก แต่พวกยักษ์และเทวดาต่าง  
ก็ไม่เอาใจใส่ เพราะมันจ้องแต่จะแย่งชิงน้ำอมฤตกัน เหล่านางอัปสรก็เลยพากันเหาะลอย  
เกว้างคว้างเหมือนบุเมขที่ลอยอยู่ในท้องฟ้าไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ครั้นเมื่อทวยเทพพากันดื่มน้ำ  
อมฤตแล้วจึงหันมาพิจารณาเรื่องนางอัปสรแล้วตกลงกันว่า นางเหล่านี้จะต้องเป็นสมบัติของสวรรค์

<sup>1</sup>กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรมหรือ  
การวิทยา ( Indology ) หน้า 135

เป็นของกลาง ใครจะเอาไปเป็นกรรมสิทธิ์ไม่ได้ แต่ถ้าผู้ใดเหงาเปล่าเปลี่ยวก็ไปเลือก  
 เหยยมนางอัปสรได้ นางอัปสรจึงกลายเป็นผู้บำเรอเทวดาในแดนสวรรค์ไป โดยปกปิดนสวรรค์  
 ไม่มีเทวดาผู้หนึ่ง นอกจากบรรดาชายาของเทพเจ้าเท่านั้น นางอัปสรจึงเป็นผู้หญิงอีกพวกหนึ่ง  
 ที่เทวดาทั้งหลายแย่งกันครอบครองจนต้องตั้งข้อถกเถียงดังกล่าว

ถ้าหากก็เป็นอมมนุษย์ประเภทอัปสร เราก็จะไม่แปลกใจนักในอุปนิสัยและพฤติกรรม  
 ของนาง หากมิได้ถือเคร่งครัดนักในการรักษาวงศ์วานตัว หรือมิได้พยายามจนสุดความสามารถ  
 ที่จะป้องกันพรหมจรรย์ของนางไว้ นับว่าความคิดในเรื่องนี้แตกต่างจากนางสีดาในเรื่อง  
 รามเกียรติ์ หรือรามายณะ เพราะสีดาเป็นชาวอริยกะซึ่งโดยทั่วไปจะรังเกียจเหยียดหยาม  
 พวกเผ่าอื่น และจะไม่ยอมรวมพงศ์พันธุ์ด้วยเป็นอันขาด

ถ้าก็นั้นเมื่อแรกเห็นคนธรรพ์ขึ้นมาถึงวิมานฉิมพลี นางเกิดความประหลาดใจจนพักตร์เผือก  
 ทั่วเกรงว่าคนธรรพ์จะอ่านความคิดของนางออกมา นางอยู่กับพระยาครุฑด้วยความพอใจ  
 นิ่งใซ้อย่างทุกขัธรมาน เพราะพลัดพรากจากท้าวพรหมหัตถ์ผู้รักใคร่ แต่นางก็ได้ไต่ถามข่าวคราว  
 ของท้าวพรหมหัตถ์ตามปรกติที่ควรกระทำ คนธรรพ์เมื่อเห็นปฏิภินิชาของกาก็ที่แสดงออกและได้  
 สดับคำที่นางถาม ก็รู้โดยทันทีว่า

นางหลงเล่ห์เมถุนสุกษา

จะว่าเรื่องภัสดาก็ป่วยความ

ประเวณีสตรีได้เคร่งจิต

จาจะคิดเหมือนเอาเสี้ยนมาบังหนาม

จะเข้ยั่วให้มัวในกลเกม

ปิดความอันตรายแห่งเวนไตย

คนธรรพ์พูดเล่าโลมกาก็ไม่นานนัก กาก็ก็โอดถอนอ่อนตาม ซึ่งถ้าจะเปรียบระหว่าง  
 คนธรรพ์กับพระยาครุฑแล้ว จะเห็นว่าพระยาครุฑต้องใช้ความพยายามมากกว่าคนธรรพ์หลายเท่า  
 กว่ากาก็จะยอมเอออวย การที่คนธรรพ์รวบรัดกาก็ได้เร็วกว่าพระยาครุฑก็เพราะว่า ามมนุษย์  
 ประเภทคนธรรพ์มีนิสัยเจ้าชู้ มีเสน่ห์ทำให้ผู้หญิงหลงรัก และโดยทั่วไป ผู้หญิงที่เป็นภรรยา  
 ของคนธรรพ์ก็คือพวกนางอัปสรนั่นเอง

ทางคานพระยาครุฑนั้นในกาถาคำกลอนพรรณนาไว้ว่า

|                             |                           |
|-----------------------------|---------------------------|
| ปางนั้นยังมีครุฑราช         | สุริยชาติล้ำสกุลปักษา     |
| สถิตสถานพิมานรัตนมยา        | ยอดมหาพฤตษาลิมพลี         |
| ในเชิงเขาเมรุราชบรรพต       | ปรากฏควัยกาลังปักมี       |
| บินหนักกวักละโยชนัศวายุทธิ  | อาจข้ามนทีสีทันดร         |
| ประกอบควัยมนตรามหาเวท       | ทั่วประเทศเกรงจบสยบสยอน   |
| เคยเที่ยวเล่นเป็นสุขทุกคนคร | สถาพรพูนสวัสดิ์อยู่อุตรา  |
| กับบรมพรหมทัตปินธเรศ        | เคยประเวศทรงสกากันหนักหนา |
| ถ้อยที่มีชัยแลอัปรา         | ก็ปรารภเพื่อจะทรงสกาถ     |
| ออกจากพิมานรัตนเรืองรอง     | ผาคผของทะยานขึ้นเวหน      |
| ข้ามมหาสาครเรศวงวน          | ก็ดูคลแคลนราชธานี         |
| ลงยังรุกขพระไทรใบชิต        | นิมิตกายกลายเพศจากปักมี   |
| เป็นมานพเสาวภาคย์โสภี       | จรลีนวนาคคำเนินมา         |
| เข้าพาราณสีบุรีเรือง        | ชำเลื่องแลแปรพักตร์สายหา  |
| อันนาริตามรวกธยา            | ใครปะตามานพก็สยใจ         |

จากคำกลอนข้างต้นนี้เราจะเห็นว่าพระยาครุฑอยู่ที่วิมานฉิมพลีในเชิงเขาพระสุเมรุ เป็นผู้มีพลังกำลังมหาศาลทั้งมีเวทมนตร์สามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ และยังเล่นสกาได้เก่ง ทักเทียมหัวพรหมทัตอีกด้วย ในด้านความเจ้าชู้กรุ่มกริมก็มีไม่น้อยเช่นเดียวกัน เกี่ยวกับชาติพันธุ์และถิ่นที่อยู่ของพระยาครุฑนั้นมิกล้าไว้เหมือน ๆ กัน พอจะสรุปได้ว่า

พระยาครุฑมีวิมานอยู่บนต้นฉิมพลี คือต้นจ้าว ที่แก่งผาแห่งหนึ่งของเขาพระสุเมรุ เขาพระสุเมรุนั้นตอนยอดเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นที่สุดของพระอินทร์ เหนือขึ้นไปมีสวรรค์อีกหลายชั้น แล้วถึงพรหมโลก.... ภูเขาเจ็ดชั้นที่ล้อมรอบ

เขาพระสุเมรุเรียกว่า เขาสัตตบริภัณฑ์ มีชื่อแยกนับโดยลำดับจากเขา  
พระสุเมรุคือ บุคนธร อธิสนธร กรวิก สุธัสส เนมินธร วินตก และ  
อัครภรณ์ในช่องระหว่างเขาทั้งเจ็ดเป็นทะเลเรียกว่า สัตตนครมี 7 ชั้น  
สีน้ำต่าง ๆ กันตามทิศ น้ำในทะเลสัตตนครนั้นสุขุมละเอียดอ่อนมาก แม้จะเอา  
แฉวงหางนกยูงอันเบาหวิวลงไปก็จะจมลงถึงก้นทะเล<sup>1</sup>  
ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงเรื่องครุฑและเขาพระสุเมรุว่า

ที่ตีนเขาพระสุเมรุ มีสระใหญ่ชื่อสิมพลีสระ แปลว่า สระต้นจ้าว กว้างได้  
500 โยชน์ ต้นจ้าวขึ้นเป็นป่าอ้อมรอบสระ ตามฝั่งสระเป็นที่อยู่ของฝูงครุฑ  
และมีพระยาครุฑเป็นนายใหญ่ตัวโต 50 โยชน์ เมื่อแผ่หางกางปีกยิ่ง  
กว้างยาวออกไปอีกข้างละ 50 โยชน์ แฉมปากซึ่งยาว 9 โยชน์  
และตีนทั้งสองยาวได้ 12 โยชน์อีกด้วย ครุฑนั้นยอมกินนาคเป็นอาหาร  
นาคที่เป็นอาหาร เห็นจะต้องตัวโตกว่าธรรมดาเหมือนกัน

ครุฑนี้เมื่อกล่าวตามลัทธิฮินดูก็มีตัวเดียว ไม่มีมากตัวเหมือนในไตรภูมิ  
เป็นครุฑหน้าขาว (สิตานน) ปีกแดง (รักขบัณ) ตัวทอง (สุวรรณกาย)  
ครุฑที่มีกล่าวอยู่ในวรรณคดีของไทยก็เป็นครุฑตัวเดียวกันนี้ ตามลัทธิของฮินดู  
ว่าครุฑเป็นพาหนะสำหรับพระนารายณ์ทรง<sup>2</sup>

ในคานก้าเนคและรูปร่างของพระยาครุฑตามตำนานอุฎาอุติกะว่า

มีรูปเป็นครึ่งนกครึ่งมนุษย์และถึงเทวคามีลักษณะดังนี้คือ หัว ปีก เล็บ ปาก  
เหมือนนกอินทรี ตัวและแขนขาเป็นคน หน้าขาว ปีกแดง ตัวเป็นสีทอง

<sup>1</sup>พระยาอนุমানราชชน เมืองสวรรค์และผิศาจเทวคา โดย เสฐียรโกเศศ  
(นามแฝง) หน้า 190 - 191

<sup>2</sup>พระยาอนุমানราชชน (เล่าเรื่องในไตรภูมิ) โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)

พระยาครุฑเป็นโอรสพระกัศยปเทพบิดรกับนางวินตา พระยาครุฑมี  
ภริยาชื่อ อุณฺติ หรือวินายกา และมีบุตรชื่อสัมปาติ ซึ่งได้เป็นผู้  
ชี้ทางให้หนุมานไปลงกา แต่ในรามเกียรติ์เรียกว่าสัมพาที และยังมี  
น้องของสัมปาติอีก 1 ชื่อ ขญาญ<sup>1</sup>

เมื่อกำเนิดพระยาครุฑมีวิเศษยิ่งนัก จนพวกเทวดาหลงเข้าใจผิดคิดว่าเป็นพระอัคร  
จึงกระทำการบูชา พระยาครุฑมีอิทธิฤทธิ์มาก ไม่เกรงกลัวใครแม้แต่พระวิษณุ ซึ่งเป็นมหาเทพ  
ผู้มีเดชานุภาพยิ่งใหญ่ มีอยู่คราวหนึ่งที่พระยาครุฑลอบเข้าไปกินน้ำอมฤต และจะนำเอาไปไถ่  
ความเป็นไทให้แก่มารดาคนที่ต้องตกไปเป็นทาสนางกัทรุ มารดาของพระยานาค พระวิษณุ  
จับได้เกิดรบกันขึ้นแต่ไม่มีใครแพ้ชนะ จึงทำสัญญาอย่างเป็นมิตรไมตรีว่า ในเวลานั่งปกติ  
พระยาครุฑจะตั่งนั่งสูงกว่าพระวิษณุ แต่เวลาไปไหน ๆ พระยาครุฑจะต้องเป็นพาหนะให้  
พระวิษณุ

หากจะวิเคราะห์ถิ่นที่อยู่ของพระยาครุฑกับคนชนรพก็พอจะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์กัน  
พระยาครุฑมีวิมานเดิมสถิตอยู่ในแฉกแห่งหนึ่งต้นเขาพระสุเมรุ ส่วนคนชนรพซึ่งเป็นบริวารของ  
ท้าวจตุโลกบาลก็อยู่สวรรค์ชั้นแรกๆ ที่เรียกว่า จัตุรโลกบาลภูมิ สวรรค์ชั้นนี้อยู่เหนือจอมเขา  
ยุคนธรอันเป็นเขาเพือกแรกในเพือกทั้ง 7 ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ แต่พวกคนชนรพอยู่  
ตอนต้นสวรรค์ เพราะจะไปอยู่บนกับเทวดาในสวรรค์ไม่ได้ พระยาครุฑและคนชนรพก็จะ  
เคยพบเห็นและรู้จักกันบ้างเพราะเป็นชาวต้นสวรรค์เหมือนกัน และต่างฝ่ายต่างก็มีเวทมนตร์  
ถาอาจำแสงกายได้เช่นเดียวกัน จึงรู้เท่าทันกันไม่ยากนัก

ตอนพระยาครุฑได้นางกานันท์ ค่ำกลอนกล่าวไว้ว่า

|                         |                          |
|-------------------------|--------------------------|
| คงได้ควมมณฑลมหาวิเศษ    | ของตรีเนตรในดาวดึงส์     |
| อันหอมหวานอวลอบทั้งโลกา | จะหน่วงขำมิให้ขมมันสุดใจ |

<sup>1</sup>พระยาจักรีภิรมย์ เทวกำเนิด หน้า 102

และในตอนที่ยบรรยายกาศนั้น กล่าวว่

ชื่อากัศรีวิลาสคงดวงจันทร์  
เสมอเหมือนกลิ่นทิพมณฑาทอง  
กลิ่นกายลือชาขลุ่ยนั้นไป

ประไพพักตร์งามเพียงอัปสรสวรรค์  
เนื่อนั้นหอมฟุ้งจรุงใจ  
ผู้ใดต้องสัมผัสพิสมัย  
ก็นับได้ถึงเจ็ดทิวาวาร

กอนพระยาครูทจะนำากัไปคืนไว้ที่หน้าพระลานเมืองพาราณสีนั้น ได้ตีเทียนบริภาษ  
ากัว่า

คิดว่าหงส์จะสร่งแทชชถาร

กลับบินคาอกลัวเกลือกควยเปือกกม

ที่พระยาครูทกล่าวเช่นนั้นก็เพราะได้อากัเป็นถึงนางอัปสรในสวรรค์ชั้นสูงกว่คน  
พระยาครูทประมาณน้ำใจากัได้ใบ้ถึงเหตุคนธรรพ์ซึ่งใกล้ชิดกับพวกอัปสรมากกว่า จึงเสียด  
คนธรรพ์เกิดความอับอายจนต้องคืนนาง และเข้คู้หญิงไปอีกนางมึงในากัคำกลอนกล่าวว่

ทราบสิ้นต้นฟ้าพระเมรุมาศ  
กว่าจะเสร็จศิวิโมกข์ทางธรรม

ตั้งแต่ปางนี้ไม่ขอพบกัน  
แสนชาติไปขอรวมภรมย์ขวัญ  
ถึงเสร็จรเห็จหันไปลิ้มผล

จากการวิเคราะห์จะเห็นว่า พระยาครูทนั้นถูกรุมเร้างานและพ่ายแพ้ยับเยิน สมกับความผิด  
ที่ตนคิดักพาเมียผู้นั้นไปเป็นเจ้าของ ส่วนท้าวพรหมทัต นาฏकुเวร และากันั้นอย่างน้อยก็มี  
ความซื่อสัตย์ใกล้ชิดกันมากกว่าพระยาครูท เพราะอยู่รวมกันมานาน พระยาครูทนั้นไป ๆ มา ๆ  
เป็นเพื่อนเล่นสกาชว่ครั้งชว่คราวของท้าวพรหมทัต และต่อมาจึงคิดร้ายต่อพระองค์อีก พระองค์  
จึงไปปราณพระยาครูท กลับมอบให้นาฏकुเวรชายชู้คนที่ 2 คิดแก้กล้างแค้นจนสำเร็จ

พระยาครุฑหรือครุฑที่เป็นสัตว์ในเทพนิยาย จะมีใครเคยเห็นตัวจริงหรือไม่ นั่นไม่มีใครรู้แน่ เสรีบริโกเศศกล่าวแสดงความเห็นไว้ในหนังสือเล่าเรื่องในไตรภูมิ ตอน ถิรจกานฎิว่า "ส่วนสัตว์พิเศษเช่น ราชสีห์ครุฑนาคไม่มีใครเคยเห็นตัวจริง จึงมีความจำเป็นอยู่มากน้อยที่จะต้องเล่าให้ฟังโดยพิสดาร ไม่ตองกลัวจะเล่าผิด กวีและศิลปินจะได้เอาไปเป็นความรู้ประพันธ์เรื่องหนังสือหรือเขียนรูปปั้นรูป เพื่อให้เกิดความรู้สึกันแท้จริงให้กับผู้อ่านผู้ดู"<sup>1</sup>

เรื่องกาพย์นี้ แม่ผู้แต่งจะนำเค้าเรื่องมาจากนิบาตชาดกในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็ตาม แต่ก็ไม่นับเป็นพระพุทธรูปจนะ ถึงชาดกชั้นนี้ เช่นทศชาติ นักปราชญ์ผู้รู้ก็ได้พิสูจน์แล้วว่า มิใช่เป็นพระพุทธรูปจนะเช่นกัน ตัวเอกของเรื่องกาพย์คือพระยาครุฑ ซึ่งกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์หมายถึงพระพุทธเจ้าไปบังเกิดนั้น ผู้แต่งเรื่องชาดกใช้เป็นแต่เครื่องอุปการณ์ของเรื่องเพื่อให้บรรลุพุทธภาษิตลงได้สนิทเท่านั้น

---

<sup>1</sup>พระยาอนุমানราชชน เล่าเรื่องในไตรภูมิ โดย เสรีบริโกเศศ (นามแฝง)



## สังข์ทอง

ตอน

### รจนา กับ การตัดสินใจเลือกคู่

รจนาเป็นธิดาองค์สุดท้ายในจำนวนเจ็ดองค์ของเจ้าเมืองสามนัค และนางมณฑาแม่พี่สาวตามนัคควรนับได้ว่าเป็นบิดาที่มีโชคพอ ๆ กับมีกรรมที่มีธิดาตรงโถมถึงเจ็ดองค์ โดยเฉพาะองค์ที่เจ็ดนั้น "โสภะเพียงนางในสวรรค์" ที่เดียว

กษัตริย์หรือเจ้าเมืองสมัยก่อน การมีโอรสย่อมเป็นยอดปรารถนากว่าธิดา เนื่องจากสามารถปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากบิดาได้ ขรรมนิยมการมีกษัตริย์สตรีนั้นยังไม่ปรากฏ สตรียังไม่ได้รับการยกย่องหรือยอมรับในความสามารถเช่นปัจจุบัน ในประเทศอินเดีย ชาวอินเดียต้องการมีบุตรชายมาก หากภรรยาแรกไม่มีบุตรชาย สามีย่อมมีภรรยาใหม่อีกได้จนกว่าจะมีบุตรชาย หากพ่อแม่ไม่มีบุตรชายแล้วเชื่อกันว่า เมื่อตายไปจะต้องไปเกิดในนรกขุมที่เรียกว่า "ปุต" และจะต้องได้รับความทุกข์ทรมานสาหัส คนไทยก็เช่นกัน ออกจะนิยมลูกชายมากกว่าลูกหญิงคนหนึ่ง เพราะถือว่าลูกชายเป็นฝ่ายสืบสกุลและสามารถบวชเรียนให้พ่อแม่เกาะชายผ้าเหลืองได้ ซึ่งลูกหญิงทำเช่นนั้นไม่ได้ จึงก็เชื่อกันนิยมลูกชายยิ่งนัก ลูกหญิงนั้นพอแต่งงานก็เป็นสมบัติของสามี

\* มีเรื่องเล่าว่า ฤๅษีวฤๅการเป็นผู้ไม่สมรักใจที่จะมีเมีย วันหนึ่งไปเจอเปรตถูกทรมาน เอาเชือกมัดไว้แล้วถามเอาหัวห้อยลงไปในหลุม มีหนูกำลังแทะเชือกจะขาดเหละไม่ขาดแล้ว ฤๅษีสอบถามดูได้ความว่า เปรตนั้นเป็นบรรพบุรุษคนหนึ่งของตน เป็นคนไม่มีเมียมีลูก เมื่อตายไปไม่มีใครทำพิธีศพให้ส่วนบุญไปให้ จึงต้องมาถูกทรมานตกนรกชื่อปุตดังนี้ ฤๅษีวฤๅการจึงอ้าวก็มาคิดถึงตนว่าถ้าขึ้นบวชเป็นฤๅษีไม่มีเมียไม่มีลูกอยู่อย่างนี้ เห็นจะเดือดร้อนแน่ ตายไปลงจะถ่วงตกนรกขุมปุตเป็นแน่ เพราะไม่มีลูกสำหรับทำพิธีศพที่นรกขุมนี้ เหตุฉะนั้นฤๅษีของอินได้บ่นว่ามากจึงต้องมีเมีย คำว่า "บุตร" จึงแปลว่า "ลูก" นับว่าเป็นคำมาจากชื่อ นรกขุมปุตนี้เอง

ท้าวสามนต์และนางมณฑาแม่จะมีชีวิตสวย ๆ ถึง 7 องค์ ก็คงจะกลุ้มใจ ยิ่งกว่าจะภาคภูมิใจ พ่อตนเองแก่เฒ่าลงก็ให้วิตกเหมือนพ่อแม่ทั้งหลาย คืออยากให้ลูกเป็นฝั่งเป็นฝา เพื่อหวังฝากฝังฝากไขกับลูกหรือแม่จะเป็นลูกเขยก็ไม่รังเกียจ ดังที่ปรารภว่า

จำจะคิดปลูกฝังเสียยังแล้ว

ให้ลูกแก้วมีคู่เสนาหา

หากเขยคนใดคี่มีบุญญา

จะยกพารามอบให้ครอบครอง

แต่ท้าวสามนต์ก็เข้าใจโลก เข้าใจชีวิตพอที่จะไม่ชมเขาโคชินให้กินหญ้าจึงได้

คิดจะประชุมให้พร้อมพรัง

กษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดหัว เมืองใหญ่

ให้บุตรเราเลือกตามชอบใจ

วิธีการเช่นนี้เรียกว่าสวยมพร\*

ในการเลือกคู่ครั้งนี้ โอรสกษัตริย์จากชนาต่าง ๆ ก็มายังพาราสามนต์อย่างพรังพร้อมทั้งหมคอยู่ในวัยสามสิบเศษและยังไม่มีภรรยา เสนาเสนาบดีก็อ่านรายชื่อผู้มีสิทธิ์เลือกเรียงลำดับไปตามบัญชีทางว่าว ในวันรุ่งขึ้นพิธีจึงได้เริ่มขึ้น มีท้าวสามนต์เป็นประธานในการจัดการสมรสหมู่ครั้งนี้

เมื่อวัน

ท้าวสามนต์ยืนมองของใส่

จิ้งทรัสแก่ชราอายุ

เพื่อให้ประชุมกษัตริย์

\* สวยมพร หรือ สยมพร เป็นพิธีเลือกคู่ของพวกสกุลกษัตริย์ในสมัยโบราณ ตามรูปศัพท์แปลว่า เลือกตามใจ, ด้วยตัวเอง วิธีการเลือกคู่ก็ทำนองเดียวกับที่ท้าวสามนต์จัดขึ้นเพื่อให้ชีวิตทั้ง 7 เลือกคู่ครองเอาตามใจชอบ จากบรรดาโอรสกษัตริย์ทั้งหลายที่มาชุมนุม ณ พิธีนั้น เมื่อตัดสินใจเลือกใครแล้วก็มอบพวงมาลัยให้แก่ผู้นั้น พระราชบิดาของฝ่ายหญิงก็จะแบ่งบ้านเมืองให้ครอบครอง พิธีเช่นนี้นับว่าดีกว่าวิธีคลุมถุงชนเพราะให้โอกาสแก่ลูกสาวในการเลือกคู่เอง แต่ก็มีปัญหาตามมาอยู่เสมอ เพราะลูกสาวมักจะเลือกคนที่พ่อแม่ไม่พอใจ ดังเช่นรจนาเป็นต้น

นางเขาว์เจ้าวงไปเลือกคู่  
ถ้าแม่ประกอบชอบวิญญาณ์  
พอจะแต่งตั้งการสมพร  
แต่เฝ้าปลอบสองรือสามรือ

ที่สมควร เป็นคู่เสนาหา  
จึงทิ้งมาลัยไปให้สวมมือ  
ให้บังอรออกหน้าคำช้อ  
คู่คือหมักหนานาชาจิตใจ

เมื่อธิดาทั้งหลายของท้าวสามนตม์ความอายไต่แล้วก็เลือกคู่ได้หมด ยกเว้นนางรจนา  
นางไม่ประสงค์จะเลือกใครเลย กลับมาเฝ้าพระบิดา

จึงทูลว่ากษัตริย์ทั้งนั้นไซ้ คุ้มมิไค้มงมาดปรารถนา  
จะขออยู่สนองรองบาทา ไปกว่าชั่ววันจะบรรลีย์  
ท้าวสามนตม์ก็ไม่ว่าเข้าใจในความคิดของธิดานัก คิดว่าเป็นเวอร์เป็นกรรมแท้ ๆ ที่มีลูก  
อย่างรจนา นางมณฑาทิมีความคิดทำนองเดียวกับท้าวสามนตม์ นางกล่าวว่า

"อันเป็นหญิงพงศ์เผ่าเหล่ากอ ถ้าใจไม่สมัครรักผิว มักทำชั่วให้อายชายหน้าพอ"  
ดังนั้นทั้งท้าวสามนตม์และนางมณฑาทิจึงคิดหาวิธีการใหม่ที่จะทำให้อรจนาเลือกคู่ให้ได้ดังนี้คือ

"..... จะขอให้ป่าวชาวพารา  
ครั้งนี้อย่าเลือกกว่าแถมหม หมายาประทุมจงพร้อมหน้า  
ให้เลือกตามใจรักอีกสักครา สุดแต่วาสนาธิดาเรา

จากผลการป่าวประกาศครั้งนี้

บางเตนบางว่าท่ากะนอง  
พวกนักเองเล่นเบี้ยเสียตัว  
ไม่มีเสื้อแสงจะแต่งตน  
เหล่าพวกอุทวิริราช  
หวักระจายรายเส้นเป็นแปรงชัน

ประชาชนรู้ทั่วทุกบ้านของ  
กระหมื่นมื่นของอยู่ทุกคน  
ครอบครวัอัคคัคชัคสน  
เที่ยวชุกชนหยิบยืมเพื่อนกัน  
ตัดมมยักอย่างให้สอยสั้น  
เข็ดน้ำมันกันหน้าค้ายมีค่น้อย

แล้วต่างคนก็มา

คัมภีร์ทั้งห้องพระโรงชัย  
อยากอะไรใครไค้องค์พระธิดา

ผู้สิ้นเชิงใจก็ไม่ว่า  
ทางคิดสมบัติมาอยู่ทุกคน

### หัวกรรณา

"....ไฉนคุณเสนาข้าเฝ้า      หวังเหล่าเศรษฐีผู้ดีไพร่  
ให้คาบเคื่องนัยน์เสตรนางทมรามวัย      มิได้ประกอบชอบวิญญาน"  
แล้วจึงกลับมาเฝ้าพระบิดา  
....พูดว่าชาวเมืองที่ป่าวมา      ลูกไม่เล่นหาอาลัย  
ขออยู่ควยชนกชนนี      ที่จะมีภัสดานั้นหาไม  
เปื่องหน้าดำตัวลูกชั่วไป      จงฆ่าเสียอย่าไว้ชีวิต"

เราลองมาวิเคราะห์พฤติกรรมของรจนาทตามหลักจิตวิทยาคุบบ้าง อายุรจนาทอนนี้คงอยู่ในวัยรุ่น (teen - age) ประมาณ 14 - 15 ปี โดยคิดเอาว่า นางมณฑามีลูกที่มาก ลูกอายุห่างกันคนละ 1 ปี เพราะฉะนั้นลูกของนางมณฑาถ้าจะเรียงอายุจากคนสุดท้องไปยังลูกคนโตจะได้ดังนี้ 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 ปี หรือ 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 ปี ตามลำดับ แต่หากคิดวามณฑามีลูกในระยะ 2 ปี ต่อ 1 คน ของนางทั้ง 7 ก็จะเป็น 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26 ปี หรือ 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27 ปี ตามลำดับ ซึ่งก็นับว่าพวกที่ ๆ ของรจนาทอายุค่อนข้างมากที่ยังไม่แต่งงานเพราะ

โบราณนั้นนิยมให้ผู้หญิงแต่งงานตั้งแต่อายุน้อย โดยเฉพาะหญิงชาวฮินดู\* ท้าวสามนต์นั้นดูจะเป็นบิดาที่มีความรอบคอบคืออยู่ เพราะกฎเกณฑ์ของผู้ที่จะมาสมัครเป็นเขยนั้น ในครั้งแรกสุดมีขอแม่ว่า

ผู้ใดมีโอรสรูปงาม

แต่ในสามสิบ เกษรันทา

ที่ยังไม่มีภรรยา

ให้จัดแจงแต่งงานมาทุกธานี

เราจะให้บิดาทิ้งใจองค์

เลือกดูรูปทรงสงครี

ถ้าลูกเราชอบใจจะได้ดี

จะเสกกับบุตรให้ครองกัน

คุณสมบัติข้ออื่น ๆ เช่น ความสามารถเชิงธนูศิลป์ เชิงศึกสี่ หรือเชิงจำเนื้อหยาปละมิไ้ระบุมไว้ เรื่องอายุของบรรดาผู้ที่จะมาเป็นเขยนั้น ท้าวสามนต์คงจะให้มีอายุนานกว่าบิดาคนโตที่สุดอีก 2 - 3 ปี ในคราวแรกแรกจมาไม่เลือกใครเลย อาจเป็นเพราะเห็นว่า ชายเหล่านั้นมีอายุห่างจากตนมากเกินไป ( 15 ปีเป็นอย่างน้อย) เกือบเป็นพ่อ-ลูกกันได้ เกรงว่าจะเกิดช่องว่างระหว่างวัยทำให้ชีวิตครอบครัวไม่มีความสุข แต่ในคราวที่ 2 ท้าวสามนต์สุดอุส่าห์ให้เกณฑ์พระราชชายามาจนหมดเมือง ไม่เลือกว่าแก่ หนุ่ม หรืออายุนาน้อยเพียงใด แต่รววาก็ยังไม่เลือกอยู่นั่นเอง นี่ย่อมแสดงว่านางมีจิตแน่วแน่ที่ไม่ต้องการมีสามี นางยังไม่พร้อมเหมือนบรรดาพี่ ๆ ซึ่งมีอายุมากกว่า และการเป็นลูกคนสุดท้ายทำให้นางได้รับการเอาใจมากและรักพ่อแม่มากกว่าลูกคนอื่น ๆ ท้าวสามนต์และนางมณฑาเป็นพ่อแม่ถึงหัวเก่าเกินกว่าที่จะเข้าใจ

\* "หญิงฮินดูจะต้องมีเรือนก่อนอายุจะย่างเข้าสู่ความเป็นสาว ในบางกอลกำหนดชีวิตให้หญิงมีเรือนตั้งแต่ 12 ถึง 13 ขวบ ถ้าเคยชีวิตนี้ตกเป็นสาวแต่ ไม่มีใครต้องการเข้าพ่อแม่เสียชื่อด้วย" - Eastern Romances and Stories, By W.A. Clouston แต่ในเรื่องนิยายของอินเกีย ผู้หญิงที่มีอายุเกินขีดกำหนดมีเรือนของเขา มักปรากฏบ่อย ๆ นิยายในกถาสรีตสากกรเป็นมีมาก แต่อธิบายว่าไปไซ้เป็นหญิงสามัญ เป็นนางสวรรค์ถูกสาปจุติมาเป็นนางมนุษย์ ตามความเห็นของพวกฮินดู ลูกชายลูกสาวขัดพ่อแม่ด้วยเรื่องแต่งงานก็ไม่ได้ผู้ใหญ่ยังคับขัน

หรือให้ภัยแก่ลูกในเรือนนี้ได้ จึงให้ไปเกณฑ์คนมาให้ลูกเลือกอีกด้วยหวังว่าคนนับแสน  
คงจะมีใครสักคนที่ถูกตาต้องใจจนบ้าง แต่เสนาก็กราบทูลว่าเกณฑ์มาหมดแล้ว เหลือแต่  
เงาะป่ามาไว้เพียงผู้เดียว ท้าวสามนต์อยากประชดลูกสาว จึงให้ไปนำตัวเงาะมาให้  
เลือกด้วย แต่กว่าจะผูกกระซากลากถูเงาะเงาะมาได้ ก็เล่นเอาพวกอำมาตย์และเด็ก  
เลี้ยงควายล้มลุกคลุกคลานแทบล้มประดาตาย ทั้งผู้คนชาวเมืองก็วิ่งตามห้อมล้อมมุงดูกันเป็น  
โกดาคหล

### การตัดสินใจครั้งแรกและครั้งสุดท้าย

รจนานั่นอยากดูเงาะป่าเป็นกำลัง จึงชวนพี่เลี้ยงออกมายังท้องประโรงชัย และ  
ตอนนี้เงาะกับรจนาก็สับสนตากันเป็นครั้งแรก เงาะเงาะนั้นจึงมองรจนาน่าไว้วางใจ

|                                |                            |
|--------------------------------|----------------------------|
| พิศโฉมพระธิดาวิลาวัณย์         | ผูกคานีพรวรพดด้วงเคื่อน    |
| งามละม่อมพร้อมสิ้นทั้งอินทรีย์ | นางในขรณีไม่มีเหมือน       |
| สร้างท่าแฉ่เสียงเปียงเปื้อน    | ให้พันเพือนเคื่อนจิตคิดปอง |
| พระจึงตั้งสัตย์อธิษฐาน         | แม่นบุญญาธิการเคยสมสอง     |
| ขอให้ทรมสงวนนสนอง              | เห็นรูปพี่เป็นทองต้องใจรัก |

ฝ่ายรจนานั้นก็จึงมองเงาะเงาะเช่นกันเพราะ

|                           |                           |
|---------------------------|---------------------------|
| เทพไทอุปถัมภ์นำชัก        | นางลักษณคูเงาะเงาะจง      |
| แลเห็นรูปสุวรรณอยู่ชั้นใน | รูปเงาะสวมไว้ให้คนหลง     |
| ใครใครไม่เห็นรูปทรง       | พระเป็นทองหึงองค์อร่ามตา  |
| ชะรอยบุญเราไซ้จึงได้เห็น  | ต่อจะเป็นคู่ครองกระมังหนา |
| คิดพลางทางเสียงมาลา       | แม้ว่าเคยสมภิรมย์รัก      |
| ขอให้พวงมาลัยนี้ไปต้อง    | เงาะเงาะรูปทองจงประจักษ์  |
| เสียงแล้วโฉมของนางลักษณ   | ผินพักตร์หึงพวงมาลัยไป    |

ทุกคนในที่นั้นตกตะลึงพรึงเพริด หัวสามนต์เสียใจจนลมจับ

ลูกขึ้นกระที่บนบาทหลวงาคอิง  
ทรลัคน์อัยปรีโยไม่มีอาย  
มารักเงาะทรพลคนอุบาทว์  
แคนักจักใครให้แล้วเมื่อ

อิรจนาคูตึงข้างมังกาย  
หมอกมัยรียทั้งหลายไปเอื้อเพื่อ  
ทุกข้างชั่วชาติประหลาดเหลือ  
แล้วเอาเกลือกหาเข้าให้หน้าใจ

นางมณฑาทิเสียใจจนทำอะไรไม่ถูก ได้แต่เฝ้าภาวนาว่ารำพันด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจ  
รจนาน้อยอยู่ในภาวะที่สุดจะหาคำมาอธิบายให้ชนกชนนีเข้าใจได้ นางคิดแต่ว่าเพราะกรรมที่  
ทำไว้จึงทำให้เป็นไปเช่นนี้ นางกราบทูลว่า

|                           |                             |
|---------------------------|-----------------------------|
| แต่น้ำใจจริงของข้า        | จะรักใครเงาะปานนั้นหาไม่    |
| ซึ่งหมามันครั้นลูกจะว่าไป | ที่ไหนใครเลยจะเห็นจริง      |
| อันชั่วคิมิไซจะไม่รู้     | แม่นำทวมปากอยู่จึงดูนิ่ง    |
| ถึงชนกชนนีจะรังชิง        | ลูกจะวิ่งวอนขอโทษกรรม       |
| ทั้งนี้สุดแท้แต่वासนา     | จะก้มหน้าใช้กรรมให้สิ้นก่อน |
| ยากเย็นอย่างไรรับทุกช้อน  | บารครอยาตรงโศกาลัย          |

นางมณฑาทิจะปลอบถวาทักไซ้รจนาน้อยใจ รจนาก็หาตอบอะไรอีกไม่ วิธีที่จะทำให้อ่อน  
ชายน้อยที่สุดก็คือ ขับไล่ไปเสียให้พ้นหูพ้นตาเป็นการลงโทษให้ทุกข์ยากลำบากและอับอาย  
สมกับที่ได้คิดผิด ดังนั้นรจนาและเจ้าเงาะสาปจึงต้องไปอยู่กระท่อมปลายนา เก็บผักหักฟัน  
เลี้ยงชีพตามประสายาก

### รจนากับการตัดสินใจเลือกคู่

หากเราจะวิเคราะห์รจนาตามพฤติกรรมที่แสดงออกแล้ว จะเห็นว่านางมีใจเลือกเจ้าเงาะ  
เพื่อแกล้งประชดบิดาเล่น นางมั่นใจในการเลือกครั้งนี้ แม้ว่าจะถูกเยาะเย้ยถากถางจากพวก  
พี่ ๆ นางก็กล่าวแต่เพียงว่า "สุดแต่वासนาได้สร้างไว้" ที่นางบอกมารดาว่า ใจจริงแล้ว  
มิได้รักเจ้าเงาะ แต่นางก็เลือกไปอาจมีเหตุผลแอบแฝงหลายประการคือ

1. เพื่อให้ปิตามารการจ้างงานสยบพรครั้งนี้ประสบผลสำเร็จ ท้าวสามนต์และนางมณฑานันตังใจจะให้ลูกได้ออกเรือนเป็นฝั่งเป็นฝาทุกคน ที่ ๆ ของรจนาก็เลือกคู่ได้หมดแล้ว ยังเหลือรจนาคณเดียว หากไม่เลือกคราวนี้ก็ไม่สิ้นหวัง ท้าวสามนต์จึงได้ให้เสนาไปเกณฑ์ผู้คนมาครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อจะให้รจนาเลือกให้ได้ และเจ้าเงาะก็เป็นคนสุดท้ายแล้ว เมื่อรจนาเลือกไปจึงทำให้พี่เลี้ยงเลือกคู่ที่จัดขึ้นในครั้งนี้สิ้นสุดลงได้ อย่างน้อยรจนาก็ได้ชื่อว่ามีสามีเหมือนพี่ ๆ หรือเหมือนหญิงทั่วไป ปิตามารการก็หมดหวังเพราะมีลูกเขยที่ต่ำต้อยก็ยิ่งคิดว่ามีลูกสาวที่ไม่ได้แต่งงาน

2. รจนาเป็นผู้เดียวของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน รจนาเป็นถึงลูกสาวเจ้าเมืองเกิดมาพร้อมกับยศศักดิ์และความสะดวกสบายทุกอย่าง แต่รจนาก็มิได้หลงใหลหรือยึดมั่นจนมองเห็นคนอื่นที่ต่ำต้อยยากจนกว่าตนว่าน่ารังเกียจไม่ควรคบหาสมาคม พลิกนิกรของท้าวสามนต์นั้นส่วนใหญ่ย่อมเป็นคนสามัญที่ยึดอาชีพทำเรือกสวนไร่นา รจนาก็พร้อมแล้วที่จะดำรงชีวิตเช่นนั้น เพราะเมื่อเลือกเจ้าเงาะไปแล้ว หากเจ้าเงาะไม่ถอดรูปเป็นพระสังข์ทอง นางก็พร้อมที่จะเป็นคู่ทุกข์คู่ยากช่วยกันทำมาหาเลี้ยงชีพไปตามประสาผิวเมีย นี่ย่อมแสดงถึงความไม่ดูถูกเหยียดหยามคนต่ำต้อยของรจนา รจนาคิดหาของความเป็นมนุษย์ทัดเทียมกันพร้อมที่จะเผชิญกับความยากลำบากเคียงคู่ไปกับสามี บิโซผู้ตื่นแคงตะแคงตื่นเค็ม หรือประเภทเหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ เช่น เจ้าหญิงหรือลูกเศรษฐีบางคน รจนาเป็นนักสู้ชีวิตควรแก่การสรรเสริญ

ในปรัชญานิพนธ์ของท่านระพีพรนารถาภูกรเรื่อง " คีตาอุชลี " ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ได้รับรางวัลโนเบลเมื่อ พ.ศ. 2456 ได้กล่าวให้คนได้พิจารณาแก่นสารของชีวิตถึง 103 บท ในบทที่ 8 กล่าวไว้ว่า

"กุนารยูไคที่ได้รับการตกแต่งร่างกายด้วยภูษาอาภรณ์อันล้ำค่าเยี่ยงเจ้านาย กุนารยูไคที่ได้รับการประดับประดาด้วยสร้อยเพชรอย่างรุ่งรัง กุนารยูไคนี้ย่อมหาความสนุกสนานในการเล่นมิได้ เพราะเสื้อผ้าอาภรณ์เหล่านั้นย่อมทำให้เขากระระอกระวังคิดกุกกักอยู่ทุกแห่งที่ก้าวย่าง ด้วยความกลัวว่าสร้อยเพชรจะขาดกระจัดกระจาย หรือมิฉะนั้นเสื้อผ้าจะเ็นอนเปราะแผ่น กุนารยูไคนี้ก็จะเก็บกักตัวเองให้เห็นว่างออกไปเสียจากโลก และแม้การเคลื่อนไหวเขาก็จะไม่กล้าทำ



มารดาทั้งหลายเว๋ย      พันธนาการแห่งภูษาครุฑจะไม่ก่อประโยชน์อันใดให้เกิดขึ้นเลย  
 ชั่วบั้นยังจะกลายเป็นอนุสรณ์ศักดิ์ก้นมิให้เราได้สัมผัสกับจะองพลานามัยของโลกอีกด้วย ภูษา-  
 ครุฑนั้นนั่นแหละจะสืบทอดสืบทอดชีวิตอันชอบธรรมของเรา มีเปิดโอกาสให้งานมหกรรมอันยิ่งใหญ่  
 แห่งชีวิตมนุษย์ตามบรรพกาลสามัญญา<sup>1</sup>

จากปรัชญาอันพิสดารนี้ จะเห็นว่าสอดคล้องกับความลึกของรจนา รจนาจึงนับได้ว่า  
 เป็นหญิงที่มีความคิดลึกซึ้งกว่าพี่ ๆ หรือหญิงในวัยเดียวกัน :

3. เทวคาคลใจ      คบโบราณเชื่อกันว่า เทวคาคลใจจะช่วยเหลือแนะนำคนที่มี  
 คุณธรรมอยู่เสมอ รจนาเป็นคนที่พอที่เทวคาคลใจได้เห็นรูปทองอันซ่อนอยู่ในร่างอัน  
 ตะปุ่มตะป่ำของเจ้าเงาะทั้ง ๆ ที่คนอื่นไม่มีใครได้เห็นเลย หากเราตัดเรื่องเทวคาคลใจออกไป  
 โดยคิดเสียว่า รจนาเลือกเจ้าเงาะด้วยความลึกซึ้งของตนเอง อาจวิเคราะห์ได้ว่า ผู้ที่จะมอง  
 เห็นทองซึ่งถูกผ้าสีขาวห่อหุ้มอยู่ได้ ย่อมจะต้องเป็นชายหนุ่มชนิดเดียวกันจึงถึงคู่กัน คนเช่นนี้จะ  
 มองส่วนลึกพิเศษในบางเรื่องเหนือกว่าคนปรกติทั่วไป เจ้าเงาะเมื่ออยู่ต่อหน้ารจนาได้เสียสัตย์  
 อธิษฐานให้รจนาเห็นรูปทองในตน ก็เห็นลักษณะอันแท้จริงของตนและเข้าใจความประสงค์ที่  
 ล้นบริสุทธิ์ของคนที่ปีศตนาง พระสังข์ทองในร่างเจ้าเงาะได้ทรงกระแสดงจิตสู่รจนา รจนา  
 สามารถเข้าใจความหมายอันนั้นได้ เรื่องเช่นนี้เราเคยเรียกกันว่าเป็น รูปเพชรนิวาสน์  
 สบยปัจจุบันอาจเปรียบได้กับเครื่องส่งวิทยุหรือโทรทัศน์ส่งไปยังขนาดคลื่นเดียวกับที่เครื่องรับจะ  
 รับได้ เสียงและภาพที่ได้ก็ชัดเจนแจ่มแจ้งเพราะรับได้ตรงสถานีส่ง อันใดก็อันนั้น รจนาเป็น  
 เครื่องรับที่มีประสิทธิภาพ ภาพที่เจ้าเงาะส่งมาจึงออกเป็นรูปทองที่แจ่มแจ้งที่สุดในขณะที่คนอื่น ๆ  
 รับไม่ได้เพราะขนาดคลื่นต่างกัน และนอกจากนี้เครื่องส่งต้องการให้ภาพไปปรากฏ รจนาจึงเห็น  
 รูปทองของเจ้าเงาะแก่เพียงผู้เดียว จึงได้ตัดสินใจตั้งขบวนมาลัยไปให้

สรุปง่าย ๆ ก็คือ เจ้าเงาะกับรจนาเป็นเนื้อคู่กัน เพียงแต่สบตากันครั้งแรกและสง

<sup>1</sup> ระพันทรนารถ ฐาภุร คีตาอุชชี แปลโดยภุชญา กุศลาลัย และเรื่องอุไร

กระแสน้ำถึงกันก็สามารถเข้าใจความรู้สึกและความต้องการซึ่งกันและกันได้ คนดีถึงกันหรือ  
เลวถึงกันย่อมรู้เล่ห์ซึ่งกันและกัน ดังภาษิตในโลกนิศาโคลงที่ว่า

|                        |                  |
|------------------------|------------------|
| คืนสูงไทรหัก           | เห็นกัน          |
| นมไก่โกสาคัญ           | โกรธ             |
| หมูโจรคอโจรหัน         | เห็นเล่ห์ กันนา  |
| เชิงปราชญ์ฉลาดกล่าวผู้ | ปราชญ์รู้เชิงกัน |

ดังนั้น รจนาก็ตัดสินใจเลือกคู่ครั้งนี้ด้วยความแน่ใจ มีโยที่คนทั้งเมืองต่างงงงัน  
และเย้ยหยันดูแคลน

### หนึ่งในกระทอม

เมื่อเงาะและรจนามายู่ด้วยกันที่กระทอมปลายนา เจ้าเงาะก็เผยตัวให้รจนาทราบ  
ทุกอย่างว่าตนเป็นใครมาจากไหน ต่างคนต่างเข้าใจกันช่วยกันทำมาหากินอยู่ด้วยกันอย่างมี  
ความสุข ณ กระทอมน้อยปลายนานั้น เจ้าเงาะยังคงพอใจที่จะอยู่ในรูปเงาะต่อไป เช่นเดิม  
จะถอดรูปแต่เฉพาะตอนกลางคืนเมื่ออยู่กับรจนาสองทอดสอง กลางวันจะสวมรูป ~~เงาะ~~ ~~เสก~~ ~~แบ~~  
รจนาก็จะวิ่งวอนร้องขอให้ถอดรูปเงาะอย่างไรก็ตาม ครึ่งหนึ่งรจนาก็คิดลักรูปเงาะไปสืบถึง  
และเผาไฟเสียแต่ยังไม่ทันเผาเสร็จพระสังข์ตามมาทันเสียก่อนเกิดขี้ยุद्धุคแตกกันแทบตาย  
พระสังข์จึงได้รูปเงาะคืนและโกรธรจนาน่าพิศหัวเหวี่ยง รจนาก็ต้องง้อยกใหญ่ตั้งสัญญาว่าจะไม่  
ทำเช่นนั้นอีก เจ้าเงาะจึงยอมให้ถ้อย ทั้งแต่นั้นมารจนาก็ไม่เคยเข้าชี้ให้เจ้าเงาะถอดรูป  
อีกเลย

### คนดีมีคู่

รจนาอยู่ในสภาพเช่นนี้ไต่ไปนานนัก พระอินทร์ผู้มีเมตตาจิตก็ทราบความเนื่องจาก  
"ทิพอาสน์เคยออกแต่ก่อนมา กระทั่งค้างคิลาประหลาดใจ" จึง

|                          |                               |
|--------------------------|-------------------------------|
| "สอดส่องทิพเนตรดูเหตุภัย | ก็แจ้งใจในนางรจนา             |
| แม้มิไปช่วยก็มิยอมอด     | ด้วยสังข์ทองไม่ถอดรูปเงาะป่า" |

พระอินทร์จึงคิดอุบายไปลอบเฝ้าท้าวสามนต์และท้าวศีลพัฒน์ โดยมีข้อแม้ว่า

|                         |                              |
|-------------------------|------------------------------|
| แมนเราแพ้กะทานในกาบเงิน | จะยอมเป็นเมืองขึ้นไม่ขัดขวาง |
| เราชนะจะรับไม่ตะวาง     | สาวสวรรค์กำนันนางเป็นของเรา  |

ท้าวสามนต์หัวนกกตัวมากจึงให้ทกเขยออกไปตีคลีกับพระอินทร์ ทกเขยก็แพ้กลับมาอย่างไม่เป็นท่า พระอินทร์แนะนำให้ไปเอาเขยเล็ก สามีรจนาวอกมาต่อสู้ หากแพ้อีกจะได้รับบ้านเมืองและสมบัติทั้งหลายให้สิ้นไป คราวนี้ท้าวสามนต์ต้องไปงอนง้อเจ้าเงาะถึงกระท่อมริมไร่นา พร้อมทั้งนำเครื่องทรงอย่างเอกไปให้แต่งออกศึกชวาช แต่เจ้าเงาะก็ยังถือว่าเก่าไปเพราะตนมีเครื่องทรงที่พระอินทร์ให้พระวิศณุกรรมนำมาให้แล้ว

ในที่สุดเจ้าเงาะก็ถอดครุฑเป็น พระสังข์ทองมี นิวเนื้อเรือกเรือหงษ์ประหลาดคั้งทองคำบรรพชาติหล่อเหลา ท้าวสามนต์และนางมณฑาทิวงคังขึ้นขับโสมนัส "พระคู่บารมีคู่ไปไหนมา จวบชัยจวบชวาลูกช้างงาม" ประชาชนชายหญิงถว้นหน้าตาก็ตกตะลึงในความงามเมื่อ

|                           |                            |
|---------------------------|----------------------------|
| เห็นพระรูปทองดองดอยฟ้า    | ต่างว่ากว่าในนิมิตเงาะ     |
| เกิดมาจึงเห็นเป็นบุญตัว   | หมอบผัวพระบุตรคนนี้เหมาะ   |
| เทวดาพานำมาจำเพาะ         | บังคมชมเปาะไปทั้งนั้น      |
| ต่างอำนวยอวยพรพระสังข์ทอง | หนุ่มแกแซสร้องทั้งเขตชัยพิ |
| มาตามคุณมีปิ่น            | เปียบคั่นกลางถนนแน่นไป     |

เมื่อพระสังข์ตีคลีชนะพระอินทร์แล้ว ท้าวสามนต์ปลื้มพระทัยยิ่งนักฤดีจุ

|                          |                          |
|--------------------------|--------------------------|
| ขึ้นบนพระโรงกลัโป้ทันนัง | ศรีสังเสนานุใหญ่         |
| ลูกเขยฤดีศีลพิชัย        | จะเมกให้กรองกรุงในพรงนี้ |
| จงช่วยกันเร่งรัดจัดแจง   | ตกแต่งตั้งการภิเษกศรี    |
| แห่แหนให้สนุกกว่าทุกที   | แล้วจะมีโอเหนาสักแก้ววัน |

ในที่สุดก็ประจักษ์แล้วว่า อนาคตตัดสินใจเลือกคู่ไม่ผิด แต่กว่าคู่ของนางจะพิสูจน์ความยิ่งใหญ่ของคนให้คนอื่นได้เห็นก็เล่นเอารจนาทุ๊กแทบเลือกกระเด็นไปเหมือนกัน แต่รจนาก็แสดงความออกฉันทะเทศาเห็นใจมาช่วยเหลือจนได้รับความสุขสมหวังในที่สุด หวังทำให้ปิตามารดาไต่หิ้งพาและนอนตายคาหัดอีกด้วย

นับว่ารจนามีโชคในการเสี่ยง (ทวงมาลัย) อยู่มาก หากใครอยากลองเสี่ยงอย่างรจนาคูบ้างก็ต้องมีสำนึกพิเศษๆ และมั่นใจในคุณธรรมความดีพอที่จะให้เทวดามาคล้อยด้วย มิฉะนั้นก็ไม่ควรเสี่ยงเพราะโอกาสอย่างรจนาอาจมีไม่ถึงหนึ่งในร้อย

### บทเสริมท้ายเรื่องสังข์ทอง

#### แหล่งที่มาของเรื่อง

เค้าเรื่องทำนองเดียวกับเรื่องสังข์ทองที่มาเป็นบทพระราชนิพนธ์ละครนอกในรัชกาลที่ 2 นี้ มีอยู่หลายสำนวน เช่นเรื่อง สุวรรณสังข์ชาคกในปัญญาสชาคก ซึ่งภิกษุชาวลานนาได้แต่งขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2000-2200 เรื่องจากนิยายเบงกาลี ของชาวอินเดียและเรื่องจากนิทานพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย สังข์ทองแต่ละสำนวนก็มีตัวละครและรายละเอียดแตกต่างกันออกไป ในที่นี้จะกล่าวถึงแหล่งที่มาของเรื่องสังข์ทองเพียง 3 สำนวนเท่านั้น เพื่อให้ผู้ศึกษาที่สนใจได้เปรียบเทียบความแตกต่างของเนื้อเรื่อง และลักษณะนิสัยของตัวละคร

#### 1. สุวรรณสังข์ชาคก

กล่าวถึงพระราชาครองกรุงพาราณสี มีธิดาทรงโฉม 7 นาง ทนงนางนั้นมีภักดีแล้ว ยังเหลือแต่นางคันชาเทวีธิดาสุดท้อง พระราชาจึงให้ข่าวประกาศไปยังราชโอรสราชนัคคาทั่วพระยาทั้งหลายเพื่อมาประชุมพร้อมกันที่หน้าพระลานให้นางคันชาเทวีเลือกภักดีเอาตามชอบใจ แต่นางไม่ประสงค์จะเลือกใคร พระราชาจึงให้ไปนำหุคตบุษบุษราวงนิคมบุษบุษบุษราวงจะป้า ผู้มีอาชีพรับจ้างเลี้ยงโคมาให้ธิดาเลือกเพื่อประชก นางคันชาเทวีเมื่อได้เห็นจะป้าก็มีจิตปฏิพัทธ์เพราะเคยสร้างกุศลร่วมกันแต่ปางก่อน

ครั้นถึงเวลาเลือกนางจึงท้าวสัจจาขึ้นฐานทอหน้าพระที่นั่งและทอหน้ามหารชน แล้ว  
ยกขางมาลาขึ้นทูนเศียรแล้วโยนไปในอากาศ พวงมาลาจึงลอยมาสวมหัตถ์เจ้าเงาะป่า  
พระราชานั้จะเสียบพระทัยก็ยั้งท้าวพิชัยสงนั้ราชภิเษกไว้ แต่เงาะป่าไม่ยอมสร้งนั้เกรงว่า  
มหารชนจะเห็นรางกายสีทองและรู้ว่ามีบุญ เพราะเงาะป่านั้เป็นการเสวยพระขัติหนึ่งของ  
พระโพธิสัตว์ก่อนจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า กล่าวคือในอดีตกาลล่วงมาแล้ว พระทลาคค  
เกิดเป็นบุตรตะบุมรุกหาชาติพงศ์พันธุ์มิได้ วันหนึ่งบุตรตะบุมรุกนั้นออกไปอาบน้ำที่หน้าน้ำเห็นรูปเข้า  
เอามือล้วงไปจับปูขึ้นมาได้ จึงแะเงาคินเห็นยาวมาก่อนหนึ่งทำเป็นโศร้งแล้วเอาปูนั้นใส่ไว้  
ในอุโมงค์ วางไว้บนแพปล่อยให้ลอยไปในมหาสมุทร เมื่อปูนั้นลอยไปยังหาดายโน แพ้นั้น  
ลอยไปติดอยู่ริมฝั่งสมุทร อุโมงค์คินนั้นครันถูกน้ำเป็ยกแล้วก็ละลายไป ปูตัวนั้นก็ไ้ขึ้นฝั่งไปได้  
ด้วยผลกรรมอันนั้น ทลาคคจึงปรากฏอยู่ในหอยสังข์ และเหตุที่พระเจ้าพรหมห้าเชื้อค่านาง  
จับปากเหวและปากจกเสนาบถิ จับตลาคคใส่แพลอยไปในมหาสมุทรนั้นก็ด้วยกรรมที่จับปูใส่แพ  
ลอยน้ำ ปูตัวนั้นยังหาถึงความตายไม่ กรรมนั้นจึงไปทำให้ตลาคคตาย แต่ได้เสวยทุกขเวทนา  
แสนสาหัส การที่ตลาคคยินคืออยู่ในรูปหอยสังข์และรูปเงาะป่านั้เป็นกรรมที่ตลาคคจับปูไ้ไว้ใน  
อุโมงค์คิน จึงเป็นเหตุให้พระเจ้าพรารวสัและทกษัตริย์ซึ่งเป็นเชยเห็นรูปเงาะแล้วติเตียน  
เกลียดชัง

หลังจากพิชัยภิเษกแล้วพระราชาก็จับไ้เจ้าเงาะป่าและนางคันชาเหวไปเสียจากวัง  
คังนั้นทั้งสองจึงค้องไปอยู่ในที่อันไกลและทุคชัยากสาหัส เงาะป่าจึงบอกความจริงแก่นางคันชาเหว

พระเจ้าพรารวสัหาอุบายมาเงาะป่าถึง 3 ครั้ง คือให้หาเนื้อ หาสุกร และหาปลา  
แข่งกับหกเชยโดยหวังว่าถ้าเงาะป่าหาไ้ไ้แล้วจะมาเสีย แต่เงาะป่ากลับหาไ้ค้มากกว่า  
หกเชยทุกครั้ง ร้องถึงท้าวสัจกเทวราชก็จะช่วยเหลือเงาะป่า จึงเสด็จมาท้าวคิสิพนกับ  
พระเจ้ากรุงพารวสั และให้ตอบปัญหา 2 ข้อ หากพระเจ้ากรุงพารวสัไม่อาจแก้ปัญหาคะ  
ไปสามารถคิสิกลงอากาศไ้แล้วก็ให้หาคนอื่นมาแทนภายในเวลา 7 วัน หากปฏิบัติไ้ไ้  
พระเจ้ากรุงพารวสัจักถูกประหารโดยถูกหุบพระเศียรด้วยขวันเหล็ก

พระราชเทวีแนะนำให้พระราชโอรสไปขอร้องเงาะป่าให้มาช่วยในครั้งนี้ด้วยเคย  
 ประจักษ์ว่า เงาะป่าฉลาดในอุบายปัญญา พระราชโอรสยอมตาม เมื่อเงาะป่าเข้าเฝ้าจึงร้อง  
 ประกาศแก่พวกอำมาตย์และประชาชนว่า บัดนี้ไม่มีผู้ใคร่รับชู้แทนพระราชโอรสได้ พระราช  
 โอรสจึงตัวเราให้ช่วยทำชู้แทนพระองค์ ถ้าหากพระองค์แพ้เราไซ้ พระราชโอรสจะยกราช  
 สมบัติให้แก่เราสิ้น มหาชนจึงรู้เห็นเป็นพยานแก่เราด้วย ประกาศแล้วก็ถอดรูปเงาะป่าออก  
 จากกาย กลายรูปเป็นพระสังข์ทองเหาะขึ้นไปเพื่อตอบปริศนาของพระอินทร์ เมื่อตอบได้แล้ว  
 ก็คิดสีกัน พระสังข์ทองได้ชัยชนะ พระอินทร์แพหนีกลับวิมาน พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงมอบ  
 ราชสมบัติให้ครอง ณ พาราณสีนคร พระนามปรากฏทั่วไปว่า สุวรรณสังฆราชผู้มีเหลือคือ  
 พระนางคันชาเทวี ปกครองราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบมา

(สังเขปเรื่องจาก สุวรรณสังฆราชคณินปัญาสชาคก ปริณิภาค ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)

## 2. นิยายเบงกาลี เรื่อง ท้าววิกรมาทิพย์ ตอนเลือกคู่

ท้าววิกรมาทิพย์มักปลอมพระองค์เสด็จไปตรวจเมืองต่าง ๆ เพื่อทรงทราบความทุกข์สุข  
 ของพลเมืองเสมอ ครั้งหนึ่งทรงปลอมเป็นคนบ่าพิการเสด็จประพาสไปตามหัวเมืองประเทศราช  
 เย็นวันหนึ่งถึงเทวาลัยอันอยู่ในป่า ประทับบรรทมในนั้น เทวาลัยนั้นมีรูปพระกาฬี ตกเตียง  
 คั่นราชธิดาของเจ้าประเทศราชเมืองนั้นพร้อมด้วยเพื่อนสาวอีก 3 คน พวกกันมาทำนุชาใน  
 เทวาลัย พบคนบ่าพิการนอนขวางทางที่จะเข้าไปหน้าแท่นมณฑล จึงบอกให้สีกทาง แต่คนบ่า  
 พิการบอกให้ข้ามไปเลย เพื่อนสาวทั้งสามจึงข้ามตามกันไป แต่ธิดาเจ้าประเทศราชซ่อนนอน  
 หลายครั้ง ชายพิการจึงขอสัญญาก่อนแล้วจึงจะยอมหลีกทางให้ ราชธิดาทรงให้สัญญา 3 วาร  
 (ซึ่งถือมั่นว่าดีแล้ว ผู้สัญญาไม่กล้ากลับคำ) ชายพิการจึงบอกขอสัญญาว่าจะต้องเลือกตนเป็นคู่  
 แต่งงาน ราชธิดาทกพระหฤทัยแทบสิ้นสติ แต่ช่วยให้สติกว้างแล้วจึงต้องยอมตาม ชายพิการจึง  
 หลีกทางให้เข้าไปทำนุชา

รุ่งขึ้นเป็นวันเลือกคู่ของราชธิดานับเป็นงานใหญ่มาก บรรดาเจ้าผู้ครองนครและ  
โอรสประเทศต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลมากันมากมาย พระเจ้าแผ่นดินทรงต้อนรับแขกเหล่านั้น  
เป็นอันดี ได้แก่พระธิดาเสด็จออก มีราชบริพารตามถือขางมาด้วยหม้อกระแจะจันทน์และหม้อ  
พวยบรรจุน้ำเต็ม ราชธิดาทรงมองหาราชชายพิการ ครั้นทอดพระเนตรเห็นนั่งอยู่ข้างหลังก็เสด็จ  
ไปหา ล้างเท้าให้ด้วยน้ำในหม้อแล้วสวมมาลัย เอากระแจะจันทน์เจิมที่หน้าผาก

ทุกคนที่นั่นทกระสัง พระเจ้าแผ่นดินเสวยพระพลทิพย์อัน ตรีสบริภาะราชธิดาแล้ว  
ขับไล่ให้ไปอยู่กระโจมนอกพระราชวัง พระธิดามีได้โกรธเคืองหรือเกลียดชังสามีที่เป็นคนบ้า  
ทรงปฏิบัติให้ได้รับความสุขทุกอย่าง ส่วนคนบ้าก็เกล็ดท่าจะไรต่าง ๆ ให้นางเค็ดร้อน เพื่อ  
ทดลองความรักความอดกลั้นของนางว่าจะมั่นคงเพียงใด นางก็ได้หัวนไหว จนชายพิการ  
(ท้าววิกรมชาติย์) พิศวรและพอใจในนางยิ่งนัก

เวลาต่อมา พระเจ้าแผ่นดินจะทำพิธีบ่อนข้าวแกโอรสองค์เล็กตามประเพณี  
บรรดาภัสคาสีน ๆ ของพระธิดาพระเจ้าแผ่นดินก็จะมาพร้อมกันในพิธีนี้ และจะมีการล่าเนื้อ  
อย่างใหญ่ด้วย ชายพิการอยากได้มาสักตัวหนึ่งเพื่อไปล่าเนื้อ พระธิดาไปขอม้าจากพระราช  
มารดา ๆ ทรงอ้อนวอนพระราชฯ ๆ จึงประทานม้าโซ่ให้ตัวหนึ่ง ชายพิการเมื่อได้มาแล้วขอ  
ลับดาพระธิดา ม้าโซ่ก็กลายเป็นพญาม้า ทรงขับหอบลิวอย่างลมพัดเสด็จเข้าถึงกลางป่าใหญ่  
ลงจากหลังม้า ทรงระลึกลงตาลและเพดาลในบริบทาเคียวพวกนั้นมาประชุมแน่น ชายพิการ  
สั่งให้ตาลและเพดาลเนรมิตปราสาทขึ้นและตอนบรรดาเนื้ออีกทั้งสิ้นที่มีในป่ามาอาศัยอยู่ในบริเวณ  
ปราสาทให้หมดแล้วชายพิการก็กลับร่างเป็นท้าววิกรมชาติย์ ทรงเครื่องเกียรติยศ พวกตาลและ  
เพดาลแปลงเป็นผู้คนเฝ้าปราสาท (ตาลหรือเพดาลหมายถึงภูตที่เข้าสิงศพ)

ในระยะเวลาเดียวกันนี้ พวกเขยและโอรสพระเจ้าแผ่นดินต่างออกล่าเนื้อ ตั้งแต่เช้า  
จนเย็นก็ไม่พบเนื้อเลย ครั้นจะกลับก็เกรงจะชายหน้า ครั้นแลเห็นปราสาทและเนื้ออีกแออัด  
อยู่เต็มบริเวณก็ตรงเข้าไปขอซื้อสักสองสามตัว ท้าววิกรมชาติย์ตรัสว่า หากยอมให้เอาผัก  
มะระกูรอน ๆ นานหลังทุก ๆ คนจะต้องการเนื้อสักที่ตัวก็ได้ พวกเจ้าชายทกระสังแก้มานึก  
ว่าผลอยู่ข้างในไม่มีใครเห็นจึงยอมตาม

ครั้นกลับมาถึงกระท่อม พระธิดามอกแก่สามีพิจารณาว่า พรุ่งนี้น้องชายคนเล็กจะเข้าพิธีบ่อนข้าวเป็นครั้งแรก บรรดาญาติพี่น้องจะมาพร้อมกันในงานนี้และจะเอาของงาม ๆ ทำขวัญเด็ก แต่นางไม่มีอะไรเลย ชายพิจารณาว่า จะหาให้ทันวันรุ่งขึ้น เมื่อนางหลับ ท้าววิกรมมาติศย์เสด็จลุกขึ้นระลึกลงมาถึงศาลและเพทาด ครัสต์ให้พวกเหล่านั้นไปเอาเครื่องอาภรณ์อันมีค่ามาให้หนึ่งสำหรับ ผ้าสาธูอย่างงามหนึ่งผืน (สาธู = sari) เป็นผ้าผืนยาว มักเป็นผ้าขาวบางสำหรับผู้หญิงคลุมตั้งแต่ศีรษะพันกับตัวเป็นเสื้อแล้วห้อยลงมาถึงข้างล่าง) กับมาดิก 2 ถาด (มาดิก หมายถึงทับทิมหรือพลอยวิเศษเช่น บุษราคัม) เมื่อศาลและเพทาดนำมาให้แล้วครัสต์สั่งให้วางของนั้นลงและให้กลับไป พอที่พระธิดาตื่นขึ้นเพราะได้ยินเสียงพูด ท้าววิกรมมาติศย์ยกพระหัตถ์หยิบรูปปลอมซึ่งวางไว้สวมไปทัน นางจึงยื้อแย่งรูปปลอมโยนเผาไฟเสีย ท้าววิกรมมาติศย์จึงเปิดเผยความจริงให้นางทราบ

รุ่งขึ้นนางแต่งองค์ทรงเครื่องซึ่งสามีประทานแล้วหยิบถาดมาดิกสี่ถาดออกจากกระท่อมตรงไปพระราชวัง นางนำถาดมาดิกไปทำขวัญอนุชา แล้วตรงไปกราบทูลความจริงเรื่องท้าววิกรมมาติศย์ให้พระราชมารดาทราบ พระราชมาเมื่อทรงทราบจากพระมเหสีก็ตกพระหฤทัยเกรงจะได้รับโทษทัณฑ์หนัก

ท้าววิกรมมาติศย์ทรงเรียกศาลและเพทาดให้จัดหาราชยานคนหามพร้อมด้วยคนรถคชพาสี แล้วเสด็จขึ้นราชยานตรงไปยังพระราชวัง พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกมารับพร้อมกับทูลขอโทษที่ล่วงเกินมาแต่ก่อน

ท้าววิกรมมาติศย์ไม่ทรงเอาผิด แต่ตรัสว่ามาตามหาคนใช้ของพระองค์ซึ่งได้ทำเครื่องหมายเป็นตราไว้ที่ข้างหลัง พวกศาลและเพทาดจึงไปจับโอรสและบรรดาเชยของพระเจ้าแผ่นดินมาเล็กเลื้อยให้เห็นเครื่องหมาย ทุกคนในที่ประชุมนั้นตกตะลึง พระเจ้าแผ่นดินทูลขอโทษให้โอรสและเชยในข้อที่เคยได้ประพฤติดลวงเกินและทูลว่าที่ทรงทำโทษให้มีเครื่องหมายไว้ที่หลังก็พอจะรู้สึกเข็ดหลาบแล้ว ท้าววิกรมมาติศย์ทรงยกโทษให้ เมื่อประทับอยู่ที่เมืองนี้อีกสองสามราตรีก็ทูลลาพระธิดาสู่ (พ่อตา) พาพระราชชายาคืนสู่นคร



### 3. นิทานเรื่องสังข์ทอง

นิทานเรื่องสังข์ทองที่นำมาเป็นเค้าเรื่องบทละครพระราชนิพนธ์สังข์ทองในรัชกาลที่ 2 นั้นเป็นนิทานไทยที่รู้จักกันแพร่หลาย เนื้อเรื่องโดยสังเขปมีดังนี้

ท้าวศรีวิมลมีบะเหลื่อสององค์คือ นางจันทร์เทวีมีเหลื่อเอก และนางจันทรมีเหลื่อรอง นางจันทราปีจิระยานางจันทร์เทวี เพราะโหรทำนายว่านางจันทร์เทวีจะประสูติโอรสจึงมีบุญญาธิการมาก จึงสมคบกับโหรคอยใส่ร้ายนางจันทร์เทวี เมื่อนางจันทร์เทวีประสูติราชโอรสเป็นหอยสังข์ โหรแกล้งเพ็ดทูลท้าวศรีวิมลว่านางเป็นหญิงกาลกิณี ท้าวศรีวิมลจึงจับได้นางจันทร์เทวีกับหอยสังข์ออกไปจากเมือง บางซัดเซพเนจรไปในป่าได้อาศัยอยู่กับคางยาย เมื่อพระกุมารซึ่งซ่อนตัวอยู่ในหอยสังข์ค่อยเจริญเติบโตขึ้นอายุได้ 5 ขวบ เห็นมารดามีความทุกข์ยากก็ออกมาจากที่ซ่อนช่วยไถ่เนกกาและเก็บความขานเรือน นางจันทร์เทวีมีความประหลาดใจมาก วันต่อมาจึงแอบแฝงตัวเพื่อคอยสังเกตดูว่าปีจิระมาช่วยทำงานบ้าน พอเห็นพระสังข์ออกมาจากหอย นางจึงหุบเบิกลูกหอยแตก แล้วเลี้ยงดูพระสังข์ต่อมา

ฝ่ายนางจันทรายากได้ตำแหน่งบะเหลื่อเอกจึงให้ยายเช่าสุเมษาทำเสน่ห์ให้ท้าวศรีวิมลหลงใหลแล้วทูลยุยงว่า โอรสของนางจันทร์เทวีที่เดิมเป็นหอยสังข์บัดนี้กลายเป็นคนแล้ว ถ้าไปกำจัดเสียเมื่อเติบโตขึ้นจะแย่งราชสมบัติได้ ท้าวศรีวิมลหลงเชื่อก็ปริบสั่งให้เสนาไปฆ่าพระสังข์ แต่พระสังข์เป็นผู้มีบุญญาธิการแม้จะถูกฆ่าด้วยวิธีใดก็ไม่ตาย นางจันทราจึงแนะนำให้นำไปถ่วงน้ำ ท้าวฤๅษณ์แห่งบาดาลได้ช่วยชีวิตไว้และส่งมาให้นางพันธุรัต ยักษ์ธิดามายเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม นางพันธุรัตเกรงพระสังข์จะทราบว่าเป็นยักษ์จึงจำแต่งกายเป็นมนุษย์เลี้ยงดูพระสังข์จนอายุได้ 15 ปี พระสังข์คิดถึงมารดาอยู่เสมอมิได้ขาด

อยู่ต่อมาพระสังข์ค้นพบว่านางพันธุรัตเป็นยักษ์ก็เกิดความกลัวจึงคิดหนี แต่ก่อนไป พระสังข์แอบลงไปชุบตัวในบ่อทองแล้วสวมรูปเงาะ ใส่เกือกแก้วถือไม้เท้าเหาะหนีจากเมืองยักษ์ เพื่อจะหนีกลับไปหามารดา ฝ่ายนางพันธุรัตเมื่อกลับมาจากป่าทราบว่าพระสังข์หนีไปก็ออกติดตามจนไปทันพระสังข์ที่เชิงเขา พระสังข์ตั้งสัตย์อธิษฐานเอาคุณมารดาช่วยขออย่าให้นางพันธุรัตขึ้นเขาได้ นางพันธุรัตจึงเหาะเหินมาแรงร้องให้อ้อนวอนพระสังข์ให้ลงมาจากเขา แต่พระสังข์

ไม่ยอมลงมาทำให้นางเสียใจจนอกแตกตาย แต่ก่อนตายนางได้เขียนมนต์เรียกเนื้อเรียกปลาไว้บนพื้นดิน พระสังข์ลงมากราบทพนางพันธุรัต ได้จัดการให้ยักษ์พาศพกลับเมือง พระสังข์เรียนมนต์ที่นางพันธุรัตเขียนบอกไว้จนชำนาญแล้วจึงเหาะมาถึงเมืองท้าวสามนต์ แต่ไม่ทราบว่าเป็นเมืองของใคร จึงลงพักอยู่ที่ปลายนาคอยสืบถามข่าวคราวถึงมารดาต่อไป

ท้าวสามนต์มีเมียชื่อนันทาปีธิดา 7 องค์ องค์สุดท้ายชื่อรจนามีรูปโฉมงดงามที่สุด ท้าวสามนต์ได้จัดพิธีเลือกคู่ให้แก่ธิดาทั้งเจ็ดโดยวิธีการเสี่ยงพวงมาลัย 6 นางผู้พี่ของนางรจนาสมาารถเลือกได้โอรสภคิรัยของเมืองต่าง ๆ เป็นสามี แต่นางรจนาไม่พอใจผู้ใด จึงไม่ยอมทิ้งพวงมาลัยให้ใคร ท้าวสามนต์อยากให้มีธิดาทั้ง 7 อภิเษกพร้อมกันจึงให้เสนาไปกวาดต้อนชาวเมืองที่เหลือมาให้รจนาเลือกอีก ในวันรุ่งขึ้นนางรจนาก็ไม่ยอมเลือกใคร ท้าวสามนต์จึงให้ไปนำตัวเจ้าเงาะซึ่งเหลืออยู่เพียงคนเดียวมาให้รจนาเลือกเป็นการประชด นางรจนาก็เสี่ยงสัจยธิฐานทิ้งพวงมาลัยไปให้เจ้าเงาะ ท้าวสามนต์เสียใจมากจึงขับไล่เจ้าเงาะกับรจนาออกนอกพระราชวัง เจ้าเงาะกับรจนาอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข เพราะเจ้าเงาะนั้นได้เลาะควาจริงให้รจนาทราบทุกประการ

ฝ่ายท้าวสามนต์คิดอุบายจะกำจัดเจ้าเงาะ เพราะถือว่าสกุลต่ำเป็นเพียงเงาะป่าบ้าใบ้ ทำให้พระองค์มีความอับอายขายหน้าประชาชน พระองค์จึงมีหมายรับสั่งให้เขยทั้ง 7 ไปหาปลาคนละ 100 ตัว เพื่อใช้ในพิธีสังเวยเทวดา หกเขยหาปลาไม่ได้เพราะพระสังข์มีมนต์เรียกปลา ปลาจึงไปรวมอยู่ที่พระสังข์หมด หกเขยไปขอแบ่งปลาจากพระสังข์ เพราะคิดว่าเป็นเทวดา พระสังข์ให้ปลาหกเขยไปคนละ 2 ตัว แล้วเหินปลายจนถูกไวกนดะหนอยเป็นการแลกเปลี่ยน ส่วนพระสังข์นำปลาไปถวายท้าวสามนต์เป็นอันมากจึงรอดพ้นจากการถูกประหาร ต่อมาท้าวสามนต์มีรับสั่งให้เขยทั้ง 7 ไปหาเนื้อมาถวายอีก เหตุการณ์ก็เป็นไปพาดองเดียวกับครั้งแรกคือ พระสังข์หาเนื้อได้ถึง 20 ตัว แต่หกเขยได้เนื้อคนละตัว โดยแลกกับใบหู แต่ท้าวสามนต์ก็ไม่ลงโทษหกเขย เจ้าเงาะจึงทำท่าเยาะหยันท้าวสามนต์ ส่วนนางรจนาก็ทะเลาะกับพี่ ๆ

ต่อมาพระอินทร์สองทิพเนตรดู เห็นว่าเจ้าเงาะไม่ก่อกรรมจะเป็นอันตรายแก่ตัว จึงคิดยกพลไปล้อมเมืองสามนตเพื่อทำพินาศคือเอาบ้านเมือง ท้าวสามนต์ให้หกเชลยออกตีคือ แด่เทพพระอินทร์ ท้าวสามนต์จึงไปขานมอวาไปง้อเจ้าเงาะให้ออกตีคือ เจ้าเงาะแกล้งแค้นตัว แต่ในที่สุดก็ยอมออกตีคือและถอยรูปเงาะเป็นพระสังข์รูปงามและมีมือ เก่งกล้าจนตีคือชนะพระอินทร์ ท้าวสามนต์จึงมอบบ้านเมืองให้พระสังข์ครอบครอง

ฝ่ายท้าวขวิมวเมื่อคลายแสนทางจันทาแล้วได้สอบสวนเรื่องราวที่ทราบความจริง ทั้งหมด จึงสั่งประหารชีวิตนางจันทา ยายเฮาสุมะธานและโอร แล้วจึงไปรับนางจันทร์เพ็ญ และพาออกติดตามหาพระสังข์จนถึงเมืองสามนต นางจันทร์เพ็ญปลอมตัวเป็นวิเศษอยู่ในห้อง เครื่องของพระสังข์ วันหนึ่งนางเงาะก็จึงสลักเรื่องราวของพระสังข์ลงในชั้นรัก พระสังข์จึง ได้สอบถามและได้พบพระราชบิดามารดา ในที่สุดทุกฝ่ายก็ได้พบและรู้จักกัน พระสังข์และธนา จึงทูลลาท้าวสามนต์กลับไปเยี่ยมบ้านเมืองพร้อมกับพระราชบิดาพระราชมารดา เรื่องก็จบลง อย่างมีความสุข

อิเหนา  
ตอน  
จินตะหรา หรือ บุษบา

|                        |                           |
|------------------------|---------------------------|
| เมื่อนั้น              | ท้าวคานหาญมีอัชฌาสัย      |
| ไค้พังค้ำริทริไทร      | แจ้งในกระแสพระบัญชา       |
| จึงกราบประณตบทมงคล     | ทูลองค์พระบรมเชษฐา        |
| ซึ่งจะแต่งมงคลวิมาท    | พระโอรสนัดศาลาวัง         |
| เป็นการใหญ่หลวงยิ่งนัก | จะปรากฏยศศักดิ์ทุกเขตชั้น |
| แต่จะหนีอิเหนากุเรปัน  | มีอิสตรีนั้นล้วนโสกา      |
| ให้ระเคนจินตะหราวาทิ   | เป็นประไหมสุหรีฝ่ายขวา    |
| อันองค์พระบุษบา        | เป็นอัครชาฝ่ายซ้าย        |
| อาละ                   |                           |

"ในที่สุกจินตะหราก็ไค้ครองตำแหน่งประไหมสุหรีฝ่ายขวา อันเป็นตำแหน่งสูงสุดในบรรดาคำแหน่งมเหสีทั้ง 10 องค์ของอิเหนา ระเคนบุษบาแม้จะได้ตำแหน่งประไหมสุหรีเหมือนกันแต่ก็เป็นฝ่ายซ้ายซึ่งนับว่าเป็นรองอยู่นิดหน่อย เพราะเราถือว่า ขวาย่อมสำคัญกว่าซ้าย การจัดอันดับมเหสีทั้ง 10 นี้ จะเป็นความคิดของอิเหนาเองก็หาไม่ แต่เป็นพระราชบัญชาของท้าวคานหาญโดยคำแนะนำของท้าวกุเรปัน"

ใคร ๆ ย่อมเห็นว่า จินตะหราเป็นหญิงที่โชคดีที่สุด และมีความปรีดาปราโมทย์ที่สุด เมื่อได้รัยข่าวอันนี้แต่การณกลับตรงกันข้าม ไม่ว่าจะเป็นท้าวหมันหย้า ประไหมสุหรีหรือจินตะหราต่างเกิดความน้อยใจและเจ็บแค้นยิ่งนัก หากเราจะเริ่มพิจารณาตั้งแต่พระราชสารที่ท้าวกุเรปันมีไปถึงท้าวหมันหย้าเพื่อให้บุตรเฝ้าเข้าพิธีอภิเษกกับอิเหนาพร้อมกับหญิงคนอื่น ๆ นั้น ท้าวกุเรปันกล่าวไว้เป็นความลับ คือไม่บอกชัดแจ้งนักว่าจะให้เป็นอัครชาฝ่ายซ้าย หรือฝ่ายขวาและยัง

ได้กล่าวหาตึงถึงประยูรพงศ์พันธุ์ซึ่งไม่เสมอกับอีกด้วย แต่ทว่าหมั้นหยาก็สุดที่จะปฏิเสธด้วย  
เกรงในอำนาจราชศักดิ์และแสนยากวิ่งไคยอมตาม ในราชสารนั้นมีว่า

|                            |                         |
|----------------------------|-------------------------|
| ราชสารพระผู้ทรงเดชเวศร     | จอนพิภพนครแห่งสี่       |
| บงกฏกูเรบั้นธานี           | อีกบุรีคาหาสถาวร        |
| ทั้งกาหลังและสิ่งหักสวารี  | มีพระหทัยศรัทโสมร       |
| อยู่ยังกำหลังพระนคร        | จะทำการสยุมพรพระคุณนั้น |
| แต่วิตกกวายนางจินตะหรา     | ถึงไฉวงศ์เทวกระยาหงัน   |
| ก็เป็นประยูรวงศ์พงศ์พันธุ์ | ฝ่ายเขตชัยทัพนันหยาดานี |
| ควรเป็นปิ่นสนมชายชาว       | กับอะโหมะบุษยามารศรี    |
| จึงให้ราชสารสวัสดิ์        | โดยราชไมตรีที่มีมา      |
| เชิญท้าวหมั้นหยากวณณ       | นำราชบุตรีเสนหา         |
| มาแต่งการมงคลวิวาห์        | ในพาราการหลังบัดนี้     |

จินตะหราทั้งรักทั้งแค้นที่ทางฝ่ายวิเณนาถือเอาความเป็นผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ มาสั่งการ  
เอาทั้งฝ่ายของตนเช่นนี้ และทางฝ่ายตนก็ยากที่จะปฏิเสธ นางโกล่อาระบายความคับแค้นใจ  
กับนางมาหารีย์มี และสะการะวาทีว่า

|                               |                              |
|-------------------------------|------------------------------|
| ซึ่งจะแบกหน้าไปกราบนี้        | อภัยศพันที่จะพรณนา           |
| จะอดสูใครใครก็ไม่คิด          | ไม่เจ็บจิตเหมือนหนึ่งชาวคาหา |
| อันความแค้นแสนทุกข์ตรมร       | ยิ่งกว่านอนอยู่บนกองไฟ       |
| เพราะชายชาติเช่นนี้ไม่มีสัจย์ | สารพัดไม่ว่ากล่าวได้         |
| มิขอพบขอเห็นสืบไป             | แต่รวบก็อย่าให้รวมกัน        |
| หากเกรงพระชนกชนนี             | หาไม่ถ้าพี่จะผายผัน          |
| นี้จำเป็นจำใจจรจรัด           | จะต้องกลืนแค้นไปทุกเวลา      |

จินตะหราคุมแค้นอึนเอนยิ่งนักทั้งกล่าวปราชญ์ว่า อึนเอนเป็นชายตระกูลศักดิ์  
 ทั้ง ๆ ที่ตนเคยรักและบูชาอึนเอนอย่างเหลือเกิน จินตะหราคิดใจเช่นนี้ถูกต้องและยุติธรรมต่อ  
 อึนเอนหรือไม่ น่าลองพิจารณาพิจารณาเถิด การที่จินตะหราได้รับราชการเชิญให้ไปอภิเษก  
 กับอึนเอนในตำแหน่งประโคมสุหรี ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของมเหสีก็นับว่าเกียรติที่สุดอยู่แล้ว  
 หากจินตะหราไม่ได้รับราชการเชิญไปทำการอภิเษก หรือให้อภิเษกในตำแหน่งที่รอง ๆ ลงมา  
 เช่น มะเดหวี บะโต ลีฎ หรือเหมาหลาหงักก็น่าจะเป็นเหตุให้จ้องแค้นยิ่งกว่านี้ จินตะหรา  
 ต้องการอะไรอีก หรือหวังอะไรยิ่งกว่าที่ได้รับนี้ และเป็นหวังที่ตั้งใจสูงเกินไปหรือไม่  
 หากจินตะหราคิดใจเองว่า ตนเป็นหญิงคนแรกที่มีอึนเอนรักและได้เป็นชายา จึงควรเป็นหนึ่ง  
 ในดวงใจตลอดไปทุกสถานการณ์โดยไม่มีข้อยกเว้น จะเป็นความคิดควรแก่การเห็นใจเพียงใด  
 เราควรพิจารณาเป็นข้อ ๆ ไป

### รักแรกของสาวรุ่น

จินตะหรมีโอกาสได้รู้จักกับอึนเอนเป็นครั้งแรกเมื่ออึนเอนมางานพระศพพระอัยยิก  
 แพนประโคมสุหรีแห่งกรุงกุเรปัน เพราะขณะนั้นพระราชมารดาของอึนเอนทรงคร่ำครวญ  
 มาไม่ได้ จินตะหรากำลังร่ำสาว เพื่อมีชายหนุ่มรูปงามวัยศัสด์สูงมาแสดงที่ท่าสนใจและ  
 พยายามใกล้ชิดติดพัน นางก็อดทนไหวไม่ได้ แทนางก็ได้พยายามระมัดระวังตนให้อยู่ใน  
 กรอบประเพณี อึนเอนก็พอจะทราบว่าตนเองมีหวังมากอยู่จึงพยายามสานต่อความสัมพันธ์ให้  
 แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ประโคมสุหรีเมืองหมันยาก็จะรู้อาการพระนัดดา ทรงรู้สึกเอ็นดูจึงตรัสชวน  
 ให้อึนเอนอยู่หมันยาคือไปอีกสักเดือนซึ่งอึนเอนขอใจมากแต่ก็ไม่สามารถอยู่ได้นานนักเพราะ  
 พระชนนีมีพระราชสาธมาให้เร่งกลับไป อึนเอนจึงได้เขียนสารลงในกลีบมาลาฝากความในใจ  
 แก่จินตะหราไว้ว่า

ในลักษณะอักษรเสนาหา  
มาแจ้งความทราบวีย์วิไลวรรณ  
แก่ทุกศรีทรมจนจอมนิกร่าง  
ถึงจะม้วยชีวันอันทราย  
นี่เนื้อชะรอยกรรมได้ทำไว้  
มิรู้ที่จะแข็งชักระบิฐา  
ซาโอะวะขอเปลี่ยนโนนาง  
กับทั้งขานสลาจงปราณี  
ถึงกลับไปที่ไม้อยู่ซา  
จงเป็นมิตรในศรีแต่ไป

ทองพี่อาจารย์กลับประหนัน  
ด้วยผูกพันพิศวาสไม่คลาดคลาย  
เจ้าไปเห็นบ้างฤาโฉมฉาย  
ก็ไม่หมายว่าจะสิ้นพารา  
จะจำไกลพุ่มรวงดวงยิหวา  
จะขอลาโฉมเองอยู่จงก็  
ไปชมพลางทางพักตร์ยานี  
เหมือนช่วยชูชีวีของพี่ไว้  
จะคืนมาชมชิดพิสมัย  
ดังได้บูชาหงันกันมา

จินตะหรานั้น

ครั้นอ่านเสร็จสิ้นอักษร  
แต่เล่ห์กลสกริ์มารยา

ชอบพระทัยในกลอนที่อ่อนว่า  
ท่าโกรธาถึงปะหนันเสียทันใด

แต่หลังจากที่พี่เลี้ยงได้ช่วยกันเกลี้ยกล่อมแล้ว จินตะหราก็

“... คุณเคืองเปลี่ยนเปลี่ยนผ้าสไบ ทำประคตึงให้ควมมารยา”

อิเหนาจากไปไม่นานก็หาทางกลับมาหาจินตะหราก็ โดยทำที่ปจมตบเป็นบันยี่  
และใช้ความสามารถเชิงการรบ ทยชนะระบุนุสลิหนา ระบุนุสลิหนาตายในที่รบ ระบุนุสลิหนา  
และระบุนุสลิหนาทั้งจึงยอมมอบโอรส คือสังคามาระตาและธิดาทั้งสอง คือ นางมาหยารัศมีและ  
สการะวาตี ให้แก่อิเหนา แต่อิเหนาก็ยังถือสัจย์ต่อจินตะหราโดยไม่ยอมล่วงเกินนางทั้งสอง  
จนกว่าจินตะหราจะรับทราบเรื่องและอนุญาตก่อน ส่วนบุษบาซึ่งเป็นคู่หูหงันแต่แรกนั้น อิเหนา  
บอกตัดไปแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะต้องการแก้จินตะหราเท่านั้น

อิเหนาได้แสดงออกทั้งคำพูดและการกระทำว่ารักและต้องการจินตะหราอย่างจริงจัง แม้ชาคจินตะหราก็มีอาจจะดำรงชีวิตต่อไปได้ ท้าวหมันหย้าและประโหมสุทรก็ทรงเข้าใจและเมตตาอิเหนามาก แต่ก็ไม่สามารถตามใจอิเหนาอย่างเปิดเผยได้ จึงได้แต่

|                           |                             |
|---------------------------|-----------------------------|
| ตรัสเรียกตำมะหงงเสนาใน    | กับพี่เลี้ยงนาโกล์แล้วพาที่ |
| คืนนี้อิเหนาขึ้นลอบหา     | อะหนะจินตะหรามารศรี         |
| ตัวเราผู้เป็นผู้ใหญ่      | มีรูที่จะนอนผ่นฉันทโค       |
| จึงบอกเล่าเจ้าไว้เป็นพยาน | พระญาดไมทราบจะสงสัย         |
| ว่าเราเห็นเป็นใจ          | ยกบุตรให้แก่นัดดา           |

ฝ่ายตำมะหงงและพี่เลี้ยงของอิเหนา ก็กราบทูลท้าวหมันหย้าว่า

|                           |                                |
|---------------------------|--------------------------------|
| พระนัดดาจากกรุงไกร        | เพราะกำลังรักใคร่พระธิดา       |
| ก็ขอมรุษอื่นด้วยกัน       | ทั้งชาวกูเรปันแดนหมันหย้า      |
| ถึงสองกษัตริย์ทราบกิจจา   | ก็เห็นว่าจะไม่เป็นไรนัก        |
| ขอพระองค์จงไปรคเกศี       | พระนัดดาธิบดีมีศักดิ์          |
| ให้สมหวังคั่งจำนงที่จงรัก | ด้วยตั้งพักตร์หัดมาถึงเพียงนี้ |

เมื่ออิเหนาพยายามมาถึงขั้นนี้แล้ว ก็เหลือชั้นสุดท้ายอีกนิดเดียว นั่นคือเว้าวอนให้จินตะหารับรัก อิเหนานั้นนอกจากรูปโฉมจะต้องตาสตรีเพศแล้ว ยังเจ้าคารบพอที่จะโน้มน้าวจิตใจให้หวั่นไหวตามอีกด้วย จินตะหราแม้จะรู้สถานะของตน รู้ผิดชอบชั่วดี รู้ปัญหาที่จะตามมา ก็อาจที่จะปฏิเสธคำวิงวอนร้องขอของอิเหนาได้ อิเหนากล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีกถึงความรักอันมั่นคง และหนักแน่นของตนว่า



เสียแรงที่จงรักภักดี  
ถึงขั้นบรรลือไพบูลย์  
(ว่าแล้วคงคลั่งนังโกล)

เป็นใจไม่ขาดที่หมาย  
สุดท้ายยอมเป็นคู่เกล้า  
ลุยได้เลียมโลมโถมเฉลา)

หรือ

ซึ่งรุกรานหาญหักเข้ามา  
ถึงปีศุภะศมาศของนารี  
พี่ก็ไฉนว่าศุภานางัน  
จะเกรงผัดศึกพันควยอันใด

ก็เพราะแสนเสนหาบารศรี  
ก็ยอมทราบค้อยู่น้อมใจ  
สองประหมัดอนุชาตยอมให้  
ใจลอบลักรักใคร่เป็นใจกัน

หรือ

รักเจ้าเท่าดวงชีวา  
เสียแรงที่พยายามด้วยความยาก  
มิได้คิดแก้ตัวจะวายชนม์  
พี่ตั้งใจสุจริตจิตจง  
แน้มมีสมดังจิตที่คิดไว้

เมื่อไม่เชื่อว่าจกัจำจน  
สู้ด่ามากบฏปาณาสนธ์  
หวังจะได้คุณลมหายใจ  
ว่าจะเลี้ยงโฉมยงให้เป็นใหญ่  
อันนางอื่นพี่ไม่ยัก

แม่จินตะหราจะพยายามบายเบี่ยงและบิดพลิ้วจนถึงที่สุด แต่ชายหนุ่มก็รักมั่นอย่าง  
อิเหนา เมื่อมีโอกาสเข้าใกล้ซัดศึกตัวเช่นนี้แล้ว ก็ยอมไม่ปล่อยให้ออกาสทองหลุดไปได้  
ทั้งยังกล่าวให้รู้เสียด้วยว่า

แน้มมีสมดังจิตที่คิดเอง  
(ว่าพลาญอุบองค้อรุไท  
อิงแอบแนบชิดเรยพักตร์

จะออกจากห้องทองนั้นหาไม่  
ขึ้นไว้เหนือตักสะนักทม  
แรกรักร่วมห้องสองสม)

ฯลฯ

เมื่ออิเหนาไถ่นางจันทะหราแล้ว ก็ขออนุญาตนางไปหาผาหยารัศมีและสการะวาที ซึ่งอิเหนาไถ่มาได้เพราะการสงคราม จันทะหราก็ยอมแต่โดยดี อิเหนาไถ่ให้นางทั้งสองมาไหว้ จันทะหรา จันทะหราได้เป็นใหญ่กว่าหญิงทั้งปวงของอิเหนาก็นินดี แม้นางทั้งสองนั้นจะจำใจ ไหว้เพราะเกรงกลัวอิเหนาก็ตามที แต่จันทะหราหาได้รู้ความในใจของนางทั้งสองไม่ ครั้นต่อมา เมื่ออิเหนาทราบว่าจะต้องไปช่วยรบที่คาหา จันทะหราแสดงความหึงหวงออกมาอย่างเห็นได้ชัด พยายามหน่วงเหนี่ยวเต็มที่ที่จะไม่ให้ไป นางเห็นแบบนั้นอิเหนาว่า

|                          |                        |
|--------------------------|------------------------|
| พระจะไปคาหาปราบข้าศึก    | ถนารำลึกถึงคู่ตูลาหงัน |
| กลัวสงครามในจิตยังติดพัน | จึงมิถนันทนาไม่อาลัย   |

อิเหนาพยายามอธิบายถึงความจำเป็นอย่างน่าเห็นใจว่า

|                             |                           |
|-----------------------------|---------------------------|
| สบเค็จพระบิดาให้หาพี่       | ไซ้แต่ครั้งนี้นั้นหาไม่   |
| ถึงสองครั้งพี่ซัดรับสั่งไว้ | ยังมีไต่บอกเจ้าให้แจ้งการ |
| บัดนี้เกิดศึกก็สุดคิด       | จนจิตที่จงซัดพระบรรทม     |
| สาราณีนมาเป็นพยาน           | พระย่นสารไให้นางทัศน      |

จันทะหรานั้นรู้ดีว่า ถึงอย่างไรก็หักทวนอิเหนาไว้ไม่ได้แน่ แต่ที่นางเสียใจนั้นมีใช้ เพราะกลัวว่าอิเหนาจะแพ้ศึก หรือจะตายในที่รบ แต่นางกลัวว่าเมื่ออิเหนาได้พบบุษบาแล้ว จะต้องรักและหลงใหลจนลืมนาง ไม่กลับมาหานางอีก เพราะนางก็รู้ว่าบุษบาเหนือกว่า นางทุกกรณี หากอิเหนาจะตายในที่รบ นางก็จะเสียใจน้อยกว่าที่อิเหนาชนะศึกแต่ได้หญิงอื่น มาเป็นชายาอีก โดยเฉพาะหญิงคนที่นางไม่มีทางสู้คือ บุษบา คู่ตูลาหงันเดิมของอิเหนา นางจึงได้แต่รำพึงรำพันต่อว่าตาบประสาหญิง

|                                  |                               |
|----------------------------------|-------------------------------|
| เสียแรงหวังฝั่งฝักชีวี           | พระจะมีเมตตาก็กหาไม่          |
| หมายว่าเห็นจจะรับเสด็จไป         | ก็รู้เท่าเข้าใจในท่านอง       |
| กลัวระเคเนบุษบาโฉมครุ            | ควรคู่ภิรมย์สมสอง             |
| ไม่ต่ำศักดิ์รูปชั่วเหมือนตัวน้อง | ทั้งพวกพ้องสุริวงศ์พงศ์พันธุ์ |
| โอ้แต่นี้สืบไปภายหน้า            | จะอายชาวคาหาเป็นแบบนั้น       |

และแล้วนางสังหรณ์ของจินตะหราก็ถูกต้อง เมื่ออิเหนาจากไปจั่วก็ไปสืบ จินตะหรา  
ได้พบกับอิเหนาอีกเมื่อ 10 ปีให้หลัง ในวันอภิเษกเหลือทั้ง 10 ของอิเหนา ณ กรุงกานัง  
ในตอนจบของเรื่อง แม้ว่าเหตุการณ์จะลงเอยโดยจินตะหราหญิงคนแรกที่อิเหนาได้เป็นชายา  
ครองตำแหน่งประไพสุหรีย์ฝ่ายชายก็ตาม แต่จินตะหราก็คุมแค้นอิเหนาเป็นยิ่งนัก อิเหนาเอง  
ก็รู้สึกผิดเป้งอนง้อขอโทษและทราฐ์วางอยู่เป็นหลายครั้ง แต่จินตะหราก็แสนงอนและมีทิฐิแรง  
จึงไม่ให้ภัยอิเหนา สร้างความอ่อนอกระอาใจให้ทุกฝ่าย คือทั้งบิดามารดาของตนเอง  
ทั้งอิเหนาและบุคคลที่เกี่ยวเนื่อง เจ้าหญิงคนอื่น ๆ ที่มาร่วมอภิเษกพร้อมกันในครั้งนี้ก็ตก  
อยู่ในสภาพเดียวกับจินตะหรามาก่อนเช่นกัน แม้แต่บุษบาเอง แต่ก็ไม่มีจิตใจที่เคียดแค้นอิเหนา  
เช่นจินตะหราเลย หากจินตะหราจะคิดว่าตนเป็นปรกควรจะเป็นเอกกว่าหญิงใด ตนเองก็ได้  
ตำแหน่งประไพสุหรีย์ฝ่ายชายของอิเหนาอยู่แล้ว ในบรรดาเหลือทั้ง 10 ของอิเหนา จินตะหรา  
ก็ดีกว่าบุษบาคนเดียว ดีกว่าทั้งรูปโฉม ความสามารถ และศักดิ์ตระกูล แต่ที่เหนือกว่า  
บุษบาก็คือ เป็นหญิงคนแรกที่อิเหนารักและได้เป็นชายา แต่คุณสมบัติข้อนี้ไม่สามารถกำจัดใจ  
ของอิเหนาเป็นสามไม้ได้ หากไม่มีคุณธรรมความดี หรือความเห็นอกเห็นใจ หรือการให้อภัยเข้า  
มาเป็นเครื่องกำจุน

“ข้อน่าคิดอีกอย่างหนึ่งจากชีวิตของจินตะหราก็คือ หากหญิงใดปักใจเชื่อว่าชายคนรัก  
หรือสามีจะมั่นคงในคำสัจที่ว่าจะรักและมั่นคงต่อตนคนเดียวแล้ว หญิงนั้นจะมีชีวิตทุกข์ระทม  
เช่นจินตะหรา เพราะอิเหนานั้นเป็นตัวแทนแสดงธาตุแท้ของชายเจ้าชู้ทั้งโลก”

อิเหนาก็เช่นเดียวกับ พระลอ พระอุณรุท พระอภัยมณี ขุนแผน ฯลฯ

บุษบา

ดูฐานะกันตั้งแต่เริ่มของอิเหนา ที่อิเหนาเคยบอกตัดรักเมื่อครั้งกำลังหลงจินตะหรา  
อยู่ที่เมืองหมันหย้า เจ้าหญิงบุษบาแห่งนครดาหานั้นเอง บุษบาได้รับความเจ็บหัวใจเพราะ  
อิเหนาไม่ฟังหย่อนไปกว่าทางฝ่ายหมันหย้า เมื่อครั้งอิเหนายกทัพมาช่วยท้าวดาหาลาปราชย์

กะหมิงกุหนึ่งจนได้รับชัยชนะนั้น อีเหนาก็ได้พบกับบุษบา กาบเพไฟได้แสดงศรอีกครั้งหนึ่ง อีเหนารักและหลงใหลบุษบาจนคลั่ง ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะช่วงชิงบุษบามาจากจรรกาให้ได้ แต่ก็ไม่มีการเห็นด้วยเลย แม้ว่าท้าวกูเร็นแล ท้าวคหาจะทรงรักและเมตตาอย่างไรก็สุดที่จะตามใจอีเหนาก็ได้ บุษบาเองก็มิได้แสดงแม้แต่คนน้อยว่ารักและพร้อมที่จะคืนดี จนอีเหนาคงคิดอุบายทำเป็นชาวกะหมิงกุหนึ่งมาปล้นเมืองคหา แล้วลักพาบุษบาหนีไปไว้อย่างนอกเบี่ยง ซึ่งให้สังคามาระตาแต่งไว้

ตอนนี้คืออีเหนาจะลี้ภัยหนีกระหว่าเสียสิ้น พยายามพูดแก้ตัวกับบุษบาว่า

|                           |                          |
|---------------------------|--------------------------|
| อันนางจินตะหว่าวาคี       | ไซพี่จะมุ่งมาดปรารถนา    |
| หากเขาก่อนหย่อนมา         | ใจพี่พาดำถึงว้ายไป       |
| พี่คอยโลมเล่นแต่เช่นนี้   | มิได้เลี้ยวเป็นคู่พิสมัย |
| อันตัวพี่กับเจ้าก็เข้าใจ  | ตุนาหงันกันไว้แต่เขาว์มา |
| ถึงจะมีเมียก่อนสักนับร้อย | ก็เป็นน้อยแยกออกเสนาหา   |

นี่คือความของอีเหนา ซึ่งใครฟังก็ย่อมรู้แน่ว่าพูดเอาแต่ใจ บุษบาก็สุดจะแค้นกลาวตอบไปว่า

|                             |                               |
|-----------------------------|-------------------------------|
| ลั่นเอ่ยลั่นลม              | เพราะพริ้งกลิ้งกลมดั่งจักรผัน |
| ในสารศรีมีมาเป็นสำคัญ       | ว่าไม่เลี้ยวซำนั้นแน่นอน      |
| ซึ่งว่าไม่เลี้ยวจินตะหว่า   | จงรำลึกตริภักตราดูก่อน        |
| อย่ากล่าวแกดงกลีบกลอดยกยอน  | อักษรมีมันอยู่เป็นตรา         |
| ก็ยอมรับอยู่ทั่วว่าชั่วชาติ | เจ้าสลัดศัคคาคไม่ปรารถนา      |
| จึงเรีสร้างทางกันแต่นั้นมา  | พระบิดาอาครุพูนไฟ             |
| ไฟรฟ้าประชากรก็ร้อนรน       | ได้เคื่องแค้นทุกซ้นหม่นไหม้   |
| แต่เพียงนั้นแล้วมีหน้าใจ    | ยังมาซ้ำทำให้อัประมาณ         |

กระนั้นถ้าแบกหน้ามาว่ารัก  
นี่เนื้อแก่งซึ่งซังจิ้งทาล

ปลดปล่อยฉันทักหักหาญ  
ให้เคี้ยวคร่อนรำคาญทั้งธานี

อิเหนาสู้ที่จะโต้แย้งความจริงที่บุษบากล่าวได้ จึงเสียดังไปเข้าทางพี่เลี้ยงของบุษบา  
แต่แม้พี่เลี้ยงจะเกลี้ยกล่อมอย่างไร นางก็ยืนกรานในความตั้งใจจริงของตนว่า

|                           |                            |
|---------------------------|----------------------------|
| .....                     | อันคนชายจะเชื่อเหลือประมาณ |
| ซึ่งทำการหาญหักว่ารักใคร  | เกลือกส้นจะไม่เป็นหวาน     |
| เห็นจะแสสร้งแก่งท่าจืดทาล | คำวิการเกรงกริ่งทุกสิ่งไป  |
| ข้างระตุตุต่ายไบนึกหวัง   | น้องจะหึงหึงยากี่หาไม่     |
| เขาจะอยู่ควยเราสักเท่าใด  | เขาจะเห็นอะไรแก่น้องนี้    |
| เมียเขาเขารักกรวบชีวิต    | สารพันแจจอยู่กับใจพี่      |
| แต่คงจะระชนกชนนี้         | ยังไม่มียาเบงเกรงใจ        |
| บัดนี้ยังไม่พี่เกรงขาม    | จะท่าตามแต่ชอบอัธมาสัย     |
| เมื่อขบใจแล้วก็แล้วไป     | น้องจะได้ความอายพันทวี     |
| หึงเจิบทั้งแค่นสีกแฉนส่วน | จงนึกในใจครครวญให้ถวนถี่   |
| เสียแรงเกิดมาเป็นนารี     | จะชวงชิงสามีทานทำไม        |

ฝ่ายอิเหนาเมื่อเห็นนางยืนกรานอย่างมั่นคงเช่นนั้นก็รักหัวใจ จึงหาอุบายใหม่โดย  
ทำที่จะด่าไปด่าจนภายในป่าแล้วจะไม่กลับมาอีกทั้งบุษบาและพี่เลี้ยงไว้ให้หาทางกลับเมืองเอง  
ด้วยความคิดตามประสาหญิง บุษบาก็สู้วิ่งวอนให้อิเหนาหาทางกลับไปส่งยังวังก่อนแล้ว  
จะกราบทูลพระราชนิยายนางให้อิเหนาเพราะโทษ ๆ ก็ได้ถูกเนื้อต้องตัวแล้วไม่สมควรจะเป็น  
ของชายใดอีกนอกจากอิเหนาเท่านั้น อิเหนาก็พอจะเอาใจนางออกว่านางเกิดความกลัว แต่  
หากนางไปส่งแล้วก็ไม่มีทางจะได้นางคืนมาอีกเพราะโทษผิดของตนนั้นมีหลายกระทง สุดท้าย  
คาหาจะยอมยกยให้ง่าย ๆ แต่อิเหนาก็รักและปรารถนาบุษบาเกินกว่าที่จะรอต่อไปอีกได้เมื่อ  
โอกาสอยู่แค่แว่นแคว้นนี้แล้ว อิเหนาก็จะไม่ละให้เสียเชิงชาย แต่ที่พูดไว้ก่อนก็เพื่อแสดงความ

เป็นสุภาพบุรุษให้หญิงสมยอมเอง ตนจะได้มีความผิคน้อยลง หากหญิงไม่ยอมมีใจอ่อนเช่นบุษบา  
 อีเหนาก็ต้องใช้พละกำลังเอาชนะให้ได้ เพราะอีเหนากล่าวว่า

|                             |                        |
|-----------------------------|------------------------|
| ซึ่งทำการหาญหักเพราะรักใคร่ | จนได้ถูกถืองถึงมือพี่  |
| พี่จะสยปรารณาครานี้         | สุดที่จะเงือกงกคใจ     |
| ถึงชีวิตจะเขียนจากราง       | จะอิงแอบแนบนางให้ได้   |
| ว่าพลางโอบอุ้มอรไท          | ขึ้นไว้เหนือถักสะพักชม |

และในที่สุดก็ลงเอย

|                            |                        |
|----------------------------|------------------------|
| ฟ้าดินครั้นครั้นควั่นเสียด | ท้องสนั่นสำเนียงในเวหา |
| ขอมกคุมดวงพระสุริยา        | เบชลาลอแก้วแววเวียน    |
| วลา                        |                        |

อีเหนากับบุษบาได้มีความสุขร่วมกันในถ้ำทองไม่นานนัก องค์ปะตาระกาหลาก็ทรง  
 บันดาลให้ลมหอบบุษบาและพี่เลี้ยงไป เพื่อเป็นการลงโทษอีเหนาให้ต้องคิดถึงความรักความทุกข์  
 ทรมาณแสนสาหัสเป็นเวลานานเกือบ 10 ปี

จินตะหราพบบุษบาเป็นครั้งแรก เมื่อท้าวหมันหย้าเข้าเฝ้าสู่กษัตริย์วงศ์เทวาที่  
 กรุงกาหลังในงานอภิเษกอีเหนา ทั้งสองนางต่างเกียจกันที่จะไม่ไหวก่อน จินตะหราก็ถือว่าตนเอง  
 อารุโธกว่า และเป็นชายาคนแรกของอีเหนา แต่บุษบาก็ถือว่าตนศักดิ์สูงกว่า และเป็นชายา  
 ที่ตระกูลคำลำบากซึ่งอีเหนาต้องติดตามหามาเป็นเวลายาวนาน ทั้งเคยเป็นใหญ่ มีผู้มานอบน้อม  
 ค้อมหัวให้มากมายและพวกนั้นก็ศักดิ์สูงกว่าจินตะหรา บุษบาจึงระอาใจที่จะให้ผู้หญิงธรรมดา ๆ  
 คนหนึ่งเช่นจินตะหรา แม้พนมป่อขึ้นแล้วก็ลดมือลงมิได้บังคับไป เนื่องจากตะขิดตะขวงใจจนไหว  
 ไม่ลง อีเหนาก็เข้าใจและเห็นใจบุษบายิ่งนัก จนถึงกับน้ำตาคลอ

|                          |                           |
|--------------------------|---------------------------|
| เมื่อนั้น                | ระเณมนตรีเรื่องศรี        |
| ได้ยื่นองค์ประชนนี       | จะให้หาหยีนั้นวันทา       |
| ความรักพระไท่เกล็นโศกได้ | ชลนัยน์คลอเนตรทั้งซ้ายขวา |
| กับพักตร์กรีกะเขีคชลนา   | มิได้ว่าขานประการใด       |

ระเณวิยะดาก็เห็นใจมนุษย์บ้างนัก นางกล่าวขึ้นตามประสาเด็กว่า

|                          |                            |
|--------------------------|----------------------------|
| เมื่อครั้งเดินดงพงพี     | พระที่นั่งนั้นเป็นอุมากรรม |
| ทั้งกรุงกษัตริย์ระอาวหนี | กลัวจะผลาญชีวิตอาสัญ       |
| ตามมาประณมมิ่งคบคิด      | ถวายบุตรชิตานั้นเป็นจำไ้   |
| ครั้งนั้นเวทนากัน        | จะไหว้คนต่ำศักดิ์หาควรไม่  |
| ที่นางจะไหว้ฤาไร         | เป็นใจของน้องไม่วันทา      |

ฝ่ายผู้ใหญ่ทั้งหลายเห็นท่าจะไม่ไ้การ จึงตัดบทโดยการให้มหาเสนา นำท้าวหมันยา  
ไปประทับยังประสาธ เพื่อรอร่วมพิธีอภิเษกต่อไป

หลังจากพิธีอภิเษกแล้ว อีเหนาก็ไปหาจินตะหรา เพื่อคืนสินที่สามีภรรยาทั้งหลาย  
แต่จินตะหราก็ยังไม่ยอมยกยให้จนอีเหนาระอาใจไปไปอีก เมื่อประโคมสุหรีท้าวอีเหนา และ  
ว่ามบ่บาค้วยที่ไปบอกให้อีเหนาไปหาจินตะหรา อีเหนาจึงไปหานางอีกเป็นครั้งที่ 2 นางก็  
ยังไม่ยอมคืนสิน อีเหนาห่อใจกลับมาเล่าให้บุษบาฟังว่า

"นางกล่าววาจากำเริบ ภูมิ๋บ่บ่เดินออกมา อีเหนาถึงกับตรัสว่า  
"ที่นี่ไม่ขอเห็นคนเช่นนี้"

ท้าวหมันยาและประโคมสุหรี เห็นบุตรเ็นตงแงงอนจนเกินงามเช่นนั้น จึงเรียกมา  
สั่งสอนว่า

|                             |                              |
|-----------------------------|------------------------------|
| ฝ่ายอีเหนาก็เป็นเจ้าแผ่นดิน | อย่าดูหมิ่นจงประหยัคัธฆาด้วย |
| เจ้าอย่าตัดให้หักเคืองฤทัย  | ทราบวัยฝากตัวกลัวไว้ดี       |

อันว่าบิตุเรศมารดา  
นับวันแต่จะถมขัรณี

ถึงพฤษาไถ่ผิงนทีศรี  
หวังฝากผีดูรักดังดวงตา

จินตะหราได้คิด จึงเล็งงอนและยอมคืนดีกับอิเหนา ท้าวหมันหย้าและประไหมสุหรี  
หมกหวงโยในตัวจินตะหรา จึงยกทัพกลับกรุงหมันหย้าด้วยความสบายพระทัย

ถ้าจะพูดถึงความใจกว้าง ความมีเหตุมีผลแล้ว บุษบาออกจะมีมากกว่าจินตะหรา  
บุษบารู้ว่าอิเหนานั้นมีความผิดทั้งต่อจินตะหราและต่อตน แต่บุษบาก็ยอมให้อภัยอิเหนาได้  
เพราะไหน ๆ เหตุการณ์ก็ล่วงเลยมาถึงเพียงนี้ บุษบาเห็นหญิงสาวลูกที่เกิดในสกุลสูง มีความ  
ลาบารดีในการรบไม่แพ้ชายออกสามศอก เคยปกครองผู้คนหลายระดับมาแล้วมากมาย จึงไม่  
คิดนิสยคิดหยุมหยิมเหมือนจินตะหราหรือหญิงอื่น ๆ ที่มุ่งพะวงคิดแต่เรื่องส่วนตัวด้วยไม่มีเรื่องอื่น  
ที่สำคัญกว่านี้มาขบคิด บุษบาเคยกล่าวกับอิเหนา เมื่ออิเหนาจะไปหาจินตะหราครั้งที่ 3 ว่า

|                                |                             |
|--------------------------------|-----------------------------|
| เชิญพระไปให้เกษมเปรมปรีดิ์     | อยู่หลายปีจึงจะสิ้นนิินทา   |
| แมน้องรักทักท้วงทวงหนึ่ง       | พระจึงหัวพันมันเกศา         |
| เป็นดอยย่ำคำมั่นสัญญา          | เชิญเสด็จเขมราธิบคลาไคล     |
| อันโฉมยงนงคราญเหมือนดำนดัย     | คงจะกลับคิดเชื่อเป็นเนื้อใจ |
| ช่วยไปรคนางอย่างแต่ก่อนรอนชะไร | ให้ชื่นใจจินตะหราราที       |

ในที่สุด จินตะหราก็เข้าใจโลกเข้าใจชีวิต และดำเนินในความมีน้ำใจของบุษบา  
จินตะหรามาไหว้บุษบาถึงกำหนัก บุษบาก็มิได้ปรี้งเกียจเคียดฉันทักถ้าวอย่างมีอริยาศัยว่า

“เราสองครองรักร่วมชีวิต      ไปกว่ามอดม้วยลงด้วยกัน”

ผู้ที่โสมนัสที่สุดก็ได้แก่อิเหนานั้นเอง ที่สองบเหสีคู่ปรับปรองคองกันได้ แต่อย่างไร  
ก็ตาม อิเหนาก็รักและเทิดทูนบุษบาอย่างกว้างไกลด้วยเหตุหลายประการ ดังที่กลอนกล่าวไว้ว่า



มีพระทัยโสมนัสชา  
ยิ่งกว่านางทั้งเก้าเหล่านั้น  
ทั้งเป็นเพื่อนยากลำบากลำบาก  
จักแสนจะตายวายชีวา

องค์ระเคว่นบุษบาสาวสวรรค์  
ด้วยร่วมวงศ์เหวันกันมา  
ต้องชุกชนชอกซอนนอนกลางป่า  
เพราะเที่ยวหาน้องนุชนสุดฤทธิ์

### บุษบา หรือ จินตะหรา

ใครคือหนึ่งในดวงใจของอิเหนา เราคงได้คำตอบแล้ว จินตะหรานั้น เป็นหนึ่ง  
โดยตำแหน่งเบญชีสูงสุด เรียบอย่างสามัญก็ว่าเป็นภรรยาเอกหรือภรรยาหลวง แต่จินตะหรา  
ก็ไม่ใช่คู่พิพาทที่จะเป็นหนึ่งในดวงใจของอิเหนาอีกตำแหน่งหนึ่งได้ บุษบา เจ้าหญิงแห่งกรุงคานา  
ผู้ซึ่งอิเหนาพันฝ่าอุปสรรคจนได้มาเป็นชายาลำดับที่ 4 ครองตำแหน่งหนึ่งในดวงใจของ  
อิเหนาไว้ได้ ทั้งนี้มิใช่เพราะว่าศักดิ์ตระกูลเสมอกันหรือรูปโฉมโสมนัสนั้นที่สามารถชนะใจ  
อิเหนา บุษบาผู้ชาญฉลาดในการยุทธ ผู้ไม่หวั่นในยศศักดิ์ ผู้รู้จักการให้อภัยผู้อื่น ย่อมชนะ  
ใจคนทั้งปวงและครองใจสามีได้โดยมีพิภพต้องเรียกกรังว้างวอน

ผู้เขียนขอจบการวิเคราะห์เรื่องนี้ด้วยคำกล่าวขานที่ว่า

คนแรกหรือคือยอดรัก

ใจแนแนกจับภักให้

ดวงสามสี่มีอีกไซ้

ก็รักได้เสมอกัน

ผู้ที่เป็นยอดสุด

คือนางนุชผู้เด็ดฉ้น

กิริยาพาทีนั้น

ให้อ่อนหวานละลานใจ

เป็นคู่คีติมิตรคู่ยาก

คู่ลำบากเคยจากไกล

รู้ผอนรู้ภัย

ไซ้ดังคือและถ้อย

เก่งนักฉลาดนัก

ชายไม่รักก็มากมี

แต่แพ้ฤทธิ์อิทธิสิทธิ์

ก็ครองที่รู้ถอนตน

ขุนช้างขุนแผน

ตอน

พิมพิลาไลย

พิมพิลาไลยเป็นนางเอกระดับชาวบ้านในวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ความงามและชื่อเสียงของพิมพิลาไลยเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่มักรู้จักในนามของวันทองซึ่งเป็นชื่อใหม่ที่ขจรตัวเปลี่ยนให้เพื่อแก้เคล็ดให้หายเจ็บไข้ หลังจากเปลี่ยนชื่อแล้วแม่นางพิมจะหายเจ็บป่วยและมีสุขภาพดีขึ้นก็ตาม แต่นางก็ได้เผชิญกับความผิดหวังและความขมขื่นตั้งแต่นั้นไปเป็นเวลายาวนานจนตลอดชีวิต

ช่วงชีวิตตั้งแต่กำเนิดจนถึงวัยสาวรุ่นของพิมพิลาไลยนั้น เป็นช่วงชีวิตที่มีแต่ความสุขสดชื่น และสมหวัง ไม่มีอุปสรรคอันใดที่แก้ไขไม่ได้ แต่เป็นช่วงสั้น ๆ ของชีวิตที่น่าสนใจก็หาผู้เขียนจึงเน้นการวิเคราะห์วิจารณ์ลักษณะนิสัยในช่วงนี้สำคัญ เพื่อปูทางให้เห็นถึงการตัดสินใจของนางในบั้นปลายของชีวิต

### กำเนิดและวัยเด็ก

เมื่อนางศรีประจันจะตั้งครรภ์นั้น นางฝันไปว่าพระพิรุณกรรมเหาะคั่นมาจากฟ้านำแหวนมาสวมนิ้วนางแล้วก็เสด็จกลับไปพิมาน นางปลุกพันศรโยธามีสาวแล้วเล่าความฝันให้ฟัง พันศรโยธาท่านายว่า

|                             |                            |
|-----------------------------|----------------------------|
| .....                       | ว่าเจ้าฝันนั้นหนาจะมีครรภ  |
| ได้แหวนประดับดูจะเป็นหญิง   | รูปร่างงามจริงคงละแก้งสรร  |
| ด้วยเป็นแหวนของพระพิรุณกรรม | จะเป็นช่างใครนั้นไม่ทันเลย |

เมื่อนางศรีประจันต์จรรจนครบกกำหนดคลอด นางได้คลอดลูกสาวออกมาด้วยความ  
ยากลำบาก ผิดกับนางทองประศรีซึ่งคลอดลูกชายอย่างง่ายดาย ลูกสาวของนางศรีประจันต์  
งามน่ารักมาแต่กำเนิด และได้รับการประคบประหงมเลี้ยงดูเป็นอย่างดีจากแม่นม และข้าทาส  
บริวาร ยิ่งจำเริญวัยขึ้นก็ยิ่งมีความงามพริ้มเพร่าน่ารัก ดังกลอนที่ว่า

ทรวงทรวงสงศรีไม่มีแก่น  
อรชรอ่อนแอ่นประหนึ่งเหลา  
นมสอวยสวายช่างงามเงา  
ให้ชื่อเจ้าว่าพิมพิลาไลย

ความสามารถของพม่านั้นก็มีฝีมือในการเย็บปักถักร้อยวางตั้งแต่อายุ 5 ขวบ  
เด็กรุ่นเดียวกันไม่มีใครสู้ได้เลย เพื่อน ๆ ของพมที่เล่นด้วยกันตั้งแต่เด็ก ๆ ก็มีพลายแก้วกับ  
ขุนช้าง ซึ่งอยู่มานานใกล้เคียงกัน ครั้งหนึ่งพลายแก้วคัดอุทริชวนเล่นเป็นผิวเมีย โดยให้  
ขุนช้างเป็นผัวนางพมนอนอยู่ด้วยกันแล้ว พลายแก้วจะย่องเข้าไปลักพานางพมหนีไป ขุนช้างจึง  
พาพวกเข้าไปออกติดตามแย่งชิงนางพม พอไปทันกันก็ชกต่อยเจ็บร้องกันไกลหลายทางเรียกหาพ่อแม่  
ของตนให้ช่วย พวกผู้ใหญ่พอได้ยินเสียงเรียกก็รีบเข้ามาห้ามปรามไว้

เรื่องที่เด็ก ๆ อุทริเล่นนี้ เป็นเรื่องจริงมีใครประจักษ์ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องที่  
เกิดขึ้นตอนเป็นผู้ใหญ่ ดังที่ผู้ขับเสภากล่าวไว้ว่า

|                             |                          |
|-----------------------------|--------------------------|
| ท่านผู้ฟังทั้งสี่นอากินแหนด | จะประจักษ์คิดแต่งก็หาไม่ |
| เด็กอุทริเล่นหากเป็นไร      | เทวทูตลดาใจให้ประจักษ์ตา |
| เด็กเล่นสิ่งไรก็ไม่ผิด      | ตุจวิทก็เป็นเหมือนปากว่า |
| อันคดีมีแต่โบราณมา          | ตำรานี้มีอยู่ในสุพรรณ    |

## วัยรุ่น

เมื่อพิมพ์พิลาไลย์เป็นสาวรุ่นอายุได้ 16 ปี ความงามของนางก็ยิ่งผุดผาดเป็นที่เลื่องลือไปทั้งเมืองสุพรรณ หนูมิดได้พบเห็นก็เก็บเอาไปหลงใหลใฝ่ฝัน แม้จะเป็นพระเป็นเณรก็ออกใจไว้ไม่ได้ ดังที่เณรแก้วและขุนช้างเพื่อนเก่าของพิมพ์แต่ครั้งยังเด็กกำลังประสบปัญหาอยู่

ขุนช้างนั้นเคยมีเมียมาแล้วคนหนึ่งชื่อแก่นแก้ว แต่อยู่กินกันมาได้เพียงปีเศษ แก่นแก้วก็ป่วยหนักและตายลง ขุนช้างเศร้าโศกเสียใจมาก จึงหันมาปักใจรักพิมพ์และพยายามทุกวิถีทางที่จะได้แต่งงานกับพิมพ์ ส่วนเณรแก้วมาจากกาญจนบุรีมาบวชเรียนศึกษาต่ออยู่กับสมภารมีวัดป่าเลไลยก์ เณรแก้วได้พบกับพิมพ์เป็นครั้งแรกในเทศกาลทำบุญตักบาตรวันสงกรานต์ พิมพ์มารดาและสายทองได้ไปทำบุญตักบาตรที่วัดป่าเลไลยก์ ต่างคนต่างคล้อยคล้าคล้าคิดว่าเคยรู้จักกันมาก่อน ต่อมาถึงเดือนสิบมีประเพณีเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ ที่วัดป่าเลไลยก์อีก นางศรีประจันแม่ของพิมพ์รับเป็นเจ้าของกัณฑ์ที่ตรี ส่วนขุนช้างรับกัณฑ์กุมาร เมื่อถึงวันเทศน์มหาชาติที่ท่านสมภารอาพาธจึงมอบหมายให้เณรแก้วไปเทศน์กัณฑ์ที่ตรีแทน เณรแก้วเทศน์ได้อย่างคล่องแคล่วไพเราะเป็นที่ถูกอกถูกใจชาวบ้านยิ่งนัก โดยเฉพาะนางพิมพ์ถึงกับเปลื้องผ้าสไบสีทับทิมวางใส่พานถวายด้วยใจศรัทธา ฝ่ายขุนช้างแม้จะมีได้เป็นเจ้ากัณฑ์ก็อยากจะทำอย่างพิมพ์บ้างจึงเปลื้องผ้าครองที่ครองอยู่แล้วยกเหนือศีรษะอธิษฐานให้พิมพ์ได้ยินว่า

|                              |                            |
|------------------------------|----------------------------|
| สาธุสะเคอะเมตตาคจิต          | ขอให้สมอารมณ์คิดพิศมัย     |
| ให้ได้เร็วพลันให้ทันใจ       | แต่ในคำวันนี้อย่าคลาดคลา   |
| ว่าพลงวางเคียงผ้านางพิมพ์    | ขอให้ผ้าทับทิมอย่าแคล้วช่า |
| จงบันดาลเคลื่อนกล้อยให้ลอยมา | แต่เวลาคำวันนี้อย่านานไม่  |

นางพิมได้ยื่นคำอธิษฐานของขุนช้างก็แก้มใจจึงถ่มน้ำลายรด แสดงให้รู้ว่าเหยียดหยาม และเกลียดชัง แล้วสั่งให้ข้าไทไปหยิบเอาพานมา ข้าไทก็เดินกราบระหัวขุนช้างกลางศาลา ขุนช้างก็อึดอัดจิตใจ สายทองและนางพิมก็อำข้าไทกระหนกระเด็นบนขุนช้างไปแล้วชวนกันกลับบ้าน โดยที่ยังพึงเทศน์ไม่จบก็ถึง

คืนนั้นตอนคอนรุ่ง พิมฝันและตกใจตื่นขึ้นได้เล่าความฝันให้สายทองฟัง สายทองทำนายว่า

|                          |                         |
|--------------------------|-------------------------|
| ซึ่งฝันว่าโคคอกบัวชม     | จะโคจรสู่สมพิศมัย       |
| ชายนี้เห็นดีไม่ไกลไกล    | คงจะได้โดยพลันมิทันช้า  |
| ซึ่งฝันว่าพี่โคคอกบัวส่ง | คงจะได้พึ่งแม่ไปภายหลัง |
| ถ้ากระไรโคเหมือนดังจินดา | แม่เมตตาสายทองให้ได้ดี  |

นางพิมเมื่อฟังคำทำนายฝันก็ยังไม่ปลงใจเชื่อ เพราะตนเองยังไม่เห็นมีวีแววที่จะเป็นไปได้ดังความฝัน เพราะไม่มีโอกาสทราบว่าทั้งเงรแก้ว และขุนช้างต่างก็เพื่อพวักรวญถึงแต่นาง และหาทางที่จะได้นางมาเชยชมทั้งสองคน

เงรแก้วนั้นครวญว่า

|                             |                              |
|-----------------------------|------------------------------|
| โอ้พิมนั้นมวของเงรแก้ว      | เจ้าไปแล้วจะรำลึกถึงพิบ่าง   |
| ถางาปดิมแม่จะลืมน้ำใจจาง    | แต่ครุ่นครางครวญคิดจนก่อนคืน |
| ทำไฉนจึงจะได้นางพิชม        | ให้เคลื่อนคลายอารมณ์รำสะอื่น |
| รักนางช่างเพียงจะกล้ำกลืน   | หญิงอื่นหมิ่นแสนไม่นำพา      |
| ได้รวมหมอนพิจะชวนชื่นชมชื่น | ทุกคำคืนมิได้ขาดเสนาหา       |
| ทำไฉนจะได้สนทนา             | กับพิมแก้วแววตาสักสองคำ      |

และแล้วก็

"กอดผ้าสีทับทิมของพิน้อง  
ปิงขวัญจนหวนหาในราตรี

จูบประคองหอมซาบอาบทรงพี  
จนจะรุ่งพระสุริยศรีขึ้นรางราง

ฝ่ายขุนช้างก็คร่ำครวญถึงพินมิไค้หลับนอนเช่นกัน แม้ขุนช้างจะถูกพินตำว่าก็หาโกรธไม่  
กลับพังไฟเราะเสียอีก ดังที่ว่า

โธ่แม่พินพิลาโดยของขุนช้าง  
ฟังเสียงเกลี้ยงกลมเมื่อเจ้าว่า  
ราชาแจ้วเจื้อยแจ่มกระจ่าง  
อรชรอ่อนแอ้นนั้นเอบาง  
เจ้าหมสึทับทิมริบชลิบทอง  
แซ่ของขับโนสไบเขียว  
แขนอ่อนทอนพายแม่พริ้งเพรียว  
ท่าใดจะได้แนบสนิหนาง  
จะคลึงเกล้าเผ่าพื้นเป็นอัศรา  
ขำปลาดจะป้อนให้หลอนกิน  
ยามเค็นจะเหินโฉมเจ้าชีช้าง  
ยามนอนจะให้นางหอมประหิน  
อาบน้ำจะพาดูทรายริน  
แผ่นดินมิให้ยางระคายกาย

นางพินนั้นมิไ้ใจเอนเอียงไปทางเณรแก้ว เพราะเณรแก้วนั้นรูปร่าง มีความรู้ได้  
บวชเรียนและเทศน์ไ้คล่องแคล่วไพเราะ เณรแก้วก็พอจะรู้จากกิริยาท่าทีของฝ่ายหญิงจึงไ้  
อ้อนวอนให้สายทองช่วยเป็นแม่สื่อให้ตน สายทองหลงคารมพลายแก้วจึงไ้มาเกลี้ยกล่อมนางพิน  
ให้คิดเรื่องการมีคู่นางพินไ้คอบสายทองอย่างน่าฟังว่า

ธรรมคาเกิดมาเป็นสตรี  
มารดาอุ้มอุทิศสำหรับประคอง  
อนึ่งเราเขาก็คว่าเป็นผู้ดี  
ชั่วดีคงไ้คู่มาสู่สอง  
หมายปองว่าจะปลุกให้เป็นเรือน  
มั่งมีแม่มิให้ลูกอายเพื่อน

|                               |                               |
|-------------------------------|-------------------------------|
| จะควรรอนก่อนแบหน้าแะเชื่อน    | ความอายจะกระเทือนถึงมารดา     |
| ถ้าสิ้นบุญคุณแม่มีไ้แต่       | จะพลิกเพลงไปก็ตามเตาสนา       |
| จะควรรอนก่อนแม่ไม่เข้ายา      | ไ้รู้ว่าอะไรขายที่ขอบพอ       |
| ถ้ารูปชั่วตัวเป็นมะเร็งเรื้อน | ไปเที่ยวเพื่อนเห็นจะจนรังคนขอ |
| ถ้ารูปดีมีเงินเขาชมปรอ        | ไม่พักห่อเลยที่ขายจะหมายชม    |
| อดเปรี้ยวกันหวานตระการใจ      | ลูกไม้ถ้าจะสุกไปก่อนห้าม      |
| มีแต่แบ่งแตงนวลไว้ให้งาม      | ร้อนใจอะไรจะถามทุกเวลา        |

พิมพ์ลาโลยเป็นหญิงที่มีความกตัญญู ทั้งรูปสวยรวยทรัพย์และได้รับการอบรมสั่งสอนมาดี จึงกล่าวไ้เช่นนี้ แต่สายทองมีชั้นเชิงที่เหนือกว่า เพราะเจนโลกมานานกว่า สายทองอายุ ประมาณ 22 ปี แก่กว่าพิมพ์ 6 ปี แก่กว่าพลายแก้ว 4 ปี ผู้หญิงอายุเกิน 20 ปี ในสมัยก่อนนับว่าเป็นผู้ใหญ่เต็มทีแล้ว สายทองนั้นทั้งเป็นที่เลื่อง เป็นญาติและเป็นทาสของ ครอบครัวพิมพ์ พิมพ์จึงเชื่อฟังและเกรงใจ เมื่อสายทองเป็นสื่อชักนำเพชรแก้วให้ตน ซึ่งตนก็พึงใจ อยู่บ้างแล้ว จึงไ้บ้ายเบี่ยงพอเป็นที่แล้วรับคำว่ารุ่งเช้าจะลงไปสับาตรเพชรแก้วด้วยกัน และ วันรุ่งขึ้นจะไปพบพูดคุยกับเพชรแก้วที่ไ้ฝ่ายในก่อนมา

พอถึงวันนัดสายทองก็ออกอุบายกับนางศรีประจันว่าจะพาพิมพ์และข้าไทไปเก็บฝ้ายที่ ไ้เหนือ ฝ้ายเพชรแก้วสักจากเขามาซุ่มรออยู่ในไร่สายทองก็ไ้จัดแจงให้คนทั้งสองไ้พบกันในที่ ปอดคน ตนเองก็เลื่องหลบไป พลายแก้วเห็นเป็นโอกาสดีจึงเกี้ยวพาราสี นางพิมพ์กำลัง รุนสาวไปเคยอยู่สองต่อสองกับชายก็ประหม่า ขวยอายไม่รู้ที่จะตอบประการใด แต่สายแก้ว พุดเก่งชักชวนสนทนาถึงความคุ้นเคยเปื่อกั้งเป็นเด็ก ๆ ทำให้พิมพ์ค่อยหายประหม่าไปไ้ และ กล่าวตอบเพชรแก้วอย่างไวไ้ว่า

..... ก็ตอบไปว่าฉันลืมพี่จริง ๆ  
 เมื่อวันเทศน์ดังเกิดก็รู้จัก ครั้นจะหักตัวน้องนี้เป็นหญิง  
 อันน้ำใจใว้ว่าจะขังขัง แคตริกก็วิ่งกลัวคนจะนิทา  
 ซึ่งตั้งสายทองมาว่าไม่หัก โกรธฉันนักหรือจึงพ้อเอาต่อหน้า  
 นี่สิยกออกมาไปไหนมา จึงเค้นลัดคักปามาโรนอง  
 ฤาจะเรียนเพียรไคว้ชาแล้ว พี่พลายแก้วจะลี้ไปบ้านของ  
 ฤาคิดใจรักใคร่พี่สายทอง ตันมะทองตันใหญ่พี่ไปดู

พลายแก้วเล่าความในใจที่มีต่อพิม และพยายามค้นคว้าหาให้พิมฟังและขอความรัก  
 จากพิม แต่พิมขอให้คบอย่างเพื่อนที่เคยรู้จักกันมาก่อน จะความรักใคร่รวดเร็วไปนั้นไม่สมควร  
 ทั้งยังกล่าวให้ข้อคิดแก่พลายแก้วว่า ถ้าคิดจะรักจริงจึงแล้วทำให้ถูกประเพณี หาผู้ใหญ่มาเจรจา  
 สู่ขอตกลงกัน พิมก็จะยินดี แต่จะหลบ ๆ ซ่อน ๆ คบกันเช่นชู้ช้อย่างนี้นางกลัวเสียงรำลือไปใน  
 ทางเสื่อมเสีย ว่าพลานางก็ลุดจะลาไป พลายแก้วความรักเข้ามอดอกใจไว้ไม่ได้ตาม  
 ประสาคนหนุ่ม จึงขี้อยู่คลุกคลีนางมาตระกองกอด นางพิมทกใจยิ่งนักกล่าวเตือนสติพลายแก้วว่า

"ตัวน้องมีไซ้ของอันเคยขาย จะเรียงรายกลางหม่นหาควรไม่  
 พิเคราะห์ให้เหมาะก่อนเป็นไร กลับไปเถิดพ่อแก้วผู้แววตา  
 ออกชั่วคอกกะเจ้าชีวิตวาย ไม่ตายคอกเพราะอดเสนาหา

พลายแก้วจำต้องอดใจไว้ก่อนแล้วคิดว่าตึก ๆ จะไปหาที่บ้าน พ่อคือเสียงยาวไพร  
 ไกลเข้ามา พลายแก้วจึงรีบหนีไป

พื่อนั้นเป็นสาวรุ่นยังไม่เคยต้องมือชายก็รักหนักทั้งรักทั้งแค้นที่พลายแก้วไม่ให้เกียรติ  
 รุกฉำเอาตามอำเภอใจ จึงไประบายความแค้นเฝ้ากับสายทองผู้เป็นแม่สื่อแม่ชักว่า



เนื้อแท้เขาจะปล้ำท่าเลน  
วันนี้จะเอามิดเข้ากริคน  
คิดนึกหนึ่งว่าพี่ไก่อเลี้ยงมา  
จะบอกแม่ให้แม่แข็งไป

ข้าแค่นใจไม่เห็นจะเป็นผล  
ให้ว้ายชนม์เสียให้สิ้นที่อายใจ  
ฟ้าผ่าเดอะหาไม่แล้วที่ไหน  
ก็จะไต่คุหน้าพี่สายทอง

.....  
ยังสั่งฆ่าทำเผื่อเป็นเยี่ยง  
ว่าพลางทางบิศประทุฆาง  
มิดถือไว้กับมือไม่เคลื่อนคลา  
วันนี้ถ้ามาแล้วอย่าแคลง  
ไปจากห้องน้องเด็กอย่าพุดพลอย

.....  
ว่ากลางคืนวันนี้จะกลับมา  
หน้าตรงลื้มซัดให้แน่นหนา  
น้องแสนดังเลือดตาจะหยดย้อย  
แม่นมิแทงแล้วจึงว่าอื้มถอย  
วันนี้คอยยังรุ่งไม่หลับนอน

นางพิมเกิดความขัดแย้งขึ้นในใจระหว่างการชิงสุกก่อนห่าม กับการรอคอยจนกว่าจะ  
ถูกต้องตามประเพณี พิมสมัครใจจะเลือกเอาความถูกต้อง แต่พลายแก้วคอยไม่ไหวดังที่สายทอง  
บอกพิมาว่า

เจ้าพลายแก้วก็ยังหนุ่มก่าคั่นัก  
ซึ่มมาบอามเอิบก่าเริบใจ  
การขายความอายนั้นน้อยนัก  
อันใจหญิงถึงก่าหนักในโลก็ย

จะรั้งรักรอริที่ไหนได้  
ด้วยยังไม่เคยพบกระสัตรี  
ขอครึกแม่จงฟังคำพี่  
ก็ยังมีการขายอยู่ในใจ

สายทองพูดได้ถูกต้อง เพราะถึงแม้ว่าพิมจะสืดยึดโกรธแค้นพลายแก้วอย่างไร ตกกึก  
พอพลายแก้วยังโง่มาตามนัยนางก็คว่ำครวญถึงว่า

โอ้อวแก้วแววตาของพิมเอ๋ย  
ดูเคื่องน้องช่องแค้นระคายใจ

จะดวงเลยมลแล้วภาวนา  
จึงทิ้งไว้ให้หาเหวอยู่เอย

มีรักน้องก็แต่แรกอย่ารักน้อง  
 ยังจกจำถ้อยคำที่สัญญา  
 ยามหนึ่งถึงแล้วพอแก้วเอ๋ย  
 แดนอนตรีก็นึกหาถึงอาวรณ์

ทำให้หมองแล้วจะเป็นไม้มหา  
 ว่าจะมาถึงห้องที่พินนอน  
 ไม้มหาเลยใจน้องนี้ค่อนข้าง  
 พระจันทร์จรรคับก็หลับไป

ครั้นพลายแก้วมาจริง พิมก็กระแจะกระงอกต่อว่าอีก

.....  
 นี่เนื้อว่าชมเหงาไม่เกรงใจ  
 แต่เพียงนั้นยังว่าไม่น่าแค้น  
 รบให้ขอต่อแม่ทำแซ่เขื่อน  
 คิดว่ารักหรือที่หักมาถึงบ้าน  
 แต่ที่ไรเจ้ายังปล้ำทำให้อาบ

คุณกลอนชัฏอยู่มาได้  
 แดกลางไรไม่สามาถถึงเรือน  
 จวนเจียนจักระเหลนจะอาบเพื่อน  
 กลบเกลื่อนว่ากล่าวให้กลับกลาย  
 อย่าสมานเลยข้าแค้นไม่รู้นาย  
 ไยฝ่ายเกลือกกันไปทั่วตัว

พลายแก้วนั้นเป็นชายเจ้าชูประเภปากกว่ามือถึง และพูดเก่ง แก้วเลี้ยวลดได้สารพัด  
 ทั้งทะนงตนว่ามีวิชาอาคมจึงไม่ลดละและเอาชนะพิมจนได้ ก่อนจะจากกันในตอนย่ำรุ่งพิมก็เกิด  
 สำนึกชั่วดีขึ้นมาอีก แต่ก็ต้องตกมันไคพลอยกระโจนเพราะรักพลายแก้วเสียแล้ว จึงได้แต่ขอร้อง  
 พลายแก้วว่า

พ่อยุ่วัดชักเคื่องขึ้นเรื่องบ้าน  
 คำแล้วพอแก้วจงกลับมา

สุดที่พิมจะค่านออกไปหา  
 ให้เห็นหน้าทุกคืนพอชื่นใจ

พลายแก้ว เมื่อถึงวัดก็นมัสการชี้นิ้วให้บวชเณรให้ใหม่ เพราะเกรงท่านสมภารมีจะจับได้

ฝ่ายขุนช้างไม่ทราบว่าซิมรักพลายแก้วแน่แล้ว จึงเฝ้าวิงวอนมารดาให้  
ไปขอสุมพิลาไลยให้ตนโดยสร้างเรื่องต่าง ๆ โทกหักขึ้นให้มารดาเห็นใจว่านางซิมรักตนและ  
รบเร้าให้ไปขอสุม นางเทพทองมารดาไม่เชื่อขุนช้างเพราะรู้ทันกลลอบของให้ขุนช้างเจียมตัวว่า

|                           |                               |
|---------------------------|-------------------------------|
| .....                     | ออพิมพิลาไลยเชารูปงาม         |
| ล้าคนในสุพรรณพารา         | รูปเอ็งเหมือนน้ำละว้ายาม      |
| จะเสียแรงไปว่าพยายาม      | แม่จะเปรียบเนื้อความให้เข้าใจ |
| นางซิมพรีนเพราดังจับตรา   | เอ็งเหมือนเต้านาอยู่คำไ้      |
| อยากได้ดวงจันทร์สวรรค์โลก | เห็นจะไ้แล้วหรือนะลูกอา       |

แต่ขุนช้างก็เลิกรักซิมไม่ได้ แม้วามารดาบอกว่าจะไปขอสาวงามจากอยุธยาแม่  
ซิมก็ตาม ขุนช้างหาทางใกล้ชิดกับซิม จึงพบว่าใครไปขอสุมพิลาไลยไปอาบนํ้าที่ท่าม้า เมื่อ  
ซิมขึ้นจากนํ้าก็ถือโอกาสเข้าใกล้และว่าเพลงยาวกระหม่อม ซิมโกรธมากจึงคำถึงหัวล้านแล้วเก็บ  
ลัดหนีกลับบ้าน นางศรีประจันนึกสงสารขุนช้างจึงเรี่ยขึ้นบนเรือนไ้ถามทุกข์สุข ขุนช้างถือ  
โอกาสว่าพันความในใจที่มีต่อนางซิมและพูดทบทวน ขอ ซิมไปเป็นแม่เรือนเพื่อครอบครอง  
ทรัพย์สินและข้าไท ข้างฝ่ายนางซิมอยู่ในห้องไ้ยินเข้าจึงคำสวนออกมาอย่างไ้เกรงใจ  
ขุนช้างอับอายบ่าวไพร่จึงลาถลับบ้าน

นางซิมเศร้าเสียใจมากเกรงวามารดาจะเอออวยฝ่ายขุนช้างเพราะเห็นแก่สมบัติ  
ส่วนพลายแก้วก็เวิ้งหายไ้ไม่มาหาอีก สายทองจึงออกอุบายกับนางศรีประจันว่า ซิมฝันร้าย  
ต้องไปให้พานสมภารทำนายฝันที่วัดป่าเลไลยก์ นางศรีประจันไม่รู้ทันจึงให้บ่าวไพร่จัดของถวาย  
อย่างดี ให้สายทองและบ่าวไพร่นำไปทำบุญที่วัด เมื่อมีโอกาสดายทองก็เล่าความทุกข์ของซิม  
ให้เฒ่าแก้วฟัง พร้อมทั้งนํ้าแฉะไ้ไปหาในทอนกลางคืน ขณะที่สายทองพูดปรึกษาและหยอกล้อ  
กับเฒ่าแก้วอยู่สองทอดสองในกุญนั้น เฒ่าไทยเห็นเข้าจึงไปฟ้องสมภาร ๆ จึงออกมาไ้คิดว่า

เป็นโกลาทล ทั้งสองหลบหนีไปได้ เณรแก้วกลัวสมภารไม่กล้ากลับวัด จึงคิดไปหาสมภารคงที่วัดแคตามที่มารดาเคยบอก เมื่อสมภารคงทราบว่าเป็นบุตรขุนไกร เกลือเก่าก็เมตตาจะสั่งสอนวิชาอาคมให้จนสิ้นตำรา เณรแก้วจึงอยู่ศึกษาเล่าเรียนที่วัดแคด้วยความหลงใหลในวิชาจนไม่ได้ไปหาพิม

ฝ่ายขุนช้างหมั้นเพียรเข้าประจบประแจงนางศรีประจัน จนนางศรีประจันหลงกรรมด้วยนึกกระหยิ่มใจว่าจะไ้ลูกเขยเศรษฐี แต่นางพิมไม่ยอมตามตะโกนคำขุนช้างทุกครั้งที่มาเรือน ทำให้นางศรีประจันโกรธมากถึงกับเขียนตีนางพิม สายทองจึงชวนพิมไปติดตามหาเณรแก้วถึงวัดแค แล้วเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดให้ฟัง เณรแก้วก็ได้แก้ปดอบประโลม แล้วในคืนนั้น เณรแก้วก็ลาสิกขาไปหาพิม และยังได้เข้าหาสายทองจนได้เป็นเมียอีกคนหนึ่งด้วย นางพิมจับได้คาหนังคาเขาเกิดทะเลาะเหิงหวงประชดประชันกันขึ้น แม้พลายแก้วจะห้ามปรามก็มีฟัง ครั้นนางศรีประจันตื่นขึ้นได้ยินเสียงร้องเรียกถาม ต่างคนต่างช่วยกันปลดและเงียบเสียงเลิกรากับไปพลายแก้วตามมางอนง้อขอโทษพิมอีก พิมจึงหยิบเงินหล่อให้ห้าชั่งเพื่อเป็นค่าจ้างชี้ข้างไปหาญจนบุรี พลายแก้วว่าลาพิมด้วยความอาลัยและสัญญาว่าจะพามาหาพิมโดยเร็ว

### ชีวิตหลังออกเรือน

พลายแก้วได้พามาหาและญาติผู้ใหญ่มาสู่ขอและแต่งงานกับพิมพิลาไลยตามประเพณี ช่วงชีวิตตอนนี้เป็นตอนที่มีความสุขที่สุดของนางพิมและพลายแก้ว แต่ก็มิระยะสั้น ๆ เพียง 3 วันเท่านั้น จากนั้นพลายแก้วก็ถูกเกณฑ์ทัพไปรบเชียงทอง ทิ้งให้นางพิมเศร้าสร้อยละห้อยหาไม่เว้นแต่ละวัน จนเจ็บไข้ชชุมฉอมรักษาอย่างไรก็ไม่หาย นางศรีประจันจึงไปหาขริ้วตาจูให้พิเคราะห์จับยามดู ขริ้วตาจูจึงเปลี่ยนชื่อให้เสียใหม่ว่า "วันทอง" ต่อมาโรคร้ายต่าง ๆ ก็พลับหายไป สุขภาพกลับดีเหมือนเดิมเป็นที่เอาอัศจรรย์นัก

ตั้งแต่เปลี่ยนชื่อแล้ววันทองก็ประสบปัญหายุ่งยากรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ เริ่มแต่ถูกแม่บังคับเขียนตีให้แต่งงานกับขุนช้าง เพราะหลงเชื่ออุบายลวงว่าพลายแก้วตายแล้ว ภรรยาจะ

ถูกริบเป็นหม้ายหลวง วันทองไม่ยอมเข้าหอถึง 7 วัน ขอให้พลายแก้วยกทัพกลับมาถึง วันทองขมขามไปหาหวังจะทิ้งตัว แต่เกิดเป็นมากเสี่ยงกับลาวทองเมียใหม่ของพลายแก้วที่ได้ มาจากจอมทอง พลายแก้วจะห้ามอย่างไรก็ไม่ฟัง วันทองทั้งรักทั้งแค้นจึงผูกจาวจางจามสาป และศัตรอนชนิดที่พลายแก้วไม่สามารถถอยให้ได้ว่า

|                              |                              |
|------------------------------|------------------------------|
| ถึงพันวันทองไปก็ไม่ช้า       | จะเป็นเชียงด้ปลาทูทุกเช้าค่ำ |
| อีลาวมันจะสับยัระยา          | สิ้นบุญสิ้นกรรมกันวันนี้     |
| ว่าพลางโจนขึ้นบนสะพาน        | จะตักน้ำล้างบ้านเอาคืนสี่    |
| สิ่งไรมิให้เป็นราศี          | น้ำทามีอยู่จะถูเจ็ด          |
| ทั้งน้ำมันกระจกกระแจะแป้ง    | จะทิ้งไว้ให้แห้งเป็นสะเก็ด   |
| ให้สิ้นวายุหายชาติของคบเท็จ  | จะชุกเว็จพื้นดินให้สิ้นรอย   |
| ขาดเกิดเสร็จกับในวันนี้      | ไม่มีอาศัย เท่าปลายถ้อย      |
| ถึงพระอินทร์ลงมาว่าก็อย่าคอย | ที่วันทองจะถอยมาคืนสี่       |

พลายแก้วไ้ฟังเห็ดคดลามากซักถามเงื่องจะฟาดฟันวันทอง วันทองจึงวิ่งหนีขึ้นเรือน พลายแก้วจึงพาลาวทองและบ่าวไพร่กลับมาจนบุรี กว่าพลายแก้วหายโกรธและหวนกลับมารับ วันทอง วันทองก็ตกเป็นของขุนช้างได้ 2 วันแล้ว พลายแก้วจึงไม่รับนางกลับ วันทองจึง อยู่กับขุนช้างสืบมา จนเกิดเรื่องเพราะขุนช้างและขุนแผนเป็นต้นเหตุอีกหลายครั้งหลายครา ในที่สุดก็ถูกพระพิฆเนศวรลงโทษประหารชีวิต

ขอเคนและขอค้อยของพิมพิลาไลย

พิมพิลาไลยเป็นหญิงที่นับว่าโชคดีมาก คนหนึ่งที่มีทั้งทรัพย์สมบัติ คุละสมบัติและรูปสมบัติ คำนทรัพย์สมบัตินั้นแม้จะไม่ถึงชั้นมหาเศรษฐีอย่างขุนช้าง แต่นางก็เป็นบุตรคนเดียวของบุรี

อันจะกินที่มีไรนาข้าหาสบวราภมากมาย นางศรีประจันเลี้ยงขุนนางชนิด "เลี้ยงไว้มิให้อันใดแหว  
 แค้นแหวไม่เปรียะหนึ่งไม่ทองตัว" ทั้งสายทองก็เป็นพี่เลี้ยงคอยทะนุถนอมนางอีกคนหนึ่ง จึงนับว่า  
 ความเป็นอยู่ของนางอยู่ในชั้นสะดวกสบายมาก คำนวณสมบัตินั้นพิมพ์ลาโลยก็ไม่น้อยหน้าหญิงรูป  
 เทียบกันดังเช่น บันฝ้าย ทอผ้า เย็บปักถักร้อยทอขวาง โดยเฉพาะปักมานั้นนับว่าฝีมือเป็นเอก  
 แม้ขุนแผนจะเห็นฝีมือปักมานาหลายคนก็ยังไม่มีการเก็นนางพิมพ์ กล่าวว่ "สิ้นฝีมือแล้วแก่  
 นางเดียว" แต่นางพิมพ์ก็มีนิสัยงอนและมีมารยาหญิงไม่น้อยเหมือนกัน นางรู้ทันคน แม้แต่  
 สายทองหรือพลายแก้วก็ไม่สามารถจะหลอกลวงหรือใช้เล่ห์เหลี่ยมกับนางได้นางไม่สมยอม  
 แค้นเสียของนางที่ถูกรังเกียจคือ ปากจุกจิก หากนางโกรธหรือไม่พอใจจะคำสวนออกไปทันที  
 ความของนางเฝ้าคร่อนและเสียใจยิ่งนัก แต่ขุนช้างก็ทนได้และอภัยให้นางเสมอ ส่วน  
 ขุนแผนนั้นถือตนว่าเป็นสามีและมีวิชาอาคมจะให้หญิงพุดจาละวง เกินเหยียดหยามศักดิ์ศรีผู้ชายนั้น  
 ไม่ได้ จึงเสียใจแค้นถึงกับจะฆ่าฟันและทิ้งนางไปอย่างไม่มีคืน นางเองก็รู้สำนักเมื่อสายไป  
 เสียแล้วได้แต่คร่ำครวญตามหลังว่า

|                            |                              |
|----------------------------|------------------------------|
| จะโทษผัวว่าชั่วกระไรได้    | สาแก่ใจจาเราพยายาม           |
| ที่นี้แหละหน้าเป็นทาศราม   | ผัวห้ามยังอีกไม่เห็นภัย      |
| สารพัดคัดเค็ดดำเรื้อซาก    | ประมาทนักหักปิ่นไม่ทนได้     |
| คงไม่สูงส่งเพื่อนไม่ฟังใคร | ลมประลัมพวนพิศก็พังลง        |
| โอ้อ่อนอกวันทองเอ๋ย        | ไม่ควรเลยที่จะหลงเป็นผุยมง   |
| จะครองตัวไว้ใใให้คืนคง     | เสมือนหงส์ปีกหักลงปลัดกม     |
| สุดสิ้นสี่ทองที่มองแผ้ว    | จะกลายเป็นกาแล้ว เพราะขึ้นชม |
| เชื้อหงส์พงศ์เผ่าจะพาจม    | เพราะกรรมจึงไ้ร่อนรำคาญใจ    |

ค่านูรูปสมบัตินั้น พิมพ์ลาโลยงามเป็นเลิศในสุพรรณพารา ผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นหญิง  
 หรือชาย มิตรหรือศัตรูก็ยอมรับในความงามของนางสิ้นทุกคน และเพราะความงามล้ำเลิศนี้เอง

ที่ทำให้ขุนช้างขุนแผนแย่งชิงกันตั้งแต่หนุ่มจนแก่จนเป็นภัยต่อชีวิตของนาง ในบันปลายของชีวิตหญิงแสนสวยผู้นี้ลงเอยด้วยการถูกอาญาประหารชีวิต ซึ่งชะตากรรมนี้ไม่มีหญิงใดเหมือนในแผ่นดินชื่อของนางจึงถูกจารึกไว้ในเรื่องของความทุกข์หลายตัว โดยที่นางไม่มีเจตนาที่จะเป็นเช่นนี้เลย

เรื่องราวของพิมพิลาไลยน่าจะเป็นอุทาหรณ์ได้อย่างดีแก่คนหลายฝ่าย เช่นผู้เป็นแม่ ผู้เป็นสามี ผู้เป็นลูก และผู้ใกล้ชิดทั้งหลาย นางศรีประจันเป็นแม่ซึ่งรักลูกก็จริงอยู่ แต่นางเป็นคนโหด และหยาบจึงหลงอุบายขุนช้างได้โดยง่าย นางทั้งบังคับเขียนสีลูกสาวให้ยอมเป็นเมียขุนช้าง แต่ยังไม่สำเร็จเพราะลูกสาวไม่ยอมเข้าหอ ฝ่ายสามีอยู่ฝ่ายสามี เมื่อกลับมาภักพาเมียใหม่มาด้วย จึงเกิดหึงหวงคำทอกล้อแล้วกล่าวล่วงเกินมาถึงขุนแผน ทำให้ขุนแผนโกรธจนทิ้งวันทองไปโดยไม่ทันได้ช่วยแก้ปัญหาควันคิดได้ภายหลังก็สายเกินไปเสียแล้ว วันทองจึงต้องมีสามี 2 คน ด้วยแรงผลักดันของแม่และสามีคนแรกนั่นเอง แต่ถ้ามองย้อนกลับคืนนี้ วันทองก็คงจะไม่ถูกประณามมากนัก ครั้นต่อ ๆ มาขุนแผนและขุนช้างก็ผดผืนเปลี่ยนกันแย่งชิงวันทองมาอยู่กับตน ทั้งพระไวยผู้เป็นลูกก็อยากให้มารดาอยู่กับตนด้วย ร้อนถึงพระพันวษาคงให้เอาตัววันทองมาถามความสมัครใจว่าจะเลือกอยู่กับใคร แต่วันทองคัดค้านใจไม่ได้ด้วยเห็นใจทั้งขุนแผน ขุนช้าง และพระไวยเกรงว่าหากนางเลือกอยู่กับฝ่ายใด ฝ่ายที่เหลือก็จะเสียใจ นางจึงพูดเป็นกลาง ๆ ไว้เผื่อว่าถ้ามีพระราชประสงค์ให้นางไปอยู่กับใคร นางก็ต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข และก็จะไม่มีฝ่ายใดเสียใจ เพราะนางไม่ได้คัดค้านใจเอง เมื่อพระพันวษาเห็นนางลังเลคัดค้านใจไม่ได้ก็กริ้วครั้นครั้นว่า เป็นหญิงชั่วไม่ควรอยู่ให้หนักแผ่นดิน จึงให้นำตัวไปประหารชีวิต

ในสมัยโบราณหญิงที่มีสามีหลายคนและสามียังมีชีวิตอยู่พร้อมกันทั้งหมดคงหายาก เรื่องของวันทองจึงอื้อฉาวและเล่าลือกันสืบมา จนในชั้นหลัง ๆ เหลือกล่าวแต่สั้น ๆ ว่า "วันทองสองใจ" เท่านั้น

## มหาเวสสันดรชาดก

ตอน

มโหสถ์เหมือนมัทรี

"สามีมีอยู่แล้ว เสมือนหนึ่งฉัตรแก้วอันกันแดด งามหน้างามเนตรทุกเวลา"

ประวัติตอนต้น

มัทรีเป็นพระราชธิดาในตระกูลมณฑุราชวงศ์แห่งกรุงมัทราท เมื่อเจริญพระชันษา ได้อภิเษกกับพระเวสสันดร โอรสของพระเจ้ากรุงสญชัย และพระนางมยุรีผู้ครองนครสีพี ต่อมาพระเวสสันดรได้รับราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา พระมัทรีจึงอยู่ในฐานะพระราชมารดาแห่งกรุงสีพี นางมีโอรสและธิดากับพระเวสสันดร 2 องค์คือ พระชาลี และพระกัณหา

เริ่มบทบาท

ในเวสสันดรชาดกตอนต้นเรื่องไม่ได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติพระมัทรีมากนัก ไม่ทราบว่านางมีจริยาวัตรอย่างไร ลักษณะนิสัยเป็นอย่างไร จนกระทั่งนางมีพระชาลี พระชันษา 6 ขวบ และพระกัณหาพระชันษา 4 ขวบ นางเริ่มมีบทบาทครั้งแรกเมื่อพระเวสสันดรมาว่าลาและสั่งเสีย ก่อนจะออกเดินทางไปป่า พระเวสสันดรตรัสว่า

"อันว่าทรัพย์อันเป็นของของพี่ประสาธน์ให้แก่เจ้า อนึ่งเล่าทรัพย์สมบัติอันพระน้องไ้มา แแต่สำนักมัทราทตระกูล เจ้าจงมีมูลฝังไว้ จะได้เป็นมหรานีชี ชุนทองอันใหญ่ติดตามตน..... อนึ่งพระลูกรักสองสายใจสุดสวาท เจ้าจงอย่าประมาทช่วยอภิบาลบำรุงรักษา ทั้งองค์สมเด็จพระราชบิดามารดาของพี่ เจ้าจงภักดีปฏิบัติอย่าให้เคืองขัดพระอัยยาคี๋ อนึ่งถ้าและว่ากรุง- กษัตริย์พระองค์ใดปรารภณา จะรับเจ้าไปเป็นอัครราชกัญญาของตนจงประกอบกิจจากคณปฏิบัติ อย่าให้เคืองขัดพระราชนุทโยธยาลาดยถึงพี่อันจะบ่าวาครัทนบุรีไปอยู่ป่า เห็นชีวิตจะมรณาเสีย เป็นมั่นคงในพนัสแดนดงนั้นแล"



ครั้งพระมัทรีทราบว่พระเวสสันดรถูกเนรเทศเนื่องจากกระทำผิดราชกิจประเพณี  
แต่โบราณ คือให้พญาช้างสารปัจจัยนาเคนทร์แก่พราหมณ์ทั้งแปดจากเมืองกลิงครามบุรี นาง  
ได้ตัดสินใจพระทัยทันทีอย่างเด็ดเดี่ยวและมั่นคง คือเลือกที่จะตามเสด็จไปร่วมทุกข์ร่วมสุขไปคอย  
ปรนนิบัติรับใช้พระเวสสันดรจนกว่าชีวิตจะหาไม่ แม้มิให้ตามเสด็จ นางจะกระโดดเข้ากองไฟ  
ตาย ... นางมิได้หวังหาถึงภยันตรายและความทุกข์ยากในป่า กลับฝันถึงธรรมชาติอันน่า  
อภิรมย์ในป่าหิมพานต์ และกล่าวพรรณนาถวายพระราชสามีเสียอีก

### การตัดสินใจครั้งแรก

มัทรีเป็นหญิงในราชสกุล เคยอยู่ในรั้วในวังมาแต่กำเนิด ได้รับการอบรมให้อยู่ใน  
กรอบประเพณีมาโดยตลอด ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่นางตัดสินใจด้วยตัวเอง ลักษณะการตัดสินใจ  
ของนางนั้นขึ้นอยู่กับอุดมคติของสังคมชนกเข้ากับการคาดคะเนและจินตนาการของนางเอง  
มีโยที่พระเจ้ากรุงสุทนต์และพระนางมุลลิจจะห้ามปรามเพียงใดก็ตาม

การที่พระมัทรีต้องการตามเสด็จพระเวสสันดรนั้นพอจะสรุปเห็นผลได้ดังนี้

1. เพื่อแสดงความมีสัตย์และจงรักภักดีต่อสามีตามแบบฉบับของภรรยาที่ดี จะเห็น  
ได้จากตอนที่พระเวสสันดรมาลา นางแต่มิได้ชวนนางไปอยู่ป่าด้วย นางกล่าวว่า "ถึงพระรย  
เกล้าปกเกล้าเสด็จจรดไรราชสุริยวงศ์ จะบุกป่าฝ่าดงไปแห่งใด ข้าพระบาทจะตามเสด็จไป  
ไม่ขออยู่ จะเอาชีวิตและกายนี้ไปสู้สนองพระคุณกว่าจะสิ้นบุญขามัทรีที่จะละพระราชสามีนั้นหา  
มิได้ แม้จะตกโรแสนกันดารจะบริโภคมูลลาอาหารค่างโภชนาก็จะสู้ทนทรมาณมาปฏิบัติพระองค์  
ถึงแม้มาตรจะปลดปล่อยก็มีได้คิด จะเอาชีวิตนี้เป็นเกือกทองฉลองพระบาท"

2. นางเกรงการอยู่เป็นหม้ายจึงครองตัวลำบากมาก หญิงหม้ายในอินเดียสมัยก่อน  
จะได้รับการดูหมิ่นเนินทาจากคนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นหม้ายเพราะสามีถึงหรือสามีตายก็ตาม  
นางมัทรีกลัวการอยู่เป็นหม้ายมาก จะเห็นได้จากที่นางทูลตอบพระเจ้ากรุงสุทนต์เมื่อ  
พระองค์ทักท้วงมิให้ตามเสด็จพระเวสสันดร นางกล่าวว่า

"ครั้นจะอยู่เฝ้าก็กลัวตัวจะเป็นหม้าย พระคุณเอยเป็นหญิงนี้ยากที่จะไว้วางตัว ครั้นจะทำขมุขมัวมอมแบบ ชายเห็นจะเียนแยมบริภาษให้มาตจิต ครั้นจะบำรงรูปถักจริต หาคีคั้นจะผัดหน้าทาทขมื่นสิ้นราศี คำคนมันก็จะเสียดสีชวนกันค่อนว่าเล่นตาง ๆ จนชั้นแต่ว่า ผมเหี้ยนสางจะเสยกลางใสน้ำมันกันไรให้สะสวยก็สารวอน จะทาบึงหอมเมื่อยามรอนก็ค่อนว่า บำรงรูปกิริยาเที่ยวหาตัว ครั้นจะเหลือบแลมันก็จะว่าสาระแนเลยตัวและเล่นตา ครั้นจะเลียเจยไม่เจยหน้ามันก็นินทาว่าป็นปิ้ง พระคุณเอย ลูกคิด ๆ ถึงตัวแล้วก็ยิ่งเศร้าเสียน้ำใจด้วย ถ้อยคำคนจะค่อนแคะไต่ไพเราะว่า ให้เสวยความเวทน่าน้ำใจหาย..... พระพุทธเจ้าข้า สามีมีอยู่แล้ว เสมือนหนึ่งวัตรแก้วอันกันเกศ งานหน้างานเนตรทุกเวลา"

3. นางรักพระเวสสันดรและระลึกถึงคุณความดีที่พระเวสสันดรบีตอนางเสมอมา  
นางกล่าวว่ "จะหาตัวที่ไหนได้ทั้งพระทูลเหล่า ตายแล้วเกิดแล้วสักร้อยชาติ จะเหมือนพระเวสสันดรจอมปราณูนี้ยากนัก ทั้งแต่เกล้ากระดบอมมาเป็นจอมบริรักษ์กักดี คำนิคมเื่องก็มีได้ว่ามัทรีให้อภัยสอศสู่ออมอดโอบอ้อม" นางมีหริยังแสดงทัศนะเกี่ยวกับการมีสามีใหม่ว่า "พระคุณเอยจะรับรอนมีตัวใหม่ก็ไซ้ที่ ถ้าบุญตัวไค่ตัวก็มีหริหัย คนมันก็จะนับถือจะเลื่องลือระบือทั่ว ปะผิวใหม่ชายชั่วสิมาร้าย จะเข้าซื่อมือชายยัรบะยำ เพื่อนบ้านเขาจะพลอยกันมา นับวันก็จะระกำกรมใจกรอม ครั้นจะชวนหย่ามันก็ไม่ยอม ครั้นจะประนีประนอมก็เครื่องจะเปลืองตัว เป็นสตรีจะหาตัวที่ดีนี้แสนยาก" และ "ครั้นจะอยู่ไปเป็นหม้ายก็ตรอกขจิต เป็นไม่รู้แห่งที่จะคิดจะปรองคองเป็นสตรีมีตัวสองไม่ผองแผ้วเป็นราศี"

4. นางฝันที่จะได้อยู่ตามกลางธรรมชาติอันนารีรมย์ นางสร้างจินตนาการเอาเองตามประสาหญิงผู้ไม่เคยผจญกับความยากลำบาก นางฝันที่จะไค่บินเสียงร้องขับขานประสานเสียงของหมู่วิหคนกกินรี เสียงกระแสน้ำอันไหลหลังจากชงอนผา ฝันจะได้เห็นหมู่รุกขชาติที่ผุดผกออกใบระบักอ่อน กิ่งก้านอรชรทั้งต้นวัตร บ้างผลึกสุกเหลืองอร่ามฝันจะได้สัมผัสกลิ่นสุกนวลของมวลมยุปผาที่หอมจรจรรพ่า นางฝันจะมีความสุขในที่ใหม่พร้อมลูกและสามี หวังจะลิ้มความโออาผาสุกของพระนครที่จากมาสิ้น

## ผจญกับความจริง

เมื่อพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระมัทรีและพระราชสีกันหาเสด็จออกจากเมืองนั้น พราหมณ์เชื้อญาติมาหลอกล่อราชรถทรง พระเวสสันดรประทานให้ พระองค์จึงต้องอุ้มชาติ และนางมัทรีอุ้มกันหาแล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเปล่าตามทางทุรกันดารมาจนถึงเขาวงกต ณ ที่นี้ท้าวสักราชได้ให้พระเวสสุวรรณมาแบมัตริยบรรณศาสดาไว้ใกล้ ๆ เขาวงกต 2 หลัง พร้อมทั้งคำจารึกไว้ว่า ผู้ใดที่ปรารถนาจะบรรพชา ก็ให้ถือเอาเครื่องบริขารนี้ พระเวสสันดร จึงเปลี่ยนเพศเป็นฤาษีเสด็จเข้าไปอยู่ในบรรณศาสดาเพื่อบำเพ็ญพรต เมื่อนางมัทรีทราบข่าวก็เปลี่ยนเพศเป็นคานาสลีนี พระเวสสันดรหามนางมัทรีให้เสด็จเข้าไปเฝ้าพระองค์แต่ลำพัง ในยามวิกาล ค่ายเห็นว่าสตรียอมเป็นที่เสerahองแก่พรหมจรรย์ นางก็ถวายปฏิญญา กิจวัตรประจำวันของนางมัทรีก็คือ ก่อนรุ่งเช้าบักดองถวายพระพร และตั้งน้ำฉันน้ำใจไว้ในที่อันควร ครั้นพระเวสสันดรเสด็จจากที่บรรพชา นางก็เข้าไปถวายน้ำสรงพระพักตร์ และไม่ชำระพระหนต์ แล้วจัดที่บรรพชาและสิ่งของทั้งปวงในห้องให้เรียบร้อย มอบสองกุมารให้บุตรรับใช้ใกล้ชิดสมเด็จพระราชบิดา ส่วนพระนางมาทรงแสงรถคัน กระเช้าदानและขอเสียมเตรียมให้พร้อม แล้วเสด็จพระดำเนินเข้าป่าหาผลไม้เผือกมันกะพอมะริโคคทั้งสี่พระองค์ พระองค์จะเสด็จมาถึงบรรณศาสดาก่อนคำเสมอ หลังจากสนทนากับพระกวยพร้อมด้วยสองกุมารแล้ว จึงมาเสวยมูลผาผลรวมกันทั้งสี่พระองค์ แล้วจึงแยกย้ายกันไปประทับคนละอาศรมกับพระเวสสันดร ส่วนสองกุมารนั้นประทับอาศรมเดียวกับนาง นางปฏิบัติเช่นนี้โดยสม่ำเสมอมิเคยปรินถึงความเหน็ดเหนื่อยพระวรกาย เป็นเวลานานถึง 7 เดือน นับแต่แรกเสด็จมา

ครั้งหนึ่งพระมัทรีเคยวาดภาพการอุปฐาไว้อย่างสวยงามว่า "...เมื่อยามรุ่งเช้าภิรมเวลาเย็น จะเล่นเล่นในบริเวณพระอาศรมสถาน ข้าพทรีนี้จะเก็บกุสุมาล์มากรองร้อยเป็นสายสร้อยสะอื้นรักสะเอวองค์ สว่างดวงวิจิตรมาลัย ประดับสองกรุดหน่อไผ่น้อยผาดสองกรุดเขาวราชก็จะมีลีลาเล่นเล่นมันเหิงทุกเช้าค่ำ เจ้าจะพ่อนว่าสำราญจิตมิใคร่ที่จะเกิดถึงยามทุกข์ มีแต่เสวยสุขสนุกทุกเวลา" และ ".....ปางเมื่อน้ำค้างตกประพรมพื้นผสุภา

ควรที่จะพัฒนาฟื้นฟูสภาพพื้นที่อันเดียวด้วยเท้าแห่งพรหมต่างสี่ข้อมสลับ สี่องคุลีสรรพ-  
เสมอกัน" ฯลฯ บัดนี้นางประสบความจริงซึ่งไม่คงามเหมือนดังฝันที่วาดไว้ ชำมีหน้า  
ตอมายังต้องพรัดพรากจากพระลูกแก้ว เกิดกับอกเสียอีก

### หัวอกแม่

วันหนึ่งเมื่อนางมัทรีกลับจากหาผลไม้ในป่า คำกว่าปรกติมิได้เห็นลูกทั้งสองอีกมารับ  
จึงทูลถามพระเวสสันดร ๆ ไม่ตรัสตอบ พระมัทรีมีรูที่จะทำประการใด ได้แต่กลักรุ่นและ  
กันแสงตักพอพระเวสสันดร ๆ กลับว่าพระชกมัทรีว่าหลงเพลินเที่ยวสนุกอยู่ในป่า คมหานักเสีย  
วิทยากรคนธรรมพญามีพัศตรอันเจริญสืบลูกแล้ว พอลกลับมาถึงคำก็เสททำขึ้นเสียงเสียงพาโลว่า  
ลูกหาย หากพระองค์ยังอยู่กรงไกรเหมือนแต่ก่อน "กายของมัทรีก็จะชาคละนั้นลงพันคำด้วย  
พระกร เบื้องขวาของอาศนานี้แล้วแล"

พระมัทรีได้ฟังแล้วความโศกก็เสื่อมสาบสูญจิตเพราะเจ็บใจ ได้ทูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น  
อันเป็นเหตุให้กลับคำ ทั้งกล่าวว่า "...ถึงพระองค์จะสงสัยก็นำใจของมัทรีนี้ยกเวท  
เป็นไม้เท้าก้าวสู่ที่ทางทดแทน อุปมาเหมือนลีลาอันภักดีต่อสามีรามนั้นจิต.....เพราะว่า  
ดวงราตรีจึงมีโทษ ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดถึงโทษานุโทษกระหม่อมฉันมัทรีแต่ครั้งเถียว  
นี้เกิด"

พระเวสสันดรทรงฟังคำมัทรีแล้วก็นิ่งเฉยมิได้ตรัสปราศรัย พระนางกำสรคหมคที่หนึ่ง  
ถวายบังคมออกมาหาพระลูกรัก ติดตามหาทุกหนทุกแห่งตามกลางแสงจันทร์อันกระจ่างไปทั่ว  
ปริมณฑล นางค้นหาทุกซอกทุกมุมไม้ ทุกสระน้ำลำธาร เข้าป่าสูงคดเป็นตะโกนกรูกรือเรียกลูกรัก  
สองกุมารก็ไม่มีเสียงจวนคอบ พระพัศตรนางพุ่มพองนงไปด้วยน้ำพระเนตร พระกำสรวลโศกโอย  
เสวยทุกข์แสนเข็ญตั้งแต่ยามเย็นจนรุ่งเช้าก็สุดสิ้นที่จะเที่ยวค้น ทุกตำแหน่งแห่งละสามหนนาง  
เที่ยวหา ในที่สุดจึงจะเข้าไปถึงพระอาศรมกนกแต่ครวญวนหาถึงพระลูกรักจนถึงแก่  
วิสัยวิญญูภาพทอพระพัศตรพระเวสสันดร

พระเวสสันดรทอดพระเนตร เห็นคังนั้นตกพระหทัยยิ่งนักสำคัญว่าพระมัทรีจะสิ้นพระชนม์ จึงยกเคียวพระมัทรีขึ้นใส่ตักกวักเอาวารีมาโสรจสรงคงที่อุระพระมัทรี หวังจะให้ชุ่มชื้นขึ้นสม ปกติขึ้นมา เมื่อพระมัทรีฟื้นพระองค์จึงตรัสเล่าความจริงให้ฟัง และให้ความหวังว่า แม้เรา ทั้งสองนี้ยังมีชีวิตสืบไปจะต้องพบสองกุมารอีกแน่นอน พอพระนางได้ทราบว่าลูกยังมีชีวิตอยู่ พระนางจึงอนุโมทนาควบิบุญทรทานบารมีของพระเวสสันดร

### กริยาบรจาค

ฝ่ายท้าวสักกราช ครั้นทราบว่าพระเวสสันดรยกสองกุมารให้ชูชกไปแล้วก็เกรงว่า หากมีบุรุษต่ำช้ามาขอพระมัทรีไป พระเวสสันดรจะต้องลำบากควบิไม่มีใครดูแลปรนนิบัติ และ เพื่อที่จะให้พระเวสสันดรได้ถึงสุดยอดทานบารมี คือ กริยาบรจาค ท้าวสักกราชจึงแปลงร่าง เป็นพราหมณ์แถมมาขอพระมัทรี พระเวสสันดรมีพระหฤทัยผ่องแผ้วที่จะบำเพ็ญทานบารมี พระหัตถ์หนึ่งจับพระกรพระมัทรี พระหัตถ์หนึ่งทรงเต้าอุทกวาริแล้วหลังลงยังมือพราหมณ์ สำนแดง ความอนุญาตพระเมเหสีให้ขาดจากเป็นของพระองค์ตกลงเป็นของพราหมณ์ สมเด็จพระมัทรีก็ยอม ยินดีไปตามพระอัธยาศัย จะชักขวางอันใดก็ไม่เป็น พระนางมีคุณสมบัติภาวะนิ่งแฉะเลื่องเพ่งพักตร์ พระภัสสรว่า คุ้มเชื่อแท้ในพระหฤทัยว่า พระองค์นั้นเป็นนักปราชญ์จริงยิ่งใหญ่มาก การใด ประเสริฐเลิศดวงกว่าการอื่นพระองค์ย่อมมีญาณหยั่งเห็นแล้วจึงทรงปฏิบัติ พระมัทรีคำริแล้วจึง มิได้แสดงกิริยาโหม่นสลดควบิจะสนองพระราชประสงค์ของพระราชสามี เมื่อพระเวสสันดรทอด พระเนตรพระพักตร์พระนางนั้นหนักหนา เพื่อจะทรงสังเกตกิริยาพระมัทรีว่าจะร้ายดีประการใด พระมัทรีจึงกล่าวตามความจริงในใจตนว่า

"ตัวข้ามัทรีนี้แต่เมื่อครั้งเป็นนางกุมาริอยู่ พระชนกชนนีมีผู้มาขอได้ยกยอมมิให้ตัวข้า ไปเป็นบาทบริจาริกาภริยาของสมเด็จพระบรมนเรศเพชยันตรราชเจ้าพระองค์ใด ท่านองค์นั้น เป็นเจ้าของครอบครองเป็นอันขาด มีอำนาจเป็นใหญ่ในตัวข้า ถ้าพระองค์ประสงค์จำนงโดย ทานเจตนา จะพระราชทานตัวข้ามัทรีนี้ไปแก่ผู้ใด พระองค์ก็อาจจะพระราชทานให้ตัวข้าขาด

ไปเป็นของผู้อื่นได้ หรือท่านใดเธอจะประสงค์ทรัพย์นับเท่าใด พอลครจะมีผู้ยอมรับใช้ให้เป็น  
ราคาค่าตัวทาสี และท่านเธอจะขายข้าวมัทรีนี้แก่ใคร ๆ ที่รับใช้ทรัพย์ตามท่าน เธอปรารถนา  
อาจจะขายข้าวมัทรีได้.."

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินกราชได้ยังทราบปณิธานของสองกษัตริย์ ก็โสมนัสและแสดง  
พระองค์ให้ปรากฏ อนุโยทนาในพระทานบารมี แล้วคืนพระนางมัทรีให้แก่พระเวสสันดร ทั้ง  
ตรัสชมเชยพระมัทรีว่าควรคู่กับพระเวสสันดร "เปรียบเหมือนกนิกรสื่อน้ำนมสดขาวสะอาด  
สมควรแก่แก้วภาชนะคือสังข์ ซึ่งช่างช่างฉ่างรังสรรค์แล้วจัดเจียรไนให้ประณีตงดงามแล้ว  
เสมอด้วยน้ำนมสมควรกัน สิ่งทั้งสองนั้นเป็นอเนกานพรตอันใด พระองค์ท่านและพระยอดเขาวงกต  
มัทรีนี้ก็มีน้ำพระทัยมองใสบริสุทธิ์ดุจเดียว เสมอกันเหมือนกันแท้"

พระมัทรีสร้างแก่กรรมดีมาโดยตลอด เป็นแม่ที่ดีของลูกเป็นเมียทุกขุฎยาของสามี  
และพร้อมเสมอที่จะปฏิบัติตามความต้องการของสามี แม้แต่ในสิ่งที่ยากที่หญิงใดจะกระทำได้ เช่น  
อนุโยทนากับการบริจาคเลือดในอกของตน และยอมตนเป็นสิ่งบริจาคนเพื่อสนองความปรารถนาของ  
สามี หลังจากที่ตกกระว่ามากต้องอดทนอดกลั้นทั้งกายและใจมาเป็นเวลานาน กรรมดีก็ย่อมสนอง

### ราชินีแห่งสี่พี่

ในที่สุดพระเจ้ากรุงสุโขทัย พระนางมยุรีด้วยพร้อมหมู่เสนาพสุทธานาตย์ และประชาชน  
ได้จัดกระบวนแห่มารับพระเวสสันดร และพระมัทรีคืนสู่พระนคร พระเจ้ากรุงสุโขทัยได้มอบราช  
สมบัติให้แก่พระเวสสันดรครอบครองสืบต่อไป พระมัทรีได้พบพระลูกรักสองสมปรารถนาและได้  
รับพระราชทานเครื่องทรงและเครื่องอลงกรณ์อันหาค่ามิได้จากพระนางมยุรี เมื่อพระมัทรีทรง  
ฉลองพระองค์เสร็จแล้วก็ "ทรงสิริสวัสดิ์วิลาสเลิศมณีนุ้ยคณานางด้วยบวรลักษณะเบญจางค์  
เจริญเนตร... ผู้ใดได้ทัศนาการก็พิศวง... สรรพสิ่งงามพร้อมหมดทั่วพระอินทรีย์ คุหา  
นางกนิกรวิหคองค..."

ในพระชาติต่อมาเมื่อพระเวสสันดร เสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และได้บรรด  
อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระมัทรีราชเทวีก็เสวยพระชาติเป็นพระนางยโสธราพิมพา

มัทรี : ผู้ไม่มีใครเหมือน

หญิงอย่างมัทรีมิได้หายากแบบหนึ่งในร้อย แต่หายากยิ่งกว่านั้นเพราะมีคนเดียวในโลก  
แบบฉบับที่มัทรีประพฤติปฏิบัติ หญิงใดเอาแบบอย่างก็ไม่ได้เพราะทำได้ยากเกินไป ทุกข์ทรมาน  
เกินไปสำหรับความอดทนอดกลั้นของหญิง พระนางควรคู่กับพระเวสสันดร ซึ่งก็เป็นบุรุษคน  
เดียวในโลกที่มีน้ำพระทัยและจริยาวัตรเช่นนั้น มัทรีทำให้โลกได้ตระหนักถึงคุณค่าของหญิงผู้  
เป็นภรรยาที่มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนสามีให้มีความก้าวหน้า และบรรลุลความหวังสุดยอดที่สามี  
ปรารถนา มัทรีได้ก้าวเคียงข้างสามีไปทุกหนทุกแห่ง หากขาดภรรยาเช่นมัทรี พระเวสสันดร  
จะกระทำปัญหาบริจาคนิได้เต็มที ซึ่งจะส่งผลไม่ให้อบรมพระโพธิญาณอันเป็นยอดปรารถนา  
ของพระองค์ในชาติต่อมาได้ มัทรียอมเสียสละทุกอย่างเพื่อสนองพระราชประสงค์ของ  
พระเวสสันดร ผู้เขื่อนนิจว่าจะหาหญิงที่มีน้ำใจอย่างมัทรีไม่ได้อีกแล้ว ดังนั้น มัทรีจึงเป็นผู้  
ที่ไม่มีใครเหมือนได้

กามนิต  
ถอน  
วาสิฏฐี ผู้โคทุกซ์เพราะรักแท้

ประวัติ

วาสิฏฐีเป็นธิดาคนเคียวของเศรษฐีช่างทองแห่งกรุงโกสัมพี แคว้นวัตะสะในสมัยพุทธกาล ความงามของเธอนั้นเป็นที่เลื่องลือยิ่งนัก จะเห็นได้จากการที่นางได้รับคัดเลือกมาเล่นคลีบุตร พระจักรีมีเทวีแห่งเขาวินธัย ผู้ที่จะมาเล่นคลีนี้จะต้องเลือกสรรเอาแต่หญิงพรหมจารีที่มีความงามเกิน และมาจากตระกูลสูง วาสิฏฐีเป็นเอกในบรรดาสาวงามเหล่านั้น เวลาเล่นคลีก็ไต่เป็นเตนอยู่ ตรงกลางเวที ไค้วอดฝีมือในการเคาะคลีนั้นกว่าคนอื่น เมื่อกามนิตได้พบวาสิฏฐีครั้งแรกนั้นถึงกับตะลึงงันในความงามของนางจนไม่อาจหาคำมาบรรยายให้คนอื่นทราบความงามนั้นได้ทั้ง ๆ ที่กามนิตก็ขึ้นชื่อว่า เชี่ยวชาญในการประพันธ์ ฉันท์พดด้วงวิธีกามนิตเสียยิ่งไปกว่า "ถ้าจะพูดถึงความงามของนางก็เกรงว่าถ้อยคำของข้าพเจ้าอาจหาญอยู่สักหน่อย เพราะถ้าจะกล่าวให้ท่านรู้สึกชื่นชมได้คงหวั่นตาแลเห็น ข้าพเจ้าจะต้องเป็นมหากวีภรตเสียก่อน และถึงจะมีความสามารถปานนั้น ก็จะไม่เห็นความงามได้เพียงต่าง ๆ เท่านั้น"<sup>1</sup>

คุณสมบัติ

นอกจากจะมีรูปสมบัติและทรัพย์สินสมบัติแล้ว วาสิฏฐียังมีคุณสมบัติอีกหลายอย่างเหนือหญิงอื่นใดในกรุงโกสัมพี กล่าวคือ

1. มีความสามารถในการเคาะคลีเป็นเยี่ยม กามนิตผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญสารพัด เมื่อมาเห็นวาสิฏฐีเคาะคลีบุตรพระจักรีเป็นครั้งแรกก็ยังยอมรับว่า ไม่เคยเห็นใครในกรุงอุทรวะปี เล่นคลีไค้เก่งเช่นนี้ บางลีลาของการเคาะคลีนั้นต้องใช้ศิลปะอย่างสูง ดังตอนที่พรรณนาว่า

<sup>1</sup> พระยาอนุมานราชชนและพระสารประเสริฐ กามนิต โดย เสฐียรโกเศศและ  
นาคะประทีป (นามแฝง) หน้า 27



"วาสิฏฐีได้โยนลูกศรทองหนึ่งคู่ แล้วเคาะให้ขึ้นลงอย่างรวดเร็วจนดูเหมือนสายทอง ตั้งแต่พื้นเวทีตลอดขึ้นไปในอากาศ ส่วนบาทก็ย่างเข้าจังหวะกับเสียงอาภรณ์ที่ประดับกาย ถ้าจะเปรียบเทียบความเร็วของศรก็คือ เห็นเป็นสายคล้ายสีกรทองและนางนั้นคือ นกขี้เกรงใจที่โคตเต้นไปมาอยู่ในกรงทองปานเดียวกัน"<sup>1</sup>

2. มีความสามารถในการประพันธ์ เมื่อกามนิธได้พบวาสิฏฐีครั้งแรกนั้น วาสิฏฐีกำลังเคาะกลองบูชาพระลักษมีเทวีอยู่บนเวที กามนิธได้สบตาอย่างจังกับวาสิฏฐีแล้วเกิดความรักและหลงใหลใฝ่ฝันอย่างรุนแรง ครั้นกลับมาถึงที่พักได้ระบายอารมณ์ร้อนรุ่มนั้นด้วยการวาดรูปวาสิฏฐีนางในดวงใจของตน เมื่อโสมทัตต์มาเห็นเขาก็คิดอยากช่วยเหลือเป็นสื่อให้ จึงนำภาพพร้อมทั้งคำจารึกที่กามนิธผูกขึ้นเป็นภาพยักลบ 4 บาทไปให้เมทินีคนรักของตนซึ่งเป็นลูกเลี้ยงที่เลี้ยงน้องกับวาสิฏฐี เพื่อให้เมทินีนำไปให้วาสิฏฐีอีกทอดหนึ่ง วาสิฏฐีสามารถอ่านภาพยักลบที่กามนิธผูกยกย่อนซ่อนเงื่อนไว้เข้าใจได้โดยตลอด แสดงว่านางเคยศึกษามาแล้วข้อความในภาพนั้น หากอ่านถอยหลังจะได้ความว่า ลูกศรที่นางเคาะก็คือดวงใจของกามนิธขอส่งคืนมายังนาง แต่วัน ๆ วนางจะไม่รับไว้ ถ้าอ่านกลับหน้าตรงลงมาจากอักษรในบรรทัดต้นจนถึงอักษรบรรทัดปลายเป็นลำดับกันไปจะได้ความกล่าวถึงความโหม่นโสภณาสีที่ต้องพรากจากนางมา แต่ถ้าอ่านย้อนขึ้นแต่ล่างไปหาบน ผู้อ่านจะทราบได้ว่ากามนิธยังมีความหวังอยู่

เมื่อวาสิฏฐีอ่านเข้าใจแล้ว จึงเขียนภาพยักลบตอบกามนิธบ้างให้มีสืบทอดเหมือนกัน นางตอบเป็นกลาง ๆ ด้วยมารยาทอันดี ไม่รับรักแต่ก็ไม่ถึงกับปฏิเสธโดยสิ้นเชิง เพราะนางกล่าวว่า "ข้อความอันแสดงความรักของกามนิธเป็นแต่ชนิดเฉิน ๆ ไม่บังควรที่นางจะถือเป็นเรื่องอารมณ์รัก"

กามนิธเฝ้ามองเป็นที่สุดที่รู้ว่าหญิงที่ตนหลงรักมีความรู้ฉลาดเฉลียวไม่แพ้ความงามและความเป็นผู้มีใจสูง การเขียนหรืออ่านภาพยักลบนั้นมีใช้ของง่าย ๆ โสมทัตต์เองก็ไม่มีความรู้พอ

<sup>1</sup> พระยาอนุมานราชชนและพระสารประเสริฐ กามนิธ โดย เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป (นามแฝง) หน้า 28 - 29

ที่จะอ่านได้ วาสิฏฐีเป็นหนึ่งในผู้ที่สามารถอ่านเข้าใจและเขียนได้ ย่อมนับว่านางสนใจในศิลปะการประพันธ์ ซึ่งเป็นของสูงและเรียนยากไว้เป็นอารมณ์ประทับใจตน ซึ่งหญิงส่วนใหญ่ไม่ชวนชวายนเช่นนี้

3. มีความคิดลึกซึ้งดูปราศจากแก่นจะอยู่ในวัยครุ่น เมื่อวาสิฏฐีได้พบกับกามนิคชนลานอโศกนั้น ครึ่งหนึ่งวาสิฏฐีได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความรักให้โสมหัตถ์ เมื่อนี้ และกามนิคจึงว่า "ความรักของฉันทันนั้นจะเปรียบด้วยสีดอกไม้อะไร ๆ ไม่ได้ เพราะฉันทันได้บอกกล่าวกันว่า ความรักที่แท้จริงมีใช้สีแดง ย่อมมีสีคำคั่งสีนิลเหมือนดังสีศอพระหีวะ เมื่อทรงดื่มพิษร้ายเพื่อรักษาโรควัวให้พ้นภัย ความรักที่แท้จริงต้องสามารถต้านทานพิษแห่งชีวิต และเต็มใจล้มรสที่ขมขื่นที่สุดเพื่อเสียสละให้ผู้ที่เรารักคงที่ขอยุ่ และเพราะด้วยความขมขื่นที่สุดนี้ ความรักย่อมเต็มใจเลือกเอาสีนิล คือความขมขื่นไว้ ดีกว่าจะเลือกเอาสีอื่น ก็อนึ่งแต่จะหาความมันเริงสุขอย่างเดียว"<sup>1</sup>

### ชีวิตก่อนแต่งงาน

ในขณะที่วาสิฏฐีรักใคร่อย่างลึกซึ้งอยู่กับกามนิคชนนั้น สาตาเคียรบุตรประธานมนตรีแห่งกรุงโกสัมพีก็หวังปองวาสิฏฐีอยู่เช่นกัน สาตาเคียรได้พยายามทุกทางที่จะทำลายความรักของคนทั้งสอง เมื่อสาตาเคียรทราบวาทกามนิคชนของชนลอบพบปะกับวาสิฏฐีเสมอที่ลานอโศกซึ่งอยู่ในบริเวณปราสาทอันมโหฬารของเศรษฐีชาวทองบิณฑของวาสิฏฐี สาตาเคียรก็นำความไปบอกให้บิดามารดาของวาสิฏฐีทราบ วาสิฏฐีจึงถูกกักตัวไม่ให้ออกเที่ยวเล่นที่ลานนั้นอีก กามนิคเองก็ถูกทำร้ายจนเจ็บสาหัสด้วยฝีมือสมุนของสาตาเคียร วาสิฏฐีเป็นห่วงกามนิคมากเกรงว่ากามนิคจะถูกลอบทำร้ายอีก จึงบอกให้กามนิคกลับกรุงอุชเชนี ก่อนจะจากกันทั้งสองนักพยกันเป็นครั้งสุดท้าย ณ เทวาลัยร้างบริเวณป่าประดู่ลายดัดหลังกำแพงกรุงโกสัมพี กามนิคได้ให้สัญญากับวาสิฏฐีว่า เมื่อกลับไปถึงบ้านเมื่อกองแล้วขอสินสุณจะพาผู้ใหญ่มารเจรจาธุขนาง ทั้งสองได้ให้ปฏิญญาแก่กันว่า

<sup>1</sup>พระยาอนุমানราชชนและพระสารประเสริฐ กามนิค โดย เสรีรักษ์โกเศศและ  
นาคะประทีป (นามแฝง) หน้า 63 - 64

นอกจากมัจจุราชมัจจุราฟเอาตัวไป ทั้งสองจะชื้อสัจย์ต่อกัน ไม่พรางจากกันไป และหากจะไม่ได้พบกันอีกในโลกนี้ ก็ขอให้ได้พบกันในวิมานสวรรค์ แล้วกามนิทกับวาสิฏฐีก็นอกจากกัน และไม่ได้พบกันอีกเลย

เมื่อกามนิทจากไปแล้ว วาสิฏฐีก็นอนอยู่ด้วยความเคียดแค้น เนื่องจากสาตาเคียรมาทอดสนิทยุ่เสมอจนนางไม่กล้าออกไปไหน สาตาเคียรจึงเปลี่ยนวิธีไปประจบประแจงทางบิคารมารดาของวาสิฏฐี จนกระทั่งถึงขั้นล่อ วาสิฏฐีปฏิเสธอย่างแข็งขันทั้งสารภาพกับบิดาว่ารักอยู่กามนิท และได้ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะชื้อสัจย์ต่อกันตลอดไป วาสิฏฐีจะไม่ยอมเสียสัจย์เป็นอันขาด หากนางถูกบังคับให้แต่งงานก็จะอดอาหารตาย แม้บิคารมารดาจะโกรธวาสิฏฐีมากเพียงใดก็ต้องยอมตามใจวาสิฏฐี สาตาเคียรก็หมดความพยายามเช่นกัน

ต่อมา สาตาเคียรได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้าคุมกองทหารไปปราบพวกโจรองคฺคิมาล และมีชัยชนะจับตัวมาได้หลายคน สาตาเคียรได้นำสร้อยรูปแก้วตาเสื้อของกามนิทมาให้วาสิฏฐีดู และบอกว่ากามนิทถูกโจรองคฺคิมาลฆ่าตาย เพราะคนใจของกามนิทนำเงินค่าไถ่มาให้องคฺคิมาลไม่ทัน วาสิฏฐียังไม่ยอมเชื่อว่ากามนิทจะตายจริง สาตาเคียรจึงนำองคฺคิมาลที่จับตัวมาได้ให้มาบอกวาสิฏฐีด้วยตนเองว่า ได้เป็นผู้จับตัวกามนิทไปแล้วจัดการตามวิธีของพวกตน แต่วาสิฏฐีก็ยังยืนยันไม่เชื่ออีก องคฺคิมาลจึงทำพิธีสัจจิริยาให้ดู เมื่อทำเสร็จแล้วก็คืนสะบัดตัวกระซอกโชติรวนให้ขาดแล้วกระโดดข้ามกำแพงหนีไป วาสิฏฐีจึงยอมเชื่อว่ากามนิทตายจริง เมื่อสาตาเคียรเพียรพยายามมาขอวาสิฏฐีอีก วาสิฏฐีจึงยอมตกลงตามคำขอร้องของบิคารมารดาด้วยคิดว่าสาตาเคียรปราบโจรที่ฆ่ากามนิทได้ ทั้งแสดงความรักต่อวาสิฏฐีอย่างสม่ำเสมอ ดังต่อมาอีก 1 ปี จึงยอมเข้าพิธีแต่งงานกับสาตาเคียร

ส่วนกามนิทนั้นเมื่อสิ้นฤดูฝนก็ขอบิดาไปค้าขายที่กรุงโกสัมพีอีก การไปครั้งนี้กามนิทได้เห็นกระบวนแห่ในพิธีแต่งงานของวาสิฏฐีกับสาตาเคียรพอดี กามนิทสูญเสียความหวังทุกอย่างจึงรับขายสินค้าแล้วเดินทางกลับกรุงอุชเชนีโดยเร็ว

## ชีวิตหลังแต่งงาน

เมื่อแต่งงานกับสาตาเคียร์แล้ว วาสิฏฐีมีลูกหญิงกับสาตาเคียร์คนหนึ่ง แต่พออายุได้ 2 ขวบก็ตายไป ต่อมาสาตาเคียร์ก็มีภริยาใหม่อีกคนหนึ่งซึ่งสามารถให้บุตรชายแก่สาตาเคียร์ได้ จึงได้เป็นใหญ่ในบ้าน สาตาเคียร์คลายความรักวาสิฏฐีลงไปมาก เพราะวาสิฏฐีมิได้แสดงความรักตอบเลย และเมื่อสาตาเคียร์ได้ตำแหน่งประธานมนตรีแทนบิดาที่ตายไป จึงทำให้มีฐานะในหน้าที่มากขึ้น ความเห็นห่างจากวาสิฏฐีจึงมากขึ้นทุกที

ต่อมาองคุลิมาลได้มาหาวาสิฏฐีพร้อมทั้งเล่าความจริงให้ฟังว่า สาตาเคียร์เป็นผู้เอาสร้อยรูปแก้วตาเสียจากตนไปและบังคับให้ตนกล่าวเท็จต่อวาสิฏฐีว่าได้ฆาตกรรมบิดาตาย ทั้งให้ทำพิธีสังฆิกริยาประกอบค้ายแล้วสาตาเคียร์จะปล่อยองคุลิมาลให้หนีไปโดยตะไบโซ่ตรวนที่ใส่ข้อมือข้อเท้าไว้ให้จนขาดเพื่อสะดวกในการสะบัดหลุดโดยง่าย และทั้งจะไม่คิดความจับอีกด้วย องคุลิมาลยอมทำตามสาตาเคียร์ แต่สาตาเคียร์วางแผนหักหลังไว้แล้ว เพราะได้สั่งให้คนเต็มลำเรือบิ๊วอุชกรบคอยดักจับเมื่อองคุลิมาลว่ายน้ำหนีทางฝั่งแม่น้ำคงคา แต่เมื่อเรือของคุลิมาลถึงตอสูงจนหนีรอดมาได้แต่ก็ขาดเจ็บฉกรรจ์ ต้องนอนเจ็บรักษาแผลอยู่เกือบปี ตอนนั้นหายแล้วจึงคิดว่าถึงเวลาที่จะแก้แค้นได้ จึงได้มาบอกความจริงกับวาสิฏฐี หวังว่าวาสิฏฐีจะรวมมือด้วย วาสิฏฐีแค้นใจสาตาเคียร์มากที่รู้ว่าสาตาเคียร์หลอกลวงตนให้แต่งงานทั้งที่กามนิคยังมีชีวิตอยู่ จึงยอมรวมมือกับองคุลิมาลล้างแค้นสาตาเคียร์ โดยสัญญาว่าจะลวงความลับเกี่ยวกับทางที่สาตาเคียร์จะออกนอกเมืองเพื่อไปชำระคดีพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างหมู่บ้านทางมณฑลตะวันตกให้แกองคุลิมาล เพื่อองคุลิมาลจะได้ไปลอบดักทำร้ายสาตาเคียร์ แต่พอวันรุ่งขึ้นองคุลิมาลกลับเลิกล้มความตั้งใจเนื่องจากได้พบพระพุทธองค์และได้เป็นสาวกพระบรมศาสดา องคุลิมาลยังได้แนะนำให้วาสิฏฐีรีบไปเฝ้าพระพุทธองค์ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ ณ ป่าประคูลาย

เมื่อองคุลิมาลเล่าเรื่องให้วาสิฏฐีฟังจบก็กลับไป วาสิฏฐีรำพึงว่า มหานุชโธสามารถกำราบจอมโจรทารุณหินชาติให้กลับเป็นผู้มีใจบุญสุนทานได้สำเร็จภายในเวลา 2 - 3 ชั่วโมง มหานุชโธนั้นย่อมจะสามารถบันดาลให้ดวงใจซึ่งเจ็บปวดร้อนรุ่มของวาสิฏฐีให้สงบเย็นลงได้

วาสิฏฐีจึงได้ชวนเนทีนเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ บริเวณเทวาลัยร้าง ซึ่งขณะนั้นมีพระภิกษุ ภิกษุณี และคฤหัสถ์มาประชุมกันอยู่ก่อนแล้วราว 500 คน วาสิฏฐีดื่มค้ำในพุทธโอวาทมาก ได้เฝ้าพระพุทธองค์อีกหลายครั้งในที่สุดก็ออกบวชเป็นภิกษุณี

### วาสิฏฐีผู้ได้ทุกข์เพราะรักแท้

"วาสิฏฐี เราขอให้ภวานาบทรรณนี้ไว้คือ ที่ใดมีความรัก ที่นั่นมีความทุกข์"

"เท่านั้นหรือพระเจ้าข้า"

"เท่านั้น พอแก่การยแล้ว"

"เมื่อข้าพระองค์เข้าใจในพระโอวาทนี้แล้ว จะประทานอนุญาตให้ข้าพระองค์จาริก ไปเฝ้าเพื่อรักพระโอวาทสูงขึ้นไปอีกได้หรือไม่"

"ถ้าเห็นจำเป็น ก็อนุญาต"

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ไฉนข้าพระองค์จะรู้สึกว่าการจำเป็นหรือไม่? ก็พระองค์ไม่ใช่เป็นที่พึงของพวกข้าพระองค์ดอกหรือ?"

"จงถือเอาตนเองเป็นที่พึง จงถือเอาพระธรรมเป็นที่พึงเท่านั้น วาสิฏฐีจงทำในใจ ซึ่งวณะของเราให้จงดี"

พระพุทธองค์ตรัสกับวาสิฏฐีดังนี้ ทำให้ภิกษุณีวาสิฏฐีน้อยใจ และค่อนข้างจะขำหน้าภิกษุ และภิกษุณีอื่น ๆ เป็นอันมากที่พระพุทธองค์ทรงให้โอวาทแต่เพียงข้อเดียวและง่าย ๆ แต่พระพุทธองค์ ทรงเล็งเห็นแล้วว่าธรรมเพียงข้อเดียวเท่านั้น ก็เกือบจะมากเกินความสามารถของวาสิฏฐี ซึ่งก็เป็นจริงดังนั้น

วาสิฏฐี หลังจากสกลสูงผู้มีประวัติความงามเป็นเลิศในกรุงโกสัมพี พรั่งพร้อมด้วย ชนสารสมบัติ มีสติปัญญาฉลาดเฉียบแหลม แม้แต่พระเจ้าแผ่นดินก็ยังทรงรับฟังคำแนะนำและ ปฏิบัติตาม เมื่อเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนา พระสารีบุตรผู้เคร่งครัดในธรรมวินัยได้สรรเสริญอยู่ เนื่อง ๆ ว่า เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด เข้าใจข้อธรรมอันลึกซึ้งได้ฉับไว แต่บัดนี้ไม่สามารถ

ยิดพระโอวาทเพียงข้อเดียวและง่าย ๆ ทั้งนี้สืบเสาะมาจากอะไรเป็นสาเหตุสำคัญ ผู้เขียน  
ใครเสนอทัศนะว่า "วาสิฏฐีได้ทุกข์เพราะรักนั" ดังต่อไปนี้

ชีวิตของวาสิฏฐีตั้งแต่รู้จักกับกามนิคจนเกิดความรักใคร่กันนั้น วาสิฏฐีได้รับความทุกข์  
ทรมานเพราะรักมาโดยตลอด รักจึงเต็มไปด้วยอุปสรรคกว่าจะได้พบกันรักแต่ละครั้งก็ต้อง  
ดิ้นรนพบกันแล้วก็ต้องจากกัน ครั้งแล้วครั้งเล่า จนในที่สุดพากจากกันโดยไม่รู้ว่าจะไปได้  
พบกันอีกเลย วาสิฏฐีอยู่กับความหวังเรื่อยมา แล้วก็รู้ว่าการหวังที่ตั้งการอนันต์บวบลงเพราะ  
ประจักษ์ชัดว่า กามนิคได้สิ้นชีวิตแล้วด้วยน้ำมือโจรธนูคฤณมส วาสิฏฐีเคืองแค้นที่คิดเห็นยาว  
เพราะเคยทุ่มเทรักให้กามนิคแต่ผู้เดียว วาสิฏฐีอยู่อย่างหงอยเหงาและว่าเหววันตายเพื่อว่า  
จะได้ไปพบกับกามนิคในสวรรค์ ดังที่เคยสัญญากันไว้ก่อนจากกัน แต่แล้ววาสิฏฐีก็ต้องจำยอม  
แต่งงานกับสาตาเคียรตามคำขอร้องของบิดามารดา ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้มีความรักสาตาเคียรเลยแม้แต่น้อย

การแต่งงานโดยขาดความรักเป็นพื้นฐานทำให้ชีวิตการครองเรือนของวาสิฏฐีล้มเหลว  
แม้ว่าจะมีลูกสาวคนหนึ่งกับสามีแล้วก็ไม่สามารถทำให้รักสามีได้ เมื่อลูกสาวมาตายไปเด็ก  
ความผูกพันก็ยิ่งลดน้อยลง ภริณีสามีแต่งงานใหม่เพื่อให้ได้ลูกชายสืบสกุล วาสิฏฐีก็ยิ่งห่างเหิน  
กับสามีจนแทบจะเรียกได้ว่าเป็นเพียงคนรู้จักกันเท่านั้น วาสิฏฐีไม่สามารถมีความสุขได้ตามกลาง  
เกียรติยศ บริวารและชนสารสมบัติ เนื่องมาจากใจไม่สงบกรุ่นคิดถึงแต่ความหลังซึ่งไม่มีวันหวนกลับ  
ไปเช่นนั้นอีก ในที่สุดวาสิฏฐีก็เบื่อกับชีวิตการครองเรือน จึงขออนุญาตสามีออกบวชเป็นภิกษุณี  
ในพุทธศาสนา เพื่อแสวงหาความสุข แต่มาภายหลังทราบว่ากามนิคคนรักก็ยังมิมีชีวิตอยู่  
นางก็ว่าความหวังแบบทุกข์ก็ทุกข์ขึ้นมาอีก คิดวนเวียนอยู่แต่ว่า เขาจะอยู่ที่ไหนและยังคง  
รักเราอยู่หรือไม่หนอ จนไม่เป็นอันบำเพ็ญภาวนากรรมตามกิจของภิกษุณีจนเป็นที่ติฉินกันทั่วไปว่า  
เป็นภิกษุณีแต่อาพาธเพราะเรื่องรักใคร่

ความรักเดียวของวาสิฏฐี ความมั่นคงในรักแรกที่มีต่อกามนิคนาสร เสริฐนักรหรือ  
ความรักแท้ของวาสิฏฐีเป็นคุณคือเธอในเรื่องใดบ้างแล้ว ความสุขเพียงไม่กี่ครั้งที่ได้พบกับกามนิค  
ผู้มาจากแดนไกลพร้อมด้วยความรักอันเสียดแทงที่จะได้สมหวังนั้นหรือ ทำให้เธอยึดมั่นถือมั่นจน  
ถึงกับปฏิเสธในสิ่งที่ไม่ควรปฏิเสธหลายสิ่งหลายอย่างในเวลาต่อมา จนทำชีวิตของตนเองตกอยู่

ในกองทุกข์ โลกนี้ทั้งโลกหมดความหมายหากไร้กามนิท บิดามารดาผู้ดูแลเธอมาชั่วชีวิตก็มีได้ มีน้ำหนักในการตัดสินใจของเธอในเรื่องแต่งงาน สาทาเคียร์ผู้รักเธออย่างสุดหัวใจและทำทุกอย่างเพื่อจะได้แต่งงานกับเธอ เธอกับเห็นเป็นตัวตลกและมีแต่ความชิงชัง แม้แต่งงานกันแล้ว เธอก็ไม่สามารถให้ความสุขแก่สามีได้ มิได้ช่วยสร้างบ้านให้เป็นวิมานทั้งที่เป็นครอบครัว มีเกียรติพร้อมบริวารและชนสารสมบัติ ครั้นมีลูกสาวก็มีได้เป็นที่ชื่นชมแก่ครอบครัว เพราะชาวอินเดียนิยมลูกชายจนกระทั่งลูกตาย และสามีแต่งงานใหม่ วาสิฏฐีมีชีวิตอยู่อย่างขังกะตายเป็นที่สุด จากผู้หญิงที่อ่อนหวานงามเลิศกลายเป็นคนมีใจโหดเหี้ยมถึงกับคิดฆ่าสามีของตนเองร่วมกับโจรธนูคูลิมาล ทั้งนี้เพราะคิดเพียงว่าสามีตนเป็นผู้กีดขวางทุกวิถีทางที่จะมีให้ตนสมรักกับกามนิท แสดงน้ำใจของวาสิฏฐีว่ามุ่งจงรักภักดีต่อกามนิทเพียงผู้เดียวเท่านั้น สาทาเคียร์ผู้เป็นสามีที่ถูกทอดทิ้งตามประเพณีผู้เป็นพ่อของลูกและได้อยู่ร่วมกันมานานปี มิได้ทำให้วาสิฏฐีรักใคร่ผูกพันเลยแม้แต่น้อย ทั้ง ๆ สาทาเคียร์ทุ่มเททุกอย่างเพื่อวาสิฏฐี แต่วาสิฏฐีก็ตั้งใจที่จะแสดงให้เห็นอยู่เสมอว่า อยู่ด้วยอย่างเสียไม่ได้ พร้อมทั้งจะล้างแค้นและพร้อมที่จะจากไปโดยไม่มีเยื่อใยเลย

รักแท้ของวาสิฏฐีมันคงคุ้ยหินผาไปมีวันคลอนแคลน แต่จะเป็นคุณแก่ใคร สักนิทก็ไม่มี หากวาสิฏฐีจะเปลี่ยนรักแท้ของตนแล้วไปหาสถานการณัก็จะเป็นคุณต่อหลายฝ่าย พ่อแม่จะเบาใจ สามีจะมีความสุข ลูกจะอบอุ่น ตนเองก็จะไม่วุ่น การลืมความหลังเสียบ้างหากช่วยให้ชีวิตปัจจุบันดีขึ้นก็ควรลืมไม่ใช่หรือ แต่นั่นแหละ เรื่องความรักเข้าใจยาก หาเหตุหาผลยาก วาสิฏฐีผู้งามเลิศและชาญฉลาดในหลายเรื่องก็ไม่สามารถแก้ปัญหาชีวิตให้ตนเองได้น่าเห็นใจนัก

วาสิฏฐี : ผู้ใดทุกข์เพราะรักแท้

สรุปผลการวิเคราะห์-วิจารณ์ตัวละคร

จากการศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์นางในวรรณคดีไทย พอจะสรุปผลในค่านต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. ค่านสถานภาพทางสังคม

ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงได้แก่ สีดา มัทรี มุขบา จันทะหรา รจนว พระเพื่อนพระแพงเพราะเป็นพระราชธิดาเมืองน้อยเมืองใหญ่ต่าง ๆ กัน นับเป็นหญิงจากราชสกุล ซึ่งได้รับการศึกษาอบรมตามแบบขัตติยชนารีในสังคมสมัยนั้น

ส่วนกาก็เป็นมเหสีของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ถ้าเป็นของนางมีไถ่กล่าวไว้ในเรื่อง บอกแต่เพียงว่าท้าวพรหมหัตถ์ได้เสี้ยนางมาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อโตเป็นสาวก็อภิเษกให้เป็น อัครมเหสี ดังนั้นนางจึงควรได้รับการอบรมให้อยู่ในกรอบประเพณีเช่นเดียวกับสาวชาววังทั้งหลาย

ตัวละครอีก 2 ตัวคือ วันทองกับवासिณีนั้น เป็นคนสามัญทั้งคู่ต่างกันแต่เพียงว่า วันทองเป็นสาวชาวบ้านผู้มีอันจะกินคนหนึ่ง ส่วนवासิณีเป็นสาวชาวกรุง ลูกสาวคหบดีผู้มั่งคั่งแห่ง กรุงโกสัมพี ทั้งสองคนเป็นหญิงที่มีความรู้ความสามารถตามค่านิยมของคนในสังคมนั้น ๆ

จะเห็นได้ว่า ตัวละครในวรรณคดีที่หยิบยกมาทั้งหมดมีสถานภาพทางสังคมสูง แม้จะเป็นคนในราชสกุล หรือคนสามัญก็ตาม ต่างก็เป็นคนเด่นระดับแนวหน้าในสังคมที่ตนเป็น สมาชิกอยู่

2. ค่านลักษณะนิสัยของตัวละครและผลจากลักษณะนิสัย

แม้ตัวละครแต่ละตัวจะมีชาติกำเนิดและการศึกษาอบรมมาแตกต่างกันหรือ คล้ายคลึงกันก็ตาม แต่ลักษณะนิสัยซึ่งหมายถึงทั้งบุคลิกลักษณะและนิสัยใจคอย่อมแตกต่างกัน ถ้าจะ ถือตามหลักวิทยาศาสตร์แล้ว คนเราเกิดมาจะมีนิสัยอย่างไร มีพฤติกรรมอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับ สาเหตุ 3 ประการคือ



1. กรรมพันธุ์ (Heredity)
2. สภาพแวดล้อม (Environment)
3. เหตุการณ์เฉพาะหน้า (Circumstances)

สาเหตุทั้ง 3 ประการนี้เป็นเหตุผลอยู่เบื้องหลังการกระทำของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อบุคคลหนึ่งเกิดมาจะต้องได้รับสภาพทางธรรมชาติ บางอย่างตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ผิวพรรณ รูปร่าง หน้าตา นิสัยใจคอ สภาพทางจิตใจ และความมั่นคงทางอารมณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นกรรมพันธุ์ที่บุคคลได้รับมาแต่กำเนิด ส่วนนวนไทยโบราณมีกล่าวว่า "ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น" "จะคว่ำให้คู่ทางจะคูนางให้คู่แม่" ก็เนื่องมาจากการตกทอดเหล่านี้ก่อกำเนิดกรรมพันธุ์นี้เอง เมื่อบุคคลเจริญวัยขึ้นจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคมที่คนสังกัคอยู่จะมีส่วนเข้าไปผสมผสาน หลอหลอมและพัฒนาลักษณะนิสัยของบุคคลนั้น ส่วนการที่เขาจะตัดสินใจอย่างหนึ่งอย่างใดนั้น บางครั้งก็ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าด้วย

ตัวละครในวรรณคดีที่นำมาศึกษานั้น หากเราจะใช้หลักทางวิทยาศาสตร์วิเคราะห์วิจารณ์การกระทำต่าง ๆ แล้ว เราจะพบว่า เบื้องหลังพฤติกรรมและการตัดสินใจของตัวละครเหล่านั้นก็มีสาเหตุมาจาก พันธุกรรม สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์เฉพาะหน้าในแต่ละครั้งเช่นเดียวกัน ซึ่งพอจะอธิบายได้ดังนี้

สีดา มัทรี เป็นตัวละครที่มาจากสังคมฮินดู ลักษณะเด่นของตัวละครทั้งสองจึงคล้ายคลึงกัน กล่าวคือเป็นหญิงที่มีความซื่อสัตย์ อุดมคติ จงรักภักดีต่อสามี ไม่มีแนวคิดที่ทอดทิ้งสามีหรือหย่าร้าง เพราะจะถูกสังคมตำหนิอย่างรุนแรง หญิงม่ายชาวฮินดูถ้าไม่ทำพิธีสตีเผาตัวเองบนกองเพลิงตามสามีไปแล้ว จะต้องอยู่ในระหว่างทุกข์และถือพรหมจรรย์จนตลอดชีวิต ทั้งจะได้รับคำดูถูกเหยียดหยามจากผู้อื่นเป็นอย่างมาก

ในเรื่องรามเกียรติ์และเรื่องเวสสันดรชาดก พระรามและพระเวสสันดรต้องออกเดินป่าเป็นเวลาหลายปี ต้องถือเพศนักบวช สีดาและมัทรีก็ยินดีสละความสุขส่วนตัวติดตามไปปรนนิบัติและถือเพศเป็นนักบวชหญิงหรือคาสินี สีดามีส่วนทำให้พระรามเป็นกษัตริย์ผู้ทรงคุณภาพได้ขยายอาณาเขตลงไปถึงอินเดียภาคใต้ ไคลังกาเมืองทศกัณฐ์เป็นเมืองขึ้นจากการ

ที่นางศคฺฉินใจไม่มาพร้อมกับหนุมานตอนที่พระรามให้หนุมานไปสืบข่าวศึกที่กรุงลงกา หนุมานได้ถวายแหวนแก่นาง และอาสาจะนำนางกลับด้วย แต่นางเกรงว่าจะมีผู้ครหาว่า "ยักษ์ลักมาชิงนางไป" จึงปฏิเสธและฝากบอกให้พระรามมารับนางเอง นั่นก็คือนางประสงค์ให้พระรามบอกกองทัพบาปราชญ์เพื่อจะไถ่ลงกาเป็นเมืองขึ้น และนางจะได้กลับไปพร้อมกับชัยชนะ

ส่วนมัทรีก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระเวสสันดร ผู้สามีได้บำเพ็ญพรตอย่างสะดวก เพราะนางอยู่ปรนนิบัติอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ทั้งอุทิศตนเป็นภริยาบริจาตกอีกด้วย สำหรับโอรสธิดาก็คือหาลีนั่น แม้นางจะรักและห่วงใยเพียงใดครั้งใดที่ทราบว่า สามีได้ทำมูตรบริจาตไปแล้ว นางก็อุโผทนาด้วย เพื่อเห็นแก่ความตั้งใจในการแสวงหาโพธิญาณอันแน่วแน่ของสามี นับว่านางเป็นหญิงที่อดทน เสียสละ แม้จะไม่มีความสุขสบายในป่า แต่ผลที่สุดกรรมดีก็ตอบแทน ได้กลับคืนบ้านเมืองพร้อมทั้งค่ายกองสรรพเสริญจากบุคคลทุกฝ่าย

รจนา เป็นตัวละครจากเรื่องที่มีเค้ามาจากทางอินเดียเหมือนกัน แต่เป็นเรื่องวาทปัญาสาจากปณ ๆ กับนิทานพื้นเมืองของไทย รจนาจึงเป็นหญิงฮินดู วรรณะกษัตริย์ที่แตกต่างไปจากศคฺฉินและมัทรี ตามท้องเรื่อง รจนาคูจะเป็นหญิงที่รักอิสระ เป็นตัวของตัวเองกล้าตัดสินใจและรับผิดชอบในสิ่งที่ตนได้กระทำลงไป

เมื่อรจนาศคฺฉินใจเลือกเจ้าเงาะผู้ต่ำต้อยเป็นคู่ครอง ใคร ๆ ก็เห็นว่านางได้ทำผิดประเพณีอย่างร้ายแรง เพราะแต่งงานกับคนต่างวรรณะ และวรรณะของสามีก็ต่ำกว่า หากมีบุตรเกิดขึ้นมา ก็จะเป็นบุคคลที่ถูกรังเกียจเหยียดหยามจากสังคม ด้วยเหตุนี้ตัวสามเณรและนางมณฑา จึงไม่สามารถยอมรับลูกเขยเช่นเจ้าเงาะได้ ต้องหักใจตัดรจนาออกจากสกุลแล้วขับไล่ให้ไปอยู่เสียที่อื่น ทั้งพยายามติดตามกลั่นแกล้งและหาทางประหารเจ้าเงาะครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อให้สิ้นความอับอายรจนายุเดียวเท่านั้น ที่มีความมั่นใจว่า เจ้าเงาะเป็นคนในวรรณะกษัตริย์เช่นเดียวกับตน ทั้งมีความรู้ความสามารถเชิงช่างศักระบุได้แต่ในเวลาเฉพาะหน้า ถึงนางจะนอกเล่ากับใครก็ไม่ไม่มีใครเชื่อ จึงต้องรอให้กาลเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าแท้ที่จริง เจ้าเงาะผู้นี้ก็คือเจ้าชายในวรรณะกษัตริย์ผู้มีรูปโฉมงดงามและมีความสามารถรอบด้าน

รจนางจึงปรนนิบัติเจ้าเงาะคู่เคียงกับภรรยาที่ดีทั้งหลาย โดยไม่เกิดความทุกข์ทรมานใจในการครองเรือนนัก ในที่สุดพระอินทร์ก็เห็นใจนางทำให้เจ้าเงาะถอดรูปเป็นพระสงฆ์ทอง และแสดงความสามารถในการที่คลีจนได้รับชนะท่ามกลางความชื่นชมของมหาชน ท้าวสามนต์และนางมณฑาดีใจกว่าใคร ๆ ที่ลูกสาวมิได้แต่งงานโดยผิดประเพณีแต่อย่างใด ทั้งยังได้ลูกเขยที่มีบุญญาธิการอย่างพระสงฆ์ทองอีกด้วย เรื่องนี้จึงจบลงอย่างสมใจรจนางผู้ฉลาดในการคูณและกล่าตักสินใจนั่นเอง

ตัวละครจากวรรณคดีอีก 2 เรื่องคือ พิมพิลาไลย หรือวันทอง กับพระเพื่อน - พระแพง เป็นตัวละครจากสังคมไทยแท้ แต่เป็นสังคมท้องถิ่นภาคกลางคือ สุพรรณบุรี กับท้องถิ่นภาคเหนือ คือ แพร่ วิถีชีวิตของตัวละครทั้ง 3 คล้ายคลึงกัน คือ จากความงามนำมาสู่ความยุ่งยากมีปัญหาวชีวิต ซากที่ปรึกษาแนะนำในทางที่ถูกที่ควร ชีวิตจึงขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของตนเองและพี่เลี้ยงผู้ใกล้ชิดจึงแนะนำในทางที่ดี

วันทอง มีลักษณะเด่นพิเศษคือ รูปสวย งานบ้านงานเรือนเก่ง เป็นคนเจ้าอารมณ์ และฝีปากจัดจ้าน เมื่อตอนรุ่นสาว หากนางไม่พอใจใครขึ้นมาจะแสดงปฏิกริยาทันที <sup>11/2+1/2</sup>ไม่ว่าจะอยู่ท่ามกลางชุมชน ในวัดหรือกลางถนนก็ตามที่ นางเคยคาราคาซังอย่างสาหัสเสียเทเสีย นางไม่จัดอยู่ในหญิงประเภทเสี้ยมหมิ่น หรือกุลสตรีได้เลย ครั้นตอนนางได้อยู่กินกับขุนช้าง นางก็เห็นความดีและรักขุนช้างลึกซึ้งที่เคยค่าเสียสิ้น กับขุนแผนวันทองก็ไม่ไว้หน้าโต้เถียงด้วยกรรมอันผิดครั้นและก้าวร้าวล่วงเกินสามี จนสามีไม่อาจให้อภัยและตัดสินใจจากนางไปได้ เหตุเกิดขึ้นเมื่อครั้งขุนแผนพาลาวทองมาพบนางครั้งแรก ครั้งนั้นนางกำลังมีปัญหานักเพราะถูกแม่บังคับให้เข้าหอกับขุนช้าง นางจึงรื้อขุนแผนมาช่วยแก้ไข ครั้นขุนแผนมาถึงกลับเกิดเรื่อง หึงหวงใส่ความกันระหว่างลาวทองเมียใหม่กับวันทอง ขุนแผนเข้าห้ามก็ไม่ฟัง วันทองดูแค้นโทสะเสียแล้ว ดังนั้นแทนที่เรื่องราวของนางจะกลายเป็นเรื่องดี กลับไม่ได้รับการแก้ไขแต่อย่างใด นางจึงต้องตกเป็นภรรยาขุนช้างในเวลาต่อมา หากนางมีสติสัมปชัญญะ ระงับอารมณ์โกรธลงได้บ้างหรือลดอคติลงเสียบ้าง เรื่องก็คงจะลงเอยในทางที่ดีขึ้น นางก็จะไม่ได้ชื่อว่า

มีสามี 2 คน ถึงคำเล่าลือ แต่เมื่อขุนแผนย้อนกลับมารับนางในตอนหลัง นางก็ยังรักขุนแผนอยู่ และตามไปด้วยแต่โดยดี ขอมตระกาดลำบาก ระหกระเหินไปกับขุนแผนจนกระทั่งตั้งครรภ์

ในก้นความเป็นแม่นั้น นางได้เลี้ยงดูพลายงามมาจนอายุ 7 ขวบ แล้วจึงส่งพลายงามให้ไปอยู่กับย่าที่กาญจนบุรี เพื่อให้ลูกหนีภัยจากพ่อเลี้ยงคือขุนช้าง จากการตัดสินใจของนางในตอนนี้จะเห็นว่า นางเกรงใจขุนช้างมากแม้จะทราบว่า ขุนช้างมีเจตนาทำร้ายลูกของนางให้ถึงแก่ชีวิต แต่นางกลับเป็นฝ่ายให้ลูกแยกจากไป หากนางจะถือเอาเหตุที่ขุนช้างคิดฆ่าลูกของนางที่จากขุนช้างไปกับลูก ก็น่าจะเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะไม่มีใครทำหยา เพราะการที่นางจะเลือกเห็นแก่เลือดในอกของตนซึ่งยังเด็ก ต้องการความอบอุ่นคุ้มครองจากแม่อยู่มากทั้งเป็นลูกที่เกิดกับขุนแผนที่นางรักมากด้วยนั้นก็เหตุผลที่น่ารับฟัง แต่นางกลับเลือกอยู่กับสามีคนที่ 2 ซึ่งเป็นเศรษฐีใหญ่ มีข้าทาสบริวารรับใช้มากมาย ไม่มีปัญหาเรื่องการอยู่กินจะต้องมีคนคุ้มครองแต่อย่างใด

จากเหตุการณ์ตอนนี้เราจะเห็นว่า ระหว่างพลายงามซึ่งเป็นลูกกับขุนช้างนั้นนางเลือกขุนช้าง

ในตอนจบเรื่อง วันทองต้องเลือกอีกครั้งหนึ่งต่อพระพักตร์สมเด็จพระพิชิตยา ระหว่างขุนช้าง ขุนแผน และพระไวยซึ่งเป็นลูกนั้นนางจะเลือกอยู่กับใคร ครึ่งนี้เป็นการตัดสินใจครั้งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของนาง นางจะต้องใช้ความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวตัดสินใจเลือกเพียง 1 คนเท่านั้น ซึ่งความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวนี้ไม่เคยมีในลักษณะนิสัยของนาง เท่าที่ผ่านมาในสามคนนี้อาไกรคิดถึงนาง ก็จะบอกลาเอาตัวนางไป นางก็จะไปด้วยทั้งสี่ ครั้งแล้วครั้งเล่าจนเป็นที่น่ารำคาญแก่ผู้อื่น นางยอมให้ “ยักยัดกลับมา ดึงพาไป” อยู่เช่นนั้นจนหาตัวเองไปสู่จุดจบ

ครั้งสุดท้ายเมื่อพระไวยพารนางไปจากขุนช้าง นางก็ยังส่งข่าวให้ขุนช้างทราบ ขุนช้างโกรธพระไวยมากจึงหาผู้กาหลด กล่าวถวายสมเด็จพระวันฉายกล่าวโทษพระไวย

สมเด็จพระพันวษาผู้เป็นถึงพระเจ้าแผ่นดินทรงเอาเป็นธุระ โปรดเรียกคนทั้งสี่เข้าเฝ้าและ  
ตรัสถามวันทองคนกลางว่า จะเต็มใจอยู่ข้างผู้ใด วันทองตัดสินใจแก้ปัญหาเฉพาะหน้าใน  
ครั้งนี้ผิดพระราชประสงค์ เพราะนางมิได้เลือกอยู่กับผู้หนึ่งผู้ใดตามรับสั่ง แต่พูดเป็นกลาง ๆ  
ไว้ว่าดีหมดทุกคน สมเด็จพระพันวษาทรงกริ้วมาก เห็นว่านางใจโลเลจึงให้ลงอาญาถึง  
ประหารชีวิต

จุดผิดพลาดต่าง ๆ ในชีวิตของวันทองนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วเราจะพบว่าขึ้นอยู่กับ  
วิจรรณญาณในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของนางเองประการหนึ่ง และขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมคือ  
บุคคลต่าง ๆ ที่ใกล้ชิดนางอีกประการหนึ่งในประการหลังนี้เราจะเห็นว่า วันทองมีกำเนิดมาจาก  
ครอบครัวที่ดี บิดาของนางคือ พันศรโยธา แต่นางกำพร้ามีคามมาตั้งแต่ยังเด็ก คงเหลือแต่  
นางศรีประจันต์เป็นแม่ให้การอบรมเลี้ยงดูจนนางออกเรือน แต่แม่ของวันทองมิใช่ผู้หญิงที่  
เฉลียวฉลาดนัก นางถือเอาความเป็นแม่คอยบงการชีวิตของลูกตามที่ตนต้องการ ความละโมภ  
และหุนเหินของนางทำให้ลูกสาวเธอเป็นที่พึ่งไม่ได้ ครั้นจะพึ่งพี่เลี้ยงก็เป็นเพียงบ่าวรับใช้ช่วย  
อะไรมากก็ไม่ได้ คือแต่ในทางชักชวนจูงใจ จนทำให้วันทองต้องเสียสาวก่อนแต่งงาน ฝ่ายขุนเขม  
สามัคคนแรก ขุนช้างสามัคคนที่ 2 และพระไวยผู้เป็นลูก ก็มีส่วนผลักดันให้ชีวิตของวันทอง  
ประสบเคราะห์กรรมดังกล่าวด้วยทุกคน หลังจากนางสิ้นชีวิตไปแล้วทั้งสามมีและลูกต่างคร่ำครวญ  
ถึงความผิดที่ตนมีส่วนเป็นสาเหตุในการตายครั้งนี้ แต่ก็สาบเกินไปเสียแล้ว วิธีชีวิตของนางคง  
เป็นอุทาหรณ์ได้แก่คนหลายฝ่าย ส่วนตัวนางนั้นแม้จะสิ้นชีวิตไปก็ยังคงเหลือคำกล่าวเล่าลือไป  
ในทางเลื่อมเสียว่าเป็นผู้หญิงสองใจจนทุกวันนี้

พระเพื่อนพระแพง เป็นสาวเหนือผู้งามล้ำเลิศ และอยู่ในสกุลสูงเพราะเป็นถึงธิดา  
เจ้าผู้ครองนคร มีความเป็นอยู่สุขสบายแวดล้อมด้วยข้าทาสบริวาร นางเป็นคนอ่อนไหว  
เปราะบางเหมือนแก้วใส ขาดความเป็นตัวของตัวเอง จึงถูกชักจูงได้โดยง่าย แม้นางจะ  
ไปดีแต่ก็อ่อนแอเกินไป เมื่อถูกพี่เลี้ยงเกลี้ยกล่อมให้ทำความชั่วโดยอาสาจะชักนำพระลอมาให้  
นางได้สมหวัง นางก็ไม่คิดอะไรอื่น นอกจากตั้งตารอ ความอ่อนแอของนางนี้น่าจะเป็นผลดี

ถ้านางใดใกล้ชิดกันก็มีเหตุผลแล้วถูกเกลียดกล่อมไม่ให้เห็นกงจักรเป็นคอกมัว แต่โชคของนางไม่ดี ผู้กำชีวิตช่วงสำคัญของนางก็คือนางรึ้นนางโรยที่เลี้ยงผู้เจนจักเชิงโลกีย์ <sup>พระวิชัย</sup> นางจึงจบชีวิตตั้งแต่ยังสาวโดยมิได้แต่งงานตามพิธี แม้จะได้สว่สว่กับคนที่นางใฝ่ฝันแล้วก็ตาม

การจบสิ้นชีวิตของนางนั้น ยังส่งผลให้เจ้าย่ามิ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ และเหลาทหารอีกจำนวนมากถูกลงโทษประหารชีวิตอย่างทารุณ เพราะพระราชนิคมของนางทรงกริ้วมากที่เป็นต้นเหตุให้นางและพระลอเสียชีวิต

โศกนาฏกรรมครั้งนี้ ผู้คิดที่แท้จริงไม่ว่าจะใช่เจ้าย่ามิ่งสั่งให้ทหารล้อมจับและประหารศัตรูสำคัญของบ้านเมือง ทั้งพระลอยังลอบสมพระราชาธิศาแห่งเมืองลองอีกด้วย นับว่ามีความผิดหลายกระทง แต่ทว่าที่ชัยนิคมกรไม่เอาผิดธิดาและพระลอผู้ร่วมกันทำผิดศีลธรรมประเพณีอันดีงาม กลับสนับสนุนส่งเสริมหาอุบายให้ประกอบพิธีวิวาห์กันอีก หากเรื่องจบลงด้วยคดีตอนนี้ ก็คงจะไม่เป็นนิยายละเหือนใจของคนรุ่นหลัง เพราะมันเป็นกฎแห่งกรรมที่ว่า ทำดีได้ดี แต่พระลอ พระเพื่อนพระแพง ท้าชู้ เรื่องจะต้องจบลงแบบทำชั่วได้ชั่วนั่นเอง

จินตะหราและบุษบา ตัวละครจากเรื่องอิเหนา 2 ตัวนี้ เป็นหญิงผู้สูงศักดิ์แห่งราชวงศ์ชวา วิถีชีวิตของนางทั้งสองผิดแผกไปจากวรรณคดีไทยเรื่องอื่น สิ่งนี้เหมือนกับของเจ้าหญิงทั้งสององค์นี้ก็คือ รูปโฉมที่งามล้ำเลิศ เป็นที่หลงใหลแก่อิเหนาตั้งแต่แรกพบ และอิเหนาก็สามารถใช้เสน่ห์เพื่อยุบายได้นางเป็นชายาก่อนการอภิเษกทั้ง 2 องค์ แต่ก็ต้องพลัดพรากจากกันเกือบสิบปี ในตอนท้ายเรื่อง อิเหนาได้เข้าพิธีอภิเษกมเหสีอย่างมีไพศาล โดยมีเจ้าสาวพร้อมกับกราวเดียวถึง 10 องค์ จินตะหราได้ตำแหน่งประไพสุหรีย์ฝ่ายชวา บุษบาได้ตำแหน่งประไพสุหรีย์ฝ่ายชวา

จินตะหรา เป็นตัวละครที่มีนิสัยแสนงอน เจ้าคารม เจ้าคิด เจ้าแค้น มีมิฉนาทวิภูริ และขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ชีวิตวัยรุ่นของนางเริ่มต้นด้วยความสมหวัง เพราะสามารถพิชิตใจบุพราชผู้สูงศักดิ์แห่งกรุงกุเรปันได้ แต่ความสุขของนางนั้นมีช่วงสั้นนิดเดียว เพราะอิเหนาต้องจกนางมาช่วยท้าวดาหารรบกับข้าศึก นางเฝ้าแต่คิดว่า อิเหนาจงใจทอดทิ้งนางไปหาผู้หญิงอื่น เก่งยิ่งสวยกว่าและศักดิ์ตระกูลสูงส่งกว่านาง นางจึงอยู่อย่างอับอายและก้มหน้าไปมาโดยตลอดด้วยนางมีปมด้อยในใจเป็นหนามยอกอกอยู่<sup>102</sup> แม้ในตอนจบนางจะได้เป็นประไพมเหสีฝ่ายขวาของอิเหนา นางก็หาได้มีความสุขไม่ เนื่องจากนางไม่สามารถปรับใจปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้ แต่ต่อมาภายหลังนางยอมลดทิฐิลงบ้าง จึงพลอยทำให้อิเหนาและชายอื่น ๆ พลอยสงบสุขตามไปด้วย

บุษบา เป็นหญิงที่เฉลียวฉลาด มีไหวพริบ มีความเชื่อมั่นในตัวเอง นางจึงไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ใด ๆ มากนัก ชีวิตของบุษบาเริ่มต้นด้วยความผิดหวังเพราะถูกผู้หญิงอื่นชิงนางไปหาหญิงอื่น ครั้นเมื่อพระราชาบิดาทรงยกนางให้จรกาผู้ต่ำศักดิ์กว่า นางก็มีได้ไต่แย่งหรือโอดครวญ กลับยอมทำตามโดยดีเป็นลูกที่อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ เมื่ออิเหนาทำอุบายจนได้นางเป็นชายาแล้วนางถูกกลืนหายไป นางก็ไต่แย่งเหตุการณ์เฉพาะหน้าโดยปลอมตนเป็นชาย ใช้ชีวิตอย่างหาว่าหาญ ต้องต่อสู้รบพุ่งหลายครั้งและมีชัยชนะ นางสามารถเอาตัวรอดได้เสมอ ผู้ใดที่ได้พบเห็นนาง ไม่ว่าหญิงหรือชาย ต่างนิยมชมชอบอยากได้นางเป็นบุตรบุญธรรมบ้าง เป็นสามีบ้าง จนเรื่องคุ้ยสืบสวนวนวายไปหมด แต่ในที่สุดเมื่ออิเหนาจับได้นางเป็นหญิงและแท้ที่จริงก็คือบุษบาผู้หญิงนั้นของคน เรื่องจึงลงเอยอย่างมีความสุข ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากลักษณะนิสัยของนาง ที่เป็นคนมีเหตุมีผล จิตใจเข้มแข็งและกว้างขวาง<sup>103</sup> นางมีประสบการณ์มากมายหลายด้าน เคยท่องเที่ยวในแดนไกล เคยตัดสินใจด้วยตัวเอง มาโดยตลอด นางจึงเข้าใจชีวิตดีและทำตนให้ไม่เป็นปัญหาแก่ใคร ๆ





ยิ่งกว่าพระราชาก็ได้ เราคงเคยได้ยินคำว่าที่ว่า "แม่เลือกเกิดได้ก็จะเลือกภักดิ์กับคนที่ร่ำรวย หรือท้าวพญามหากษัตริย์ เพราะจะได้มีชีวิตที่สุขสบายตลอดชาติ" แต่จากการวิเคราะห์ตัวละครเราพบว่าความสุขที่แท้จริงมิได้ขึ้นอยู่กับสิ่งนอกกายเหล่านี้ แต่ขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นสำคัญ ตัวละครที่มีจิตใจเข้มแข็ง มีความเป็นตัวของตัวเอง รู้จักเสียสละเพื่อผู้อื่นและสังคมบ้าง จึงจะเป็นตัวละครที่ประทับใจผู้อ่านผู้ฟัง ลูกผู้หนึ่งนั้นหาก रूपสวยก็เป็นทีภาคภูมิใจแก่ตัวเองและเชิดชูวงศ์ตระกูลได้บ้าง แต่หาก "สวยแต่รูป" แล้วก็ยากที่ใครจะชื่นชมเลื่อมใส ตัวละครแต่ละตัวล้วน रूपสวยล้ำเลิศทั้งสิ้น บางตัวก็มักกลิ่นกายหอมอีกด้วย แต่ถ้าไม่มีคุณสมบัติด้านอื่น ๆ ประกอบด้วยแล้ว ก็ยากนักที่จะถูกกล่าวขวัญในทางดี

ตัวละครที่จัดว่าประสบความสำเร็จในชีวิตได้แก่ สีดา มัทรี และบุษบา จะเห็นได้ว่าในช่วงต้นและช่วงกลางของชีวิตได้รับความลำบากทั้งกายและใจ แต่จากการที่มีจิตใจเข้มแข็ง ออกทน และเสียสละเพื่อสามีและผู้อื่น ผลดีนั้นจึงตอบสนองในบั้นปลายของชีวิต โดยเฉพาะสีดานั้นได้รับการยกย่องเป็นพิเศษในเรื่องความซื่อสัตย์ต่อสามีถึงคำภานิตที่ว่า "ซื่อสัตย์เหมือนสีดา"

ส่วนรจนา และจินตะหรานั้นก็เป็นตัวละครที่ไม่ดีไม่ชั่วในความรู้สึกของผู้อ่านทั่วไป เพราะมิได้มีพฤติกรรมเด่นในทางดี หรือทางเสียชัดเจนนัก แม้จะเคยทำอะไรแปลกและผิดพลาดไปบ้างในตอนต้นก็ยังรู้จักกลับตัวทัน ชีวิตจึงประสบความสำเร็จพอสมควร

ตัวละครที่จัดว่าประสบความสำเร็จล้มเหลวในชีวิตควรได้แก่ วันทอง พระเพื่อน พระแพง วาสิฏฐี และกาเกี สามตัวแรกต้องจบชีวิตเพราะความรักเป็นต้นเหตุก่อนวัยอันควร และถูกกล่าวขวัญถึงในแง่ไม่ดี ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการมีจิตใจที่ไม่เข้มแข็ง เค็ดเตี้ยว ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ตัดสินใจด้วยตัวเองไม่ได้ คอยฟังคนอื่นอยู่เสมอ จึงต้องพบกับความหายนะในที่สุด โดยเฉพาะวันทองนั้นมีคำกล่าวอย่างเลื่อมเสียวว่า "วันทองสองใจ"

วาสิฏฐี จัดว่าเป็นตัวละครที่ล้มเหลวในการครองชีวิตอีกตัวหนึ่ง แต่ต่างไปจาก วันทอง หรือพระเพื่อนพระแพง เพราะวาสิฏฐีทำตัวเองให้จมอยู่ในอดีตโดยไม่ปรับตัวให้เข้ากับปัจจุบันและไม่คำนึงถึงอนาคต จึงมีชีวิตที่ซบเซาตายไม่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

ส่วนกาгинั้นยากที่จะจัดว่าเป็นตัวละครที่ล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จในการครองชีวิต เพราะนาง"อิน"ถึงได้ทำไปไม่ถูกกับมันนัก แต่พฤติกรรมของนางขัดต่อศีลธรรม ประเพณีอันดีในสายตาของคนทั่วไป นางจึงได้รับแต่คำประณามว่า "ชั่วเหมือนกากี" หรือ "นางกากีงามแก่รูป จอมไม่หอม" เป็นต้น

หากจะประมวลข้อคิดต่าง ๆ จากวิถีชีวิตของตัวละครมาเรียงร้อยเสียใหม่ให้เป็น แนวจริยศาสตร์สำหรับคนทั่วไป ใจใช้เป็นอุทาหรณ์ในการครองชีวิตจะพอสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. จงรักชื่อเสียงเกียรติยศของตนเองและวงศ์ตระกูลยิ่งกว่าคนรัก
2. จงจำกาณิศา "ปากมีหู ประคัมมีช่อง" ไว้เสมอเมื่อคิดจะทำชั่ว
3. จงสนับสนุนส่งเสริมสามีในทางที่ถูกที่ควร
4. จงสืบอดีตที่ขมขื่นเสียบ้างเพื่อประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต
5. จงคำนึงถึงบิดามารดาและบุตรของคนก่อนคนรักหรือสามี
6. อย่าให้อารมณ์อยู่เหนือเหตุผลในการตัดสินใจแต่ละครั้ง
7. อย่าละโมภเมื่อมีสิ่งดี ๆ หลายสิ่งให้เลือกในเวลาเดียวกัน
8. อย่าเป็นหญิงปากร้ายข่มขู่ถากถำสามีเมื่อเขาได้สำนึกแล้ว
9. อย่าเห็นแก่ความสุขส่วนตัวมากกว่าลูกและสามี
10. อย่าสรรเสริญหรือประณามคนที่มีรูปกายภายนอกเท่านั้น แต่จงดูให้ลึกซึ้งถึงจิตใจ

---

\* จริยศาสตร์ (ethics) เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยความประพฤติและการครองชีวิตว่า อะไรดีอะไรชั่ว อะไรถูกอะไรผิด หรืออะไรควรอะไรไม่ควร



บรรณานุกรม

## บรรณานุกรม

- การฝึกหัดครู, กรม ศึกษาธิการของครอบครัวและเด็ก ศรีหงส์ 2509
- กุหลาบ มัลลิกะมาส วรรณคดีวิจารณ์ชุดที่ 1 มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2517, 109 หน้า
- ขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติ คลังวิทยา 2506, 2 เล่ม
- จิตร ภูมิศักดิ์ ความเ็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ พิมพ์ครั้งที่ 2 เรือนแก้วการพิมพ์ 2524, 258 หน้า
- เจตนา นาควัชระ ทศกัณฐ์เบื้องต้นแห่งวรรณคดี พิมพ์ 2521, 135 หน้า
- \_\_\_\_\_ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" ในวรรณไวทยาการชุดวรรณคดี ไทยวัฒนาพานิช 2514, 157 หน้า
- เจดิม สุขเกษม ตำนานกรมมหาเวสสันดรชาดก แพร่พิทยา 2509, 228 หน้า
- รากร รัตนธนาถ ศิลาขุขลี แปลโดย กรุณาและเรืองอุไร กุศลาสัย กษลาการ 2512, 110 หน้า
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป นิทานในวรรณคดี มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2519, 103 หน้า
- นิพนธ์ ถินาวงศ์ และรังสรรค์ วัณณะ เอกสารประกอบคำบรรยายวิชา Educ. Psychology and Adolescence มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิมพ์โลก 2514, 85 หน้า
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ม.ล., "หัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย" ในวรรณไวทยาการชุดวรรณคดี ไทยวัฒนาพานิช 2514, 157 หน้า
- \_\_\_\_\_ วิเคราะห์วรรณคดีไทย ไทยวัฒนาพานิช 2517, 226 หน้า
- ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ศิลปบรรณาการ 2499, 982 หน้า

เปลื้อง ผนคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา พิมพ์ครั้งที่ 7 ไทยวัฒนาพานิช  
2515, 446 หน้า

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ไทยวัฒนาพานิช 2525, 930 หน้า

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ บทละครกรมเกียรดี ศิลปาบรรณาการ  
2510, 2 เล่ม

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ บทละครนอก 6 เรื่อง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ  
พิมพ์ครั้งที่ 4 คลังวิทยา 2508, 711 หน้า

บทละครอิเหนา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ครั้งที่ 7 ศิลปาบรรณาการ  
2510, 1207 หน้า

รายยาวมหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์ คุรุสภา 2509, 416 หน้า

ลิลิตพระลอฉบับหอสมุดแห่งชาติ ศิลปาบรรณาการ 2508, 149 หน้า

วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ฉบับหอสมุดแห่งชาติ คลังวิทยา 2507 250 หน้า

วิชาการ, กรม ความรู้เรื่องอินเดียทางวัฒนธรรม หรือ ภารตวิทยา (Indology)  
พิมพ์ครั้งที่ 2 คุรุสภา 2516, 238 หน้า

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ 4 ชวนพิมพ์ 2514,  
372 หน้า

ศรีอมรญาณ, หลวง "คำนำ" ใน นิทานไทยเรื่องพระสุธน พิมพ์ครั้งที่ 6 คุรุสภา  
2516, 55 หน้า

สังจาภิรมย์, พระยา เทวกำเนิด บทกวีชาลยธรรมศาสตร์ 2507, 109 หน้า

สุนนชาติ สวัสดิ์กุล ม.ร.ว., กานนตสืบเนื่องมาแต่พระสุทรโสน? เสียงเชียงจงเจริญ  
2513, 43 หน้า

อนุนาราชชน, พระยา การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ บรรณาการ 2518,  
224 หน้า

อนุนานราชชน, พระยา เมืองสวรรค์และมีสังเทวดา โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)

บรรณาการ 2515, 484 หน้า

\_\_\_\_\_ เล่าเรื่องในไตรภูมิพระร่วง คลังวิทยา 2511, 189 หน้า

\_\_\_\_\_ อุปกรณ์รามเกียรติ์ กองการสังคิต กรมศิลปากร 2495, 204 หน้า

อนุนานราชชน, พระยา และสารประเสริฐ, พระ กานนิต โดย เสฐียรโกเศศและ

นาคะประทีป (นามแฝง) บรรณาการ 2512, 600 หน้า

\_\_\_\_\_ นิยายเบงคดี พิมพ์ครั้งที่ 8 ศิลปบรรณาการ 2512, 465 หน้า





## ภาคผนวก

### 1. นิยามของศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้

วิเคราะห์ หมายถึง ไตร่ตรอง , แยกออกเป็นส่วน ๆ

วิจารณ์ หมายถึง ให้คำตัดสินสิ่งที่เป็นศิลปะหรือวรรณกรรม โดยผู้มีความรู้ควรเชื่อถือได้ ว่ามีค่าความงามความไพเราะคืออย่างไร หรือมีข้อขาดตกบกพร่องอย่างไรบ้าง, ถิชม, มักใช้คำเต็มว่าวิพากษ์วิจารณ์

(จาก พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หน้า 741-742)

วรรณคดีวิเคราะห์ ( Literary analysis ) หมายถึงการศึกษาวรรณคดีเรื่องหนึ่งโดยการแยกแยะส่วนประกอบต่าง ๆ ออกมาให้ถ่องแท้ที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อค้นหาสัมพันธ์ภาพของส่วนนั้น ๆ และวิธีการที่เอามาประกอบกันขึ้น ทั้งอาจจะมุ่งไปถึงเทคนิคต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสื่อความหมาย หรือการหาข้อสรุปของการสื่อสารนั้น ๆ

การวิเคราะห์วรรณคดีต่าง ๆ อาจแยกเป็นส่วนย่อย ๆ ได้ดังนี้

1. โครงเรื่องและเหตุการณ์ในเรื่อง ( Plot & events )
2. ตัวละครในเรื่อง ( Character )
3. เวลาและสถานที่ ( Setting )
4. ทศนะอันเป็นสาระของเรื่อง ( Theme )
5. เทคนิคในการแต่ง ( Technique )
6. สำนวน ( Style ) และทางเสียง ( Tone )



วรรณคดีวิจารณ์ ( Literary criticism ) ในความหมายอย่างกว้างที่สุด หมายถึงการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณคดีหากเป็นความเห็นในระดับวิชาการ ซึ่งมีระเบียบวิธีที่แน่นอนแล้ว เขามักจะแยกการวิจารณ์ออกเป็น 2 ตอนคือ

1. การอธิบายลักษณะของวรรณคดี ( Interpretation )
2. การวินิจฉัยคุณค่าของวรรณคดี ( Evaluation )

การอธิบายลักษณะของวรรณคดีนั้น อาจทำได้ละเอียดและถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ได้ เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับปัญหา เหตุผล เหตุการณ์และเรื่องราวที่มีเป็นหลักฐานจริง ๆ แต่การวินิจฉัยคุณค่านั้นไม่สามารถจะทำให้แน่นอนตายตัวได้ เพราะเป็นการวินิจฉัยที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความรู้สึก รสนิยม ประสบการณ์และภูมิหลังของแต่ละบุคคล

การวิจารณ์กับการวิเคราะห์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะการวิจารณ์ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์เป็นสำคัญ

## 2. ลัทธิหรือแนวการประพันธ์หนังสือในประเทศตะวันตก

Classicism เติมหมายถึง กวีนิพนธ์ของกรีกละติน ก่อนหมายถึงกวีนิพนธ์ที่จัดอยู่ในชั้นดีเลิศ สมควรจะเป็นแบบอย่างในการประพันธ์คุณหลัง ๆ นักประพันธ์แบบคลาสสิกถือว่า ธรรมชาติเป็นแม่เพียงเครื่องประดับชีวิตมนุษย์ และถือว่าชีวิตที่อยู่ใกล้ธรรมชาติ เช่น ชีวิตในชนบทสู้ชีวิตในเมืองไปได้ นักประพันธ์ในแนวนี้เห็นรูปคิดปะสำคัญกว่าเนื้อเรื่อง ทานองแต่งสำคัญกว่าเรื่องที่แต่ง จึงนิยมแสดงความสามารถพลิกแพลงถ้อยคำโดยเนื้อความคงเดิมหรือเปลี่ยนไปเพียงเล็กน้อย กวีมุ่งรักษากฎเกณฑ์โบราณจนขาดอิสรภาพในการใช้ความคิดของตนเอง

Romanticism วรรณคดีในกลุ่มโรแมนติกเริ่มต้นในศตวรรษที่ 19 มีแนวคิดหนักไปในการเขียนที่ต้องการจะให้ความไพเราะ เพราะถือว่าศิลปะก็เพื่อศิลปะ โดยแท้ นักเขียนในกลุ่มนี้มีความชื่นชมในธรรมชาติ รักการผจญภัย การเสี่ยงโชค รักเสรีภาพของบุคคล เอาใจใส่ทุกอย่างในชีวิต ถืออารมณ์และมโนคติเป็นใหญ่กว่าเหตุผล นิยมตีแผ่ความในใจของคนให้คนอื่นทราบเพื่อให้เกิดอารมณ์และความรู้สึกคล้อยตาม แต่แนวคิดแบบนี้ค่อย ๆ เปลี่ยนไปในระยะก่อนถึงครึ่งศตวรรษที่ 19

Realism เป็นแนวการประพันธ์ที่ยึดของจริงเป็นหลักในการพรรณาหรือบรรยาย นักเขียนแนวนี้มุ่งถ่ายทอดชีวิตให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุดโดยไม่มีการแต่งเติม แต่อย่างใด มักจะนิยมแสดงชีวิตคนธรรมดาสามัญ คนชั้นกลาง หรือคนชั้นต่ำ

Naturalism เป็นแนวการประพันธ์ที่แยกมาจาก Realism แต่เน้นด้าน เสรีและหม่นหมองของชีวิต นักประพันธ์แนวนี้นักอ้างอิงทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับ กรรมพันธุ์และสิ่งแวดล้อมว่า เป็นต้นเหตุสำคัญที่สร้างบุคลิกภาพและนิสัยใจคอของตัวละคร ในวรรณกรรม ตัวเอกของเรื่องแนวนี้นักจะเป็นชนชั้นกรรมาชีพที่ตกเป็นทาสของ โชคชะตาสังคมแวดล้อม กรรมพันธุ์และอำนาจฝ่ายต่ำ ต้องพ่ายแพ้ต่อชีวิต ไม่ว่าจะ พยายามดิ้นรนสักเพียงใด

Symbolism เป็นแนวการประพันธ์ที่ไม่นิยมการพรรณาโดยตรง แต่จะใช้ สัญลักษณ์แทนสิ่งที่ต้องการจะกล่าวถึง นักประพันธ์นิยมใช้วิธีแนะนำ ( Suggestive ) มากกว่าการพูดให้ฟังอย่างโจ่งแจ้ง Symbolist เชื่อว่า กวีหรือนักประพันธ์ไม่ควร จะถ่ายทอดอารมณ์ของตนออกมาโดยตรง แต่ควรทำอารมณ์ของตนสอดใส่ไว้ในสิ่งที่ตน เห็นได้ประจักษ์ชัดที่เรียกว่า " Objective correlative " ซึ่งอาจเป็นสิ่งของ ( object ) หรือ สถานการณ์ ( situation ) หรือ เหตุการณ์ ( event ) ก็ได้ งานประพันธ์จะดีหรือเลวขึ้นอยู่กับว่า กวีสามารถจะหาตัว " objective correlative " ได้ตรงกับอารมณ์ที่เขาต้องการจะแสดงออกหรือไม่

Existentialism นักเขียนในกลุ่มนี้มีความคิดสงสัยในค่านิยมเก่า ๆ ที่ยอมรับนับถือกันอยู่ในสังคมว่าจะยังเหมาะสมกับคนในสังคมปัจจุบันนี้หรือไม่ กรอบต่าง ๆ ของสังคม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณีและศีลธรรมมักกำหนดให้คนอยู่ในแวดวงของอดีตซึ่งไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน Existentialist จึงถือว่าการดำรงชีวิตที่ถูกต้องก็คือการที่ใจเจกบุคคลจะยึดถืออิสรภาพส่วนตัวในการที่จะดำเนินชีวิตไปในทางที่ตนเห็นสมควร โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมที่ศาสนาสั่งสอน สืบทอดกันมาจนเป็นพระเพณี

Humanism การประพันธ์ตามแนวคิดนี้ยึดถือเอามนุษย์เป็นใหญ่ ให้ความสำคัญอย่างยิ่งแก่ตัวมนุษย์และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ภาพยนตร์กลอนสมัยหนึ่ง จะยกย่องความงามของบ้านเมืองว่า เทพเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์ หรือลอยมาจากฟากฟ้า แต่บทกลอนในแนวนี้จะถือว่าเป็นฝีมือของมนุษย์สร้างขึ้นทั้งสิ้น

วรรณคดีไทยโบราณส่วนใหญ่ยากที่จะกำหนดลงไปว่าเรื่องใดประพันธ์ตามแนว ลัทธิใด หากพิจารณาคำนวณเนื้อเรื่องจะเป็นไปในทำนองโรแมนติก แต่ก็มีลักษณะของ คลาสสิกและเรียลลิสต์กระคนอยู่ด้วย เช่น เรื่อง ขุนช้างขุนแผน อิเหนา หรือ ถ้าก็มีเนื้อเรื่องและเหตุการณ์หลายอย่างอยู่เหนือเหตุผล แต่นิสัยใจคอของตัวละครตรงกันกับความจริงของธรรมชาติมนุษย์ สามารถนำไปวิเคราะห์ทางจิตวิทยาได้ แต่ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะแบ่งแยกวรรณคดีไทยตามแนวการประพันธ์ตามแบบตะวันตก แต่ควรแบ่งวรรณคดีไทยตามยุคสมัยจะเป็นการดีกว่า